

ВАЗОРАТИ ФАРҲАНГИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ПАЖӮХИШГОҲИ ИЛМИЙ-ТАДҚИҚОТИИ ФАРҲАНГ ВА ИТТИЛООТ

МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ
КУЛЬТУРЫ И ИНФОРМАЦИИ

MINISTRY OF CULTURE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
RESEARCH INSTITUTE OF CULTURE AND INFORMATION

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наирияи илмию таҳлили
2024, № 2 (66)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно-аналитическое издание
2024, № 2 (66)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2024, № 2 (66)

Душанбе – 2024

ТДУ 37 точик+008+025+9 точик+792 точик
ТКБ – 71.0+71.4 (2 точик)+63.3 (2 точик)+85.313 (2 точик)+78.34 (2 точик)
П–14

Паёномаи фарҳанг: нашрияи илмию таҳлилии Пажӯшишгоҳи илмӣ- тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот /
сармуҳаррӣ А. Аминзода; муҳаррири масъул М. Муродӣ. – Душанбе: Арҷанг, 2024. – № 2 (66). – 128 с.

МУАССИСИ МАҶАЛЛА:

Пажӯшишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти
Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон

Аминзода Абдулфаттоҳ

САРМУҲАРРИР:

н.и.филология, директори ПИТФИ

Ҷӯраев Мирзоалий

ЧОНИШНИ САРМУҲАРРИР:

н.и.филология, муовини директори
ПИТФИ оид ба илм

Муродӣ Мурод

МУҲАРРИРИ МАСЬУЛ:

д.и.филология, профессори кафедраи
матбуоти ДМТ.

Сатториён Матлубаҳон

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

Раҳимӣ Диљпод

н.и.филология, Вазири фарҳанги ҔТ.

Низомов Аслиддин

н.и.филология, Намояндаи доимии ҔТ дар
назди ЮНЕСКО

Азимов Аъзамҷон

д.и.санъатшиносӣ, мудири шуъбаи санъат-
шиносии АМИТ

Улмасов Фирӯз

д.и.филология, профессори кафедраи
телевизион ва радиошунавонии ДМТ

Камолов Ҳамзаҳон

д.и. санъатшиносӣ, профессори кафедраи
таърих ва назарияи мусикии ДДФСТ ба
номи М. Турсунзода

Табаров Махмадулло

д.и. таърих, мудири шуъбаи таърихи қадим,
асрҳои миёна ва нави Институти таърих,
бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба
номи Аҳмади Дониши АМИТ

Камолзода Сайфиддин

н.и.таърих, мудири шуъбаи фарҳанги
рӯзномаи “Ҷумҳурият” .

Комилзода Шариф

н.и. педагогӣ, муовини директори
Китобхонаи миллӣ

н.и.педагогӣ, дотсент, ходими пешбари
шуъбаи фаъолияти китобдории ПИТФИ

Мачалла соли 2000 таъсис ёфтааст. Дар як сол 4 шумора нашр мешавад.

Мачалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон №274/МҔ-97 аз 29 декабри соли 2022 аз
нав ба қайд гирифта шудааст.

Мачалла ба Феҳристи мачаллаҳои (нашрияҳои) илмии тақризшавандай Комиссияи олии
аттестацонии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3.11.2020, №222 ворид гардидааст.

Нишонӣ: 734018, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабоев, 17 (ошёнаи 2). Сомонаи
пажӯшишгоҳ: www.pitfi.tj; сомонаи мачалла: www.farhangnoma.tj; e-mail: fpavom@gmail.com; Тел.: (+992 37) 233-58-84. Индекси обуна: 77728.

Мачалла мувофики шартномаи литеинзионии №532–09/2013 аз 2 сентябри соли 2013 дар Индекси
иктибосҳои илмии Русия (РИНЦ) ворид карда шудааст ва мунтазам дар системаи индексацонии мазкур
дар бораи шумораҳои чопшуда маълумот ворид менамояд.

Дарҷаҳои илмии мавод, саҳехии арқом, санаду иктибосҳо ба дӯши муаллифон аст. Нуқтаи назари
муаллифон метавонад бо назари идораи мачалла мувофиқ набошад. Бознашри мавод танҳо бо ризоияти
хаттии идораи нашрия ва иктибос ба мачалла сурат мегирад.

Матни мукаммали маводи чопӣ дар сомонаи расмии мачалла ҷойгир карда шудааст.

УДК 37 тадж+008+025+9 тадж+792 тадж
ББК – 71.0+71.4 (2 тадж)+63.3 (2 тадж)+85.313 (2 тадж)+78.34 (2 тадж)
В-38

Вестник культуры: научно-аналитическое издание Научно-исследовательского института культуры и информации / гл. редактор А. Аминзода; ответственный редактор М. Муроди. – Душанбе: Аржанг, 2024. – № 2 (66). – 128 с

Учредитель журнала:
Научно-исследовательский институт культуры и информации
Министерство культуры Республики Таджикистан

Аминзода Абдулфаттох

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
канд. филол. наук, директор НИИКИ

Джураев Мирзоали

**ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО
РЕДАКТОРА:**

канд. филол. наук, заместитель директора
НИИКИ по науке

Муроди Мурод

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР:
док. филол. наук, профессор кафедры
печати ТНУ

Сатториён Матлубахон

РЕДКОЛЛЕГИЯ:
канд филол. наук, Министр культуры РТ

Рахими Дилшод

канд. филол. наук, Постоянный
представитель РТ при ЮНЕСКО

Низомов Аслиддин

док. искусствоведения, заведующий
отделом искусствоведения НАНТ

Азимов Аъзамчон

док. филол. наук, профессор кафедры
телевидения и радиовещания ТНУ

Улмасов Фируз

док. искусствоведения, профессор кафедры
истории и теории музыки ТГИКИ имени
М. Турсунзаде

Камолов Хамзахон

док. истор. наук, заведующий отделом
древней, средней и новой и истории
Института истории, археологии и
этнографии им. Ахмада Дониша НАНТ

Табаров Махмадулло

канд. истор. наук, заведующий отделом
культуры газеты «Джумхурият»

Камолзода Сайфиддин

канд. пед. наук, заместитель директора
Национальной библиотеки РТ

Комилзода Шариф

канд. пед. наук, доцент, ведущий научный
сотрудник отдела библиотечное дело НИИКИ

Журнал основан в 2000 г. Выходит 4 раз в год.

Журнал снова зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан №274/Ж-97 от 29 декабря 2022 г.

Журнал включен в Перечень рецензируемых научных журналов (изданий) рекомендованных ВАК Республики Таджикистан от 3.11.2020, №222.

Адрес: 734018, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж). Сайт института: www.pitfi.tj; Сайт журнала www.farhangnoma.tj; e-mail: fpayom@gmail.com; Тел.: (+992 37) 233-58-84; Индекс подписки: 77728.

Журнал, на основе лицензионного договора №532-09/2013 от 2 сентября 2013 года, включен в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ) и регулярно предоставляет в РИНЦ информацию в виде метаданных.

Авторы несут ответственность за содержание материалов. Точка зрения авторов может не совпадать с мнением редакции. Полное или частичное воспроизведение материалов, опубликованных в журнале, допускается только с письменного разрешения редакции.

Полнотекстовые версии опубликованных материалов размещаются на официальном сайте журнала.

UDC 37 Taj +008+025+9 Taj +792 Taj
LBC – 71.0+71.4 (2 Taj)+63.3 (2 Taj)+85.313 (2 Taj)+78.34 (2 Taj)
C H-11

Herald of Culture: scientific and analytic edition of the Research Institute of Culture and Information / editor in Chief A.Aminzoda Responsible Editor M. Murodi. – Dushanbe: Arzhang, 2024. – № 2 (66). – 128 p.

HERALD OF CULTURE

Founder of the journal

Research Institute of Culture and Information (RICI)
Ministry of culture of the Republic of Tajikistan

EDITOR IN CHIEF :

Candidate of philological sciences, Director of the RICI

DEPUTY EDITOR:

Candidate of philological sciences, Deputy Director of the RICI

RESPONSIBLE EDITOR:

Doctor of philological sciences, Professor of the TNU

EDITORIAL BOARD:

Candidate of philological sciences, Minister of Culture of the Republic of Tajikistan

Candidate of philological sciences, Permanent Delegate of the Republic of Tajikistan to UNESCO

Doctor of art sciences, Professor of the Department of the National Academia of Sciences of Tajikistan

Doctor of art sciences, Professor of the Department of history and theory of the TSICA named after M. Tursunzoda

Doctor of historical sciences, Main scientific fellow of the Ahmad Donish Institute of history, archeology and ethnography, NAST

Doctor of philological sciences, Professor of the Department of Television and Radio broadcasting of the TNU

Candidate of historical sciences, Head of the Depatent of culture of the newspaper «Jumhuriyat»

Candidate pedagogical sciences, Deputy Director of the National Library of the Republic of Tajikistan

Candidate pedagogical sciences, Docent, Leading researcher at the Department of Library issues of the RICI.

The journal established in 2000. Issued 4 times a year.

The journal was registered in the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan and obtained the Certificate №274/jr in December 29, 2022.

The journal is included in the List of peer-reviewed scientific journals (publications) recommended by the Higher Attestation Commission of the Republic of Tajikistan from 3.11.2020, No. 222.

Address: 734018, Dushanbe, N. Karabaev avenue, 17 (second floor). Tel.: (+992 37) 233-58-84;

Website of organization: www.pitfi.tj; Website of the journal: www.farhangnoma.tj; e-mail: fpayom@gmail.com; Subscription index: 77728.

The journal was included under License contract №532-09/2013 since September 2, 2013, to the Russian Science Citation Index (RSCI) and regularly submits its informational metadata.

The authors are responsible for the content of the materials. The authors' point of view may not coincide with the opinion of the editorial Board. Full or partial reproduction of materials published in the journal is allowed only with the written permission of the editorial Board.

The full text versions of the published materials are available in the journal's official website.

ТДУ: 008+37точик+9точик+39точик+001(092)+398точик

Раҳмонӣ Равшан

ФАРҲАНГИ СУННАТИИ ТОЧИКОН ВА МУҲАММАД ОСИМИЙ

Дар мақола саҳми устод Осимиӣ дар рушиди фарҳанги суннатии тоҷикон изҳори назар шудааст. Яъне эшон чӣ гуна барои ҳалли ин ё он масъалаҳи фарҳанги суннатии тоҷикон – забон, адабиёт, таъриҳ ва илмҳои дигар содиқона кӯшиши мекарданд; чӣ гуна фарҳанги миллии худро дӯст медоштанд ва барои ҳифзи он талош менамуданд; барои нишон додани ҷойгоҳи фарҳанги суннатии мардуми хеш дар таърихи тамаддуни башиарӣ мубориза мебурданд; омӯзии ва пажуҳии ҷиҳатҳои гуногуни фарҳанги тоҷиконро талқин менамуданд. Ҳамчунин ишора шудааст, ки устод Осимиӣ то оҳири умр дар ҳамошиҳои байнамилалӣ, дар қишиварҳои хориҷӣ, барои таблиги фарҳанги суннатии мардуми тоҷик ҳиссаи арзанда гузоштанд. Дар айни замон бо навиштаҳои худ мероси фаҳангии тоҷиконро мавриди омӯзии ва пажуҳии қарор додаанд.

Муаллиф дар асоси сарҷашмаҳои таъриҳӣ, адабӣ ва фарҳангӣ дар бораи академик M. Осимиӣ маълумоти ҳамаҷониба ироа намуда, саҳми ўро дар рушиди илмҳои гуманистарӣ, дақиқ ва табииӣ, фарҳанги анъанавӣ ва муосир, таҳқими ҳувияти миллӣ ва ваҳдат арзёбӣ кардааст.

Калидвозжаҳо: академик Осимиӣ, тоҷикон, фарҳанги суннатӣ, филология, таъриҳ, фолклор, мардумшиносӣ, таърихи гуфторӣ, мусоҳиба, анҷумани “Пайванд”.

Дар лугатномаҳо вожаи фарҳангро асосан ба ду маъно шарҳ додаанд. Яке китоби фарҳангномаҳои хурду бузург ва дигаре ақл, адаб, дониш, илм, маърифат мебошад, ки дар осори шоирони классики мо аз устод Рӯдакӣ то имрӯз мавриди истифода қарор гирифтааст [24, с. 432].

Яке аз фарзонагони фарҳанги миллии мо академик Муҳаммад Осимиӣ (1920-1996) миллатдӯсту ватанпараст, шахси пуркор, некҳоҳ, донишпарвар мебошад, ки тамоми умр баҳри рушди фарҳанги суннати мо хидмат кардаанд. Устод ҳамаи кору вазифаҳои худро, ки пайваст ба фарҳанги суннати тоҷикон буд, то оҳири зиндагӣ аз дилу ҷон иҷро мекарданд. Тамоми умр дар пайвастагии тамаддуни тоҷикон, ба вижга фарҳанги суннатии он, фидокорона заҳмат мекашиданд; дар ҳар вазифае, ки буданд, ба ҳар қишиваре, ки сафар доштанд, фарҳанги волои мардуми худро ситоиш мекарданд, ба он арҷ мегузоштанд, аз он бо фаҳр ва муҳабbat сухан мегуфтанд. Гоҳе чунин мешуд, ки онро аз ҳар гуна ҳуҷумҳои ғайриилмӣ ва бемантиқ, бо далелҳои дурусту раднопазир дифоъ менамуданд. Дар айни замон ба фарҳанги мардумони дигар эҳтиром доштанд.

Агар ба рӯзгори устод Осимиӣ назар намоем мебинем, ки эшон аз ҳамон даврони наврасӣ, ҷавонӣ ба забон, адабиёт, таъриҳ ва ба таври кулӣ фарҳанги волои тоҷикон меҳр баста, онро дӯст медоштанд. Тибқи гуфтаҳои донишмандон, ин ҳама муҳабbat ба фарҳанги миллии худ аз донишу фазилат ва ба таври муңтазам омӯхтан будааст. Ҳарчанд аз модари

мехрубон дар синни кӯдакӣ маҳрум шудаанд, вале дар хонаводаи фарҳангпарвар дар дасти модарбузург ба камол расидаанд. Дар айни замон аз амакашон Олимхон Махсум, ки ҳамнишин ва ҳамсабаки устод Айнӣ буданд, дарси ҳаёт омӯхтаанд. Муҳити фарҳангии Хучанд, таҳсил дар факултети физика-математикаи Донишгоҳи ба номи А. Навоӣ (1937-1941) дар Самарқанд, иштирок дар Ҷонги Дуюми Ҷаҳон (1941-1945) ба эшон бидуни таъсир намондааст. Дарсҳо, таҷрибаҳо ва сухбатҳои мардони фозилу донишманд ба эшон таъсир мерасонд, ки ба фарҳангии суннати миллати худ муҳабbat дошта бошанд. Дар ин бора донишмандони фарзона У. Фаффоров дар китоби хеш «Нобигаи айём» (2000) ва К. Олимов дар асари худ «Ахтари дурахшони илм» (2020) ёдовар шудаанд [10; 16].

Барои навиштани рисолаи номазадӣ устод Осимӣ риштаи фалсафаро интихоб менамоянд. Фалсафа донишомӯро ба самте мебарад, ки олимшаванда бояд забон, адабиёт, таърихи фарҳангии миллати худ ва ҳалқҳои гуногунро бештар биомӯзад. Ин омӯзишҳо боиси он мешаванд, ки эшон ба фарҳангии суннатии мардуми худ бештар рӯ оваранд. Устод Осимӣ соли 1952 дар бахши рӯзонаи аспирантура дохил шуда, соли 1955 дар муҳлати муайяншуда дар мавзуи «Фазо ва вакъ шаклҳои асоси вучуди материя» аз рисолаи номзадии худ дифоъ мекунанд. Агар амиқтар фикр намоем, эҳсос мекунем, ки худи ҳамин мавзузъ шахси донишпарварро ба омӯхтани фарҳангии суннатии миллати хеш бештар водор менамояд.

Баъди таъсиси АИ РСС Тоҷикистон (ҳоло АМИТ) ва ба идомаи корҳои шоистаи оғози он, дар давраи президентии устод М. Осимӣ (1965-1988) ҳамаи бахшҳои илмҳои гуногун бештар рушд ёфт. Ин абармарди маориф, сиёsat ва фарҳанг кӯшиш намуданд, ки дар пешрафти илм саҳми арзишманд гузоранд ва барои рушди улуми иҷтимоӣ ва дақиқ дар Тоҷикистон талош варзанд. Дар ин бора дар китоби «Академик Муҳаммад Осимӣ ва омӯзиши масоили тамаддуни Осиёи Марказӣ» беш аз 70 олими риштаҳои муҳталиф аз кишварҳои гуногуни олам бо далелҳои илмӣ назари худро баён намудаанд. Ҳамчунин дар китоби дигари пажуҳиши «Академик Муҳаммад Осимӣ: ҳамгирии таърихии тоҷикон ва форсизабонони ҷаҳон дар замони ҷаҳонишавӣ» ҷойгоҳи устод рушди фарҳангии суннати тоҷикон, аз ҷониб муҳаққиқони зиёд, мавриди таҳқиқ қарор гирфтааст [ниг: 3; 4].

Гузашти ҳар лаҳза, ҳар рӯз, ҳар хафта, ҳар моҳ, ҳар сол ба таъриҳ пайваст мешавад. Бо ҳама хубию бадиҳояш дар осори навишторӣ инъикос меёбад. Агар саргузаштҳо, хотираҳо, дидаҳо, шунидаҳо ва мушоҳидаҳои шаҳсиятҳои маъруф, ба мисли «Ёддоштҳо»-и устод Айнӣ сабт мешуд, он гоҳ ҳамчун санади илмӣ, наслҳои баъдӣ аз онҳо огоҳ мегаштанд. Вале афсӯс, ки бо ин кори нек, яъне баёни саргузашту хотираҳо, дидаҳо ва мушоҳидаҳо, ки ин ҳама таҷрибаи рӯзгор аст, на ҳар кас машғул аст. Ҳол он ки фарҳангии суннатию гуфторӣ таҷрибаи рӯзгор аст, ки ҳанӯз Рӯдакии бузургвор гуфта буд:

Бирав зи таҷрибаи рӯзгор баҳра бигир,
Ки баҳри дафъи ҳаводис туро ба кор ояд.

Ба тарзи дигар фарҳангии суннатӣ, ба мисли мероси фолклорию этнографӣ, таърихи гуфторӣ, осори адабону олимон «таҷрибаи рӯзгор» мебошанд. Устод Осимӣ дар фурсатҳои муносиб қариб дар ҳамаи осори худ

– дар суханрониҳо, мусоҳибаҳо, ичрои корҳо ба омӯзиш ва пажуҳиши фарҳанги суннатии тоҷикон такя намудаанд.

Баъд аз он ки дар асри XIX илми фолклршиносӣ густариш ёфт, пажуҳандагони кишварҳои гуногуни олам ҳазорон ҳазор матнҳои гуфториро аз гӯяндагону донандагони зирақи ноҳонда сабт карда ба шакли навишторӣ дароварданд. Дар натиҷа барои аз боди фаромӯшӣ эмин мондани баҳше аз фарҳанги суннатии гуфтории мардуми олам хиссаи арзанда гузоштанд [20; 21].

Бояд ёдовар шуд, ки ҳам гирдоварӣ, ҳам нашр ва ҳам Пажуҳиши илмии осори фолклорӣ, ҳамчун мероси фарҳанги гуфторию суннатии тоҷикон, дар давраи президентии АИ РСС Тоҷикистон академик М. Осими рушд ёфт. Дар ин давра бо роҳбарии Р. Амонов гирдоварӣ ва нашри осори фолклорӣ суръати бештар гирифт. Дар Фонди фолкори тоҷики (ФФТ) Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии АМИТ маводи зиёде аз байни тоҷикони Осиёи Марказӣ ҷамъ шуд. Дар асоси маводи мавҷуд Пажуҳандагон қӯшиш намуданд, ки равишҳои табақабандӣ, танзим ва Пажуҳиши матнҳои фолклориро омӯзанд. Маҳз дар ҳамин давра (солҳои 60-70) бо роҳбарии И. Г. Левин баҳши зиёди матнҳои Фонди фолклори тоҷики Институти забон ва адабиёти тоҷики ба номи Рӯдакии АМИТ тибқи равиши байналмилалӣ танзим шуд ва баъдҳо дар ин асос ҷандин рисолаҳои илмӣ таълиф гардид. Бо дастгирии бевоситаи академик М. Осими омода намудани куллиёти бисёрчилаи фолклори тоҷик оғоз шуд. Маҳз дар солҳои президентии устод М. Осими дар АМИТ маводи Фонди фолклори тоҷик ба таври дақиқи илмӣ ба тартиб дароварда шуд, барои таҳияи «Куллиёти фолклори тоҷик» дар ҷанд ҷилд замина мӯҳайё гардид. Равиши кори олимони тоҷик дикқати пажуҳандагони чумхуриҳои Иттиҳоди Шуравиро ҷалб намуд. Фоклоршиносони тоҷик дар ҳамоишҳои чумхуриҳои Иттиҳоди Шуравӣ методи кори ҳудро муарруфӣ мекарданд. Онҳо оид ба арзиши илмии кори ҳеш дар симпозиумҳо, конференсияҳо ва семинарҳои байналмилалӣ ёдовар мешудаанд, ки дар натиҷа пажуҳандагони кишварҳои дигар аз ин равиши таҳқиқ истифода менамуданд [19; 20; 21].

Тибқи ишораи академик М. Осими соли 1965 дар шаҳри Алмаато оид ба «Таъсири мутақобилаи адабиёт ва фолклори ҳалқҳои Осиёи Миёна ва Қазоқистон» конференсияе баргузор шуд. Пажуҳандагон дар ин конференсия тасмим гирифтаанд, ки соли 1968 ҷунин конференсия дар шаҳри Душанбе, дар АИ РСС Тоҷикистон низ баргузор шавад. Ба ин муносибат Н. Маъсумӣ ва Р. Амонов зери унвони «Симпозиуми фолклору адабиёт дар Душанбе» оид ба ин ҳамоиши илмӣ мақолае навишта, роҷеъ ба моҳияти илмии он сухан гуфтаанд. Онҳо ёдовар шуданд, ки пажуҳандагон дар ин ҳамоиш, асосан дар бораи таъсири мутақобилаи фолклор ва адабиёт баҳс менамоянд. Эшон зимнан ишора намуданд, ки барои меҳмонони ҳамоиш шиносой бо равиши кори фолклоршиносони тоҷик дар асоси методи нави мактаби соҳторшиносӣ ҷолиб ҳоҳад буд [ниг.: 6; 13].

Ҳамин тавр дар таърихи 15-18-уми октябри соли 1968 симпозиум дар шакли конференсия зери унвони «Взаимодействие литературы и фольклора народов Средней Азии и Казахстана» (Таъсири мутақобилаи адабиёт ва фолклори ҳалқҳои Осиёи Миёна ва Қазоқистон) дар шаҳри Душанбе, дар АИ РСС Тоҷикистон баргузор шуд. Дар конференсия олимон аз чумхуриҳои Иттиҳоди Шуравӣ ба масъалаҳои мубрами равобити фолклор ва адабиёт равшаний андохтанд. Дар айни замон роҷеъ ба Пажуҳиши масъалаҳои нав ба

navi folklor va adabiёт ёdovar shudand. Az tariqi in hamoish olimon bo dastovardxo koris folklorshinosoni tochik niz oshno gardidand. Dar poёni konferensia N.Masumiy dar borai naticha koris on izxori nazar namud. Xamchunin қарор карда shud, ki masalaҳoi konferensia dar shakli kitob ba nashr rasad. Soli 1974 zeri unvoni «Vzaimodeystvie literatury i fol'klora» (Taъsiiri mutaқobila adabiёт va folklor) mavodi in hamoish az choniби нашриёti «Donish»-i AI RCC Tochikiston bo «Peshguftori prezidenti AI RCC Tochikiston akademik M.Osimiy» chop shud [9, c. 3-6; 12, c. 235-237].

Dar taъrihi 13-14-umi nojabri soli 1984 bo tashabbusi akademik M.Osimiy taҳti unvoni «Rushdi iqtimoy-iqtisodiy va shukufonii ҳaёti maъnavii halqdoi Osiёni Miёna va Qazoxiston dar sharoiti sotsializm» (Socijalno-ekonomicheskiy progress i raspvet duxhovnoi zhizni narodov Sredney Azii i Kazaxstana v usloviyah sotsializma) dar Dushanbe konferensiya ilmий-nazarý barguzor shud. Dar in konferensiya R.Amonov zeri unvoni «Folklorshinosi va baze masalaҳoi rushdi duchonibai farhangxoi milliy dar sharoiti sotsializm» suxhanroniy karda, oид ba mavodi folkloriy va korxoi ilmii pajuhandidagoni tochik ibrozni nazar namud. Mavodi in konferensiya soli 1986 ba nashr rasidaast, ki in niz ba faъoliyati donishmandi farzona ustod Osimii дўstdori farhangi sunnatii tochikon pайвастагӣ dorad [5, c. 207-214].

Холо tаи чанд daҳsolaи oхир riшtaи navi ilm bo nomi «Taъrihi guftorӣ» (“Oral history”) rушд ёfta istodaast. Daстанdarкорони taъrihi guftorӣ sarqazashtu хотираҳoi ibratomӯzi shahsияtҳoi nomdorro (ba misli olimon, siёsatmadoron, adibon va fayraro), az tariqi guftugӯ, az shakli guftorӣ ba shakli naviшtorӣ meorand, ki in hamchun sanadi muҳimi taъrihi baroi omӯxtani masalaҳoi gunoguni farhangi in ё on millat muҳim ast.

Dar in pайвастагӣ ba yak nukta iшora menamoem, ki agar shahsияtҳoi maъrufi rӯzgoridaи nomdor, ba monandi ustod Aйnӣ “Ёддоштҳо”-i xudro menaviшtанд, ё donishmandon laҳzaҳoi rӯzgori xarrӯzai xeshro dar rӯznomae қайд mекardand, on goҳ bisёр chuzъeti omӯzandaи cornomaи odamoni maъruf dar ravandi taъrihi maъlum megash. Холо dar kishvarҳoi gunoguni olam bo raviши «Taъrihi guftorӣ» sabt namudani хотираҳoi zindagӣ va charaёni faъoliyati koris odamoni машхur ziёd shudaast. Akсari in asarҳoi chonshuda ibratomӯz буда, baroi nasli chavoni zirak taъsirguzor ast.

Rӯznomanigon niz goҳe dar asosi janri «musoҳiba» bo chand pursiши xud ba in ё on shahse murochit karda, ba barxe az masalaҳoi rӯzmarra rӯshonoy meandozand, ki in ham laҳzae az «taъriizi guftorӣ» bo sabki xabarниgorӣ ast. Xamroҳi ustod Osimiy niz xabarниgoroni vositaҳoi aхbor (radio, televisor, rӯznama, mачалла) borҳo musoҳibaҳo anҷom doda, bo sabki sodavу ravn dar atrophi masalaҳoi gunoguni farhangi suxbat kardaand. Az chumla, az tariqi musoҳibaҳo rӯznomanigon zeri unvoni «Umri bezavoli shoir» [nig.: 25], «Otashkadaи farhangi дўстӣ» [14], «Salom, rafig prezident» [26], «Ob agar sadpora gardad...» [17], «Taъriх kишtaю xosili most» [23], «Olim pojai koҳi ilmu farhang ast» [27], «Pайванди dilҳo, pайванди наслҳo» [11], «Tochikiston – xonaи umedi tochikonи ҷaҳon ast» [28], «Zi duрии замонаҳo расидем...» [2], «Sadoi dili hamoҳang» [1] va fayra ustod Osimiy oид ba ҷiҳatҳoi vijai farhangi sunnatii tochikon izxori nazar namudaand.

Хушбахтона, бештари ин мусоҳибаҳо аз ҷониби фарзандони устод (Монанд ва Фирӯза) дар шакли китоби чудогона чоп шудааст, ки дар онҳо андешаҳои донишманди фозил оид ба фарҳанги сунатии тоҷикон ба таври густурда баён шудааст. Ин мусоҳибаҳо, ки чоп шудааст, ҳамчун санади муҳими илмӣ мавриди истифодаи пажуҳандагон қарор мегиранд ва ҳатто дар асоси онҳо, дар оянда метавон рисолаи чудогонаи илмӣ таълиф намуд [15].

Соли 1996 устод К.Олимов муҳим будани хотираҳо, дидаҳо ва мушоҳидаҳои устод Осимиро, ки он қас таҷрибаи ғании рӯзгор ва фаъолияти илмии густурда доштанд, меҳоҳанд сабт намоянд ва баъд онро ба шакли китоб ба нашр расонанд. Чи гуна рӯх додани ин нияти некро, ки моҳи майи соли 1996 рӯх додааст, академик К.Олимов дар китоби худ «Аҳтари дураҳшони илм» (2020) ба ёд овардаанд. Ба гуфти эшон устод Осимиҳо моҳи майи соли 1996 эшонро ба ҳонаи худ даъват менамоянд: «Ман аслан ба қадом сабаб даъват шуданамро намедонистам, vale ба ҳар ҳол ду кассетаи ҳолии магнитофонро бо худ гирифта будам, ба ин ният, ки сухбате шавад, онро сабт намоям. Аз устод ҳоҳиш кардам, ки магнитофон биёранд. Завчаашон як магнитофони хурд оварданд, ки хуб кор намекард.

Набераашонро ба ҳонаи ҳамсаёни фиристоданд, ки ягон магнитофон биёрад. Баъди 10-15 дақиқа ў магнитофони «SANYO» овард, ки кухна ва микрофонаш дар дохилаш наасб шуда буд. Ман ҳеч гумон надоштам, ки дар ҳонаи президенти Академияи илмҳо магнитофони хуб набошад. Шояд аз тааҷҷуби ман ё аз вазъи ба вучуд омада каме нороҳат шуда буданд, ки бо оҳанги узромез гуфтанд: «Аз сафарҳоям ду-се бор магнитофон оварда, ба бачаҳо туҳфа карда будам, ба ҳаёлам наомадааст, ки ба ҳудам ҳам рӯзе зарур мешавад». Ман гуфтам: «Магнитофон оварданд, ҳоло кор буд шуд, дар оянда ягон магнитофони хуб гирифта монед даркор шуданаш мумкин». Кассетаро ба кассетадон андохта, барои сабти сухбат иҷозат хостам. Устод Осимиҳо: «Майлаш, сухбатамон ҷизи маҳфӣ надорад, бигзоред сабт шавад» гуфтанд. Як рӯз пеш аз ба мөҳмонӣ рафтани дар се варак 25 суол тайёр карда будам, ки зиндагии шаҳсӣ, оиласӣ, ҳам фаъолияти илмию ҷамъиятий ва муносибати устодро ба аҳли илму сиёсати ҷумҳурий ва сиёсатмадорони шуравӣ дар бар мегирифт. Сухбатамон се соат давом кард. Ду кассетаи ман пур шуд. ҳудашон боз як кассета доданд, ки он ҳам пур шуд. саволу ҷавобҳо ба назарам ҳеле диққатчалбӯнанд буданд ва баъзе суолҳо ҷавобҳои равшан ва номи баъзе шаҳсонро гирифта, хислатҳои манғӣ ва ба манғиатҳои миллӣ беэътино буданашонро қотеона зикр мекарданд. Баъд аз он дар ҳона аз магнитофони худам ин сухбатро гӯш кардам, азбаски магнитофон дар мизи паст қарор дошт ва устод ба ман нигоҳ карда гап мезаданд, дар баъзе мавридҳо овоз хира сабт шудааст. Бо вучуди ин, онро ғаҳмидан мумкин буд. Мутассифона, ҳангоми сӯзандани ҳонаам, дар қатори тамоми китобҳо ва асбобу анҷоми он, ин кассетаҳоро ҳам гум қардам» [16, с. 15-16].

Аз ин сатрҳо маълум мешавад, ки сухбати ҷолиб сурат гирифтааст, vale афсӯс, ки аз байн рафтааст. Мусоҳибаҳо, хотираҳо, рӯзномаҳо, ёддоштҳо ба ёд овардани муносибати одамони нек дар ин ё асари публисистӣ чун санади «Таърихи гуфторӣ» барои баррасии ҷузъиёти баъзе масъалаҳои мубрам ёрӣ мерасонанд.

Понздаҳ сол пеш зимни яке аз сафарҳо ба шаҳри Қӯлоб бо дотсенти Донишгоҳи давлатии Қӯлоб, директории Бонги набототи Академияи Илмҳои

Чумхурии Тоҷикистон (ҳоло АМИТ) Тилло Бобозода (1941-2018) воҳӯрдам. Марди хоксору ҳалиму меҳрубон буд. Дар бораи корҳои худ оид ба боғдорӣ, рустаниҳо, гулҳо, дараҳтҳои ҳаргуна бо самимиат сухан меғуфт ва ғоҳе аз бузургию меҳрубонии устод Осимӣ ёд мекарду ашк дар ҷашнонаш ҳалқа мезад. Мани фолклоршинос дар дил меғуфтам, ки кош ин гуна нақлҳои ибратбахш сабт мешуду пешкаши ҳонандагӣ мегардид. Баъди ҷанд пурсишу посух Тилло Бобозодаи меҳрубон бароям китоби ҳудро тухфа кард. Ӯнвонаш «Умре бо ҳандаи гулҳо ва гиряи созҳо...» (2001). Ба ҳона омада китобро боз намудам, донишманди фарҳангдӯст Зафар Мирзоев (Мирзоён) дар пешгуфтори ҳеш, дар бораи Тилло Бобозода суханҳои нек навиштааст. Китоб бароям писанд омад. Дар он муҳтасар бошад ҳам саргузашти падар ва ҳудро оварда, сипас аз ҷараён кори ҳеш, ки онро ҳеле дӯст медорад, нақл мекунад. Зимни мутолиа ба ин сатрҳо дучор шудам, ки аз устод Осимӣ ёд менамояд:

«Соли 1984 як гурӯҳ олимони Академияи Улуми Тоҷикистон бо роҳбарии президенти академия, устод Муҳаммад Осимӣ, ба Қӯлоб ташриф оварда, бо устодону донишҷӯёни донишкадаи омӯзгорӣ воҳӯрданд. Ин воҳӯрӣ, ки дар мавзуи «Нақши Академияи улум дар омӯзиши манбаъҳои табиии Қӯлоб» доир шуда буд, ҳеле ҷолиб гузашт. Ман пиromуни алоқаҳои институти ботаника бо аҳолии Қӯлоб баъзе маълумотҳо додам ва зимнан тазаккур додам, ки «ин равобит ҳанӯз ҳам кам аст, дастгирии ҷиддӣ мебояд...».

Устод Осимӣ, руҳашон шод бошад, ин нобигаи даҳрро, ба бандаги суханҳои дилнавоз арzonӣ карданд ва дар зимн гуфтанд. «О, Тилло, шумо нуқра шавед, мақсадатонро равшан гӯед!»

Ман аз лутфи устод шердил шуда, пешниҳоди ташкил кардани боди набототи Қӯлобро ба миён гузоштам. Он кас ҳушнудона ба садри онвақти (ҳизбии) шаҳри Қӯлоб Ю.В. Поносов ҷизе гуфта, изҳор намуданд, ки «мо сад дар сад тарафдори ин ташаббусем, ба шарте роҳбарии бунёди ин боғро ҳуди Тилло ба уҳда бигирад». Ман он вақтҳо декани факултai педагогика ва психологияи донишгоҳ будам ва масъулияти зиёди маъмурию илмиву омӯзгорӣ бар дӯшам буд. Бо баъзе дӯston машварат кардам ва маслиҳат пурсидам. Ҳама комилан мухолиф буданд ва меғуфтанд, ки ту кори зиёд дорӣ бо ин камаратро мешиканӣ. Аммо фикре, ки «ман нақунам кӣ мекунад» воқеан фикри пешбарандай ман буд ба саром омад. Ман метавонистам орзуви ормони асосии ҳудро амалӣ намоям. Барои амалӣ намудани ормони ҳуд, магар метавонад мушкилие садди роҳ гардад? Моҳи феврали соли 1985 ба Душанбе сафар карда, ба ҳузури устоди гиромӣ, академик Муҳаммад Осимӣ омадам. Устод бо вуҷуди серкорӣ, маро ҳеле ҳуб пазируфтанд. Гуфтанд, ки пас аз фалон соат ба ҷаласаи раёсати Академияи Илмҳо ҳозир шавед. Дар вақти гуфта, ба дафтари кории устод, ки ҷаласа дар ҷараён буд доҳил шудам ва аз шарм ҳудамро ноҳинҷор ҳис кардам, зоро ки ҳамаи аъзоёни раёсат – олимони барҷастаи ҷумҳурий мисли ин ки қаду басти ҳурди маро дида таачҷуб мекарда бошанд, сӯям бо диққат менигаристанд. Пас аз суханҳои ниҳоят пурдарди устод Осимӣ, роҷеъ ба вазъи ноҳинҷори экологии Қӯлоб, кӯчаҳои бедолу дараҳти он, ҳама яқдилона созмон додани боди ботаникиро дар шаҳри Қӯлоб дастгирӣ карда, ба ман комёбихо орзу намуданд.

Рӯзи дигар фармону асноди лозимаро гирифта ба Қӯлоб омадам ва аз паи чудо кардани поразамини боғ шудам. Ҳукумати шаҳр ташкили боғро ба

зудӣ тарафдорӣ намуда, ба миқдори 5 гектар заминро барои боди маҳсуси наботӣ чудо кард» [7, с. 55-57].

Ба пайвастӣ ин воеа аз лаҳзае ёдовар мешавам, ки устоди фарзона ба таъриху фарҳанги суннати тоҷикон чӣ гуна таваҷҷӯҳ доштанд. Моҳи майи соли 1986 буд. Декани факултети филология зиндаёд М.Давлатов бароям гуфтанд, ки пагоҳ соати чор ба назди ректор Т. Назаров биравед. Ба вақти гуфтаи устод ба бинои асосӣ, ки дар хиёбони Рӯдакӣ 21 аст, рафтам. Дар даромадгоҳ профессор Ҷ. Сиддиқиро (аз Донишгоҳи Кобул) дидаму шод шудам. Пас аз муддате академик Т. Назаров аз кабинети корӣ баромада, баъди саломи самимии пурмуҳабbat гуфтанд, ки «назди Муҳаммад Сайфиддиовиҷ Осимиҷ меравем». Бо мошини устод Т. Назаров ба бинои АИ ҶТ, ки наздик аст (хиёбони Рӯдакӣ 33) зуд расидем. Устод М. Осимиҷ Президенти АИ ҶТ буданд. Мо чор тан қариб ду соат дар бораи Б.Faфуров, нашри нахустини китobi «Тоҷикон» (1947), нашри русӣ (1972) ва нашри тоҷикии он (1983, 1985) сухбати ҷолибе доштем. Дар он мулоқоти хотирмон устод М. Осимиҷ бо диққат гӯш мекарданд. Оид ба баъзе нуктаҳои вобаста ба маросимҳои муштараки мардуми ин ду кишвар, ҷаҳонҳо, баҳусус Наврӯз саволҳо медоданд. Дар рафти сухбати устод М. Осимиҷ хотираҳои ҷолибе аз устод С. Айнӣ ва Б. Faфуров нақл карданд. Аз ҷумла ёдовар шуданд, ки Б. Faфуров бо тамоми вучуд талош мекарданд, ки устод Айниро аз Самарқанд ба Душанбе оранд. Зимнан олимоне, ки дар шаҳрҳои Шуравӣ зиндагонӣ карда, дар бораи таърих, этнография, забон ва адабиёти тоҷик кори илмӣ мекарданд, баъзро низ ба Душанбе оварданд. Устод М. Осимиҷ борҳо ишора бар он намуданд, ки Б. Faфуров ба омӯхтани расму оини тоҷикони Осиё Марказӣ таваҷҷӯҳи зиёд доштанд. Ҳар касе, ки бо илм машғул мешуду истеъодод дошт, агар Б. Faфуров аз он огоҳ шаванд, ҳатман дасти мадад дароз мекарданд. Дар ин сухбати гуворо аз он лаҳзаҳои низ ёд шуда буд, ки чӣ тавр устод Осимиҷ аз тарики устод К. Олимов китобро ба Кобул фиристоданд. Устоди меҳруbon ҳамеша ба шогирдону равшанфирон талқин менамуданд, ки миллатдӯст, башардӯст, ватанҳоҳ, фарҳангпарвар, ҳудшиносу тоҷикдӯст бошанд. Дар ин бора дар мақолаи худ «Дидорҳои ёдмон бо академик Муҳаммад Осимиҷ» ба таври муфассал сухан гуфта будем [18, с. 614-634].

Соли 1989 (28 октябр) бо сарварии академик М. Осимиҷ дар иртиботи созмони «Родина»-и Иттиҳоди Ҷамоҳири Шуравии Сотсиалистӣ (СССР) «Ҷамъияти Пайванд» ташкил ёфт. «Ҷамъияти Пайванд» дар алқомандӣ бо «Родина»-и Иттиҳоди Ҷамоҳири Шуравии Сотсиалистӣ фаъолият менамуд. Ҳадафи ин созмон барқарор намудани иртибот бо ҳамватанон ва тоҷикони берун аз Иттиҳоди Шуравӣ буд. Вале ҳанӯз ин ҷамъият ба таври бояду шояд шакл нагирифта Иттиҳоди Шуравӣ дебабри соли 1991 аз байн рафт. «Ҷамъияти «Пайванд» то моҳи сентябри соли 1992, бо ҳамин ном ба фаъолияти худ идома дод. Сентябри соли 1992 бо қӯшиши устод М. Осимиҷ аввалин форуми (ҳамоиши) «Анҷумани тоҷикон ва ҳамватанони хориҷӣ», ки дар асоси «Ҷамъияти Пайванд» ташкил гардид, баргузор шуд. Дар ин форум ба ҷунин натиҷа расиданд, ки дар оянда созмоне бояд таъсис шавад, то пайвандгари тамоми форсизабонони олам бошад. Ҳамин тавр ба вазъи мураккаби кишвар нигоҳ накарда, бо пешниҳоди Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 12-уми сентябри соли 1993 ҳамоиши дуюми «Анҷумани тоҷикон ва ҳамватанони хориҷӣ» баргузор шуд, ки дар он номи созмон ба «Анҷумани тоҷикон ва форсизабонони ҷаҳон – Пайванд» табдил дода шуд,

ки барои пайванди таърихӣ, забонӣ, адабӣ ва фарҳангии форсизабонони тамоми дунё муносиб буд. Дар ҳамин ҳамоиш Сарвари кишвар Эмомалӣ Раҳмонро яқдилона раиси “Анҷумани тоҷикон ва форсизабонони ҷаҳон – Пайванд” интихоб намуданд. Бо пешниҳоди муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон академик М. Осими мувонини аввал, яъне Раиси Кумтаи иҷроияи он интихоб шуданд. Солҳои 1995-1996 бо раҳбарии устод Осими «Анҷумани тоҷикон ва форсизабонони ҷаҳон – Пайванд» ба форуми навбатии дар сатҳи баланд омодагӣ мегрифт, vale афсӯс, ки воқеаи нохуш рӯй дод ва устодро душманони миллат аз байн бурданد [8; 18].

Дар ҳамоиши сеюми «Анҷумани тоҷикон ва форсизабонони ҷаҳон – Пайванд», 8-уми сентябри соли 1996, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун Раиси «Анҷумани тоҷикон ва форсизабонони ҷаҳон – Пайванд» дар суханронии худ аз устод Осими чунин ёд намуданд: “Устод Муҳаммад Осими ба ҳайси бунёдгузори ин Анҷуман ва пайвандгари робитаҳои бародарона бо ҳамватанони бурунмарзӣ дар рушди илму фарҳангӣ Ватани мо хизматҳои шоиста кардааст.

Ин донишманди бузург дар бобати таҳқики масъалаҳои фалсафаи табиатшиносӣ, таърихи фалсафа, хусусан афкори илмию фалсафии ҳалқҳои Шарқ, таърихи илм ва адабиёт асарҳои гаронбаҳо навиштааст.

Бо қӯшиши ў дар Тоҷикистон ҷандин семинару симпозиумҳои вобаста ба таъриху тамаддуни ҳалқҳои Ҳоварзамин барпо гардидааст. Устод Осими ҳамчун ҳайати таҳририя барои таҳқики тамаддуни ҳалқҳои Осиёи Марказӣ ва сардабири китobi ҷандҷилдаи ин созмон, ки ба забонҳои ӯмдаи ҷаҳон чоп мешавад, барои ташвику тарғиби тамаддуни ҳалқҳои Шарқ хидматҳои бузург анҷом додааст” [22, с.57].

Ҳамин тавр ба дидаҳо, шунидаҳо, мушоҳидаҳо, таҷрибаҳо, таърихи гуфторӣ, ки ин ҳама пайваста ба фарҳангӣ суннатӣ аст, бояд аҳаммият дихем. Устод Осими ҳамеша оид ба фарҳангӣ суннатии тоҷикон таваҷҷуҳ зоҳир менамуданд. Бавижга ба инкишофи баҳшҳои гуногуни он, ба монанди илми филология диққати бештар медоданд. Дар давраи президенти академияи илмҳо будани Осими (1965-1988) илмҳои забоншиносӣ, адабиётшиносӣ ва фолклоршиносӣ рушд ёфт. Агар ба фаъолияти солҳои 60-80-ум садаи XX ИҶА ба номи Рӯдакӣ аҳаммият дихем, хуб эҳсос менамоем, ки чи корҳои шоистае анҷом ёфт. Дар ин давра қадрҳои хубе дар ҳамаи соҳаҳои филология ба камол расида, ба масъалаҳои назарӣ ва амалии филологияи тоҷик, ба вижа фолклор, таваҷҷуҳ бештар шуд. Ҳамчунин дар он солҳо шуъбаҳои помиршиносӣ, мероси адабӣ, забон ва адабиёти рус, истилоҳшиносӣ, маданияти сухан созмон дода шуда, олимон ба дастовардҳои муносиб ноил гардидаанд. Устод Осими дар барои таблиғи забон, адабиёт, таърих ба таври кулий фарҳангӣ миллии тоҷикон дар ҳамоишҳои зиёди илмии ҷумҳуриҳои Иттиҳои Шуравӣ иштирок ва суханронӣ карда, ба таври мунтазам муаррифагари фарҳангӣ суннатии тоҷикон буданд.

То охири умр бо қӯшиш устод ҳамкорӣ бо пажуҳандагони кишварҳои ҳориҷӣ бештар шуд. Ба вижа чун раиси президуми ЮНЕСКО дар иртибот ва ҳамкории фарҳангӣ Тоҷикистон бо кишварҳои дигар устод Осими хиссаи арзанда гузоштанд. Дар ин робита мақолаҳои илмии устод дар кишварҳои ҳориҷӣ чоп шудааст. Дар айни замон суханрониҳои устод оид ба фарҳангӣ суннатии тоҷикон ҳамеша мавриди таваҷҷуҳи олимони ҳориҷӣ будааст.

Агар бо диққат мероси устодро мавриди омӯзиш ва пажуҳиш қарор дихем, мебинем, ки роҷеъ ба рӯзгор ва осори шоирон, олимон ва нависандагон аз ҷумла Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Ҳофизи Шерозӣ, Амир Ҳусрави Дехлавӣ, Ҳочӣ Бусҳоқ, Абдураҳмонӣ Ҷомӣ, Ибни Сино, Абурайҳон Берунӣ, Алхоразмӣ, Садриддин Айнӣ, Абулқосим Лоҳутӣ, Мирзо Турсунзода, Мирсаид Миршакар, Боқӣ Раҳимзода, Муҳаммад Иқбол, Султон Умаров, Акобир Адҳамов, Зариф Раҷабов, Парвиз Нотил Ҳонларӣ ва дигарон, суханҳои нек гуфта, ба мероси онҳо, чун фарҳангӣ суннатии тоҷикон ва форсизабонон ба таври мунтазам диққат доданд.

Адабиёт

1. Абдулло, З. Садои дили ҳамоҳанг (Муқолама бо ақадемик М.Осимӣ) / З. Абдулло // Ҷумҳурият. – 1996. – 15-уми июн.
2. Абдуллоҳ, С. Зи дурии замонаҳо расидем... (Мусоҳиба бо раиси Кумитаи иҷроия Анҷумани Тоҷикон ва форсизабонони ҷаҳон – Пайванд устод М.Осимӣ) / С. Абдуллоҳ // Адабиёт ва санъат. – 1996. – 9-уми сентябр.
3. Ақадемик Муҳаммад Осимӣ ва омӯзиши масоили тамаддунӣ Осиёи Марказӣ (таҳқиқот) / мураттиби ва муҳаррири масъул: А. Раҷабов; тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ. – Душанбе: Дониш, 2020. – 868 с.
4. Ақадемик Муҳаммад Осимӣ: ҳамгирии таърихии тоҷикон ва форсизабонони ҷаҳон дар замони ҷаҳонишавӣ (таҳқиқот) / мураттиб ва муҳаррири масъул: А. Раҷабов / Тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ. – Душанбе: Дониш, 2021. – 968 с.
5. Амонов, Р. Фольклористика и некоторые проблемы взаимообогащения национальных культур / Р. Амонов // Социально-экономический прогресс и расцвет духовной жизни народов Средней Азии и Казахстана в условиях социализма: (Материалы научно-теоретичес. конф. в Душанбе, 13-14 ноября 1984). – Душанбе, 1986. – С. 207-214.
6. Асимов, М. Вступительные слова президента АН Таджикской ССР М. С. Асимова / М. Асимов // Взаимодействие литературы и фольклора (Материалы конференции «Взаимодействие литературы и фольклора народов Средней Азии и Казахстана», Душанбе, 1968 г.). – Душанбе: Дониш, 1974. – С. 3-5.
7. Бобозода, Т. Умре бо ҳандаи гулҳо ва гиряи созҳо.... / Т. Бобозода – Душанбе: Ҳумо, 2001. – 124 с.
8. Бобоҳонов, М. Таърихи муҳтасари Анҷумани Пайванд / М. Бобоҳонов. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 200 с.
9. Взаимодействие литературы и фольклора (Материалы конференции «Взаимодействие литературы и фольклора народов Средней Азии и Казахстана», Душанбе, 1968 г.). – Душанбе: Дониш, 1974. – С. 3-5.
10. Ғаффоров, У. Нобигаи айём / У. Ғаффоров. – Ҳуҷанд: Нашриёти давлатии Раҳим Ҷалил, 2000. – 370 с.
11. Ёқуб, К. Пайванди дилҳо, пайванди наслҳо (Мусоҳиба бо раиси ҷамъияти «Пайванд» устод Осимӣ) / К. Ёқуб // Тоҷикистон. – 1990. – №2. – С.8-9.
12. Масуми, Н. Итоги работы научной конференции // Взаимодействие литературы и фольклора (Материалы конференции «Взаимодействие литературы и фольклора народов Средней Азии и Казахстана», Душанбе, 1968 г.). – Душанбе: Дониш, 1974. – С. 235-237.

13. Маъсумӣ, Н. Симпозиуми фолклору адабиёт дар Душанбе / Н. Маъсумӣ, Р. // Тоҷикистони советӣ. – 1968. – 12-уми октябр.
14. Муртазоев, Б. Оташкадаи фарҳангии дӯстӣ (Мусоҳиба бо президенти АИ ҶТ М.Осими) / Б. Муртазоев // Адабиёт ва санъат. – 1984. – 15-уми август.
15. Мусоҳиба бо фарҳангсолор Муҳаммад Осими / тартибдиҳадагон: М.Осими, Ф. Осими. – Ҳуҷанд: Ҳурросон, 2002. – 380 с.
16. Олимов, К. Аҳтари дурахшони илм / К. Олимов. – Душанбе: Доғиш, 2020. – 100 с.
17. Олимпур, М. Об агар садпора гардад... (Мусоҳиба бо М. Осими) / М.Олимпур // Ҷавонони Тоҷикистон. – 1989. – 24-уми сентябр.
18. Раҳмонӣ, Р. Дидорҳои ёдмон бо академик Муҳаммад Осими / Р. Раҳмонӣ // Академик Муҳаммад Осими ва омӯзиши масоили тамаддуни Осиёи Марказӣ (таҳқиқот) / мураттиб ва муҳаррири масъул: А. Раҷабов. Ба забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ. – Душанбе: Доғиш, 2020. – С. 614-634.
19. Раҳмонӣ, Р. Рушди фолклоршиносӣ ва масъалаи таҳияи «Куллиёти фолклори тоҷик» ва саҳми академик М.Осими / Р. Раҳмонӣ // Академик Муҳаммад Осими: ҳамгарои таърихии тоҷикону форсигӯёни ҷаҳон дар замони ҷаҳонишавӣ (таҳқиқот) / мураттиб ва муҳаррири масъул: А. Раҷабов / тоҷикӣ, русӣ, англисӣ. – Душанбе: Доғиш, 2021. – С. 810-822.
20. Раҳмонӣ, Р. Фолклори тоҷикон: дарсхо аз адабиёти гуфторӣ / Р. Раҳмонӣ. – Душанбе: МДМТ, 2021. – 544 с.
21. Раҳмонӣ, Р. Методи соҳторшиносии Исидор Левин дар фолклоршиносии тоҷикон / Р. Раҳмонӣ // Суҳаншиносӣ. – 2022. – №1. – С. 138-151.
22. Раҳмонов, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷ.2. / Э. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 2002. – С. 512.
23. Сангин, А. Таъриҳи киштаю ҳосили мост (Мусоҳиба бо академик М.Осими) / А.Сангин // Тоҷикистони советӣ. – 1990. – 1-уми сентябр.
24. Фарҳангӣ забони тоҷикӣ. Зери таҳрири М. Ш. Шукуров, В. А. Капринов, Р. Ҳошим, Н. А. Маъсумӣ. – М.: Советская энциклопедия. – Ҷилди 2. 1969. – 951 с.
25. Ҳалимшо, С. Умри безаволи шоир (Мусоҳиба бо президенти АИ ҶТ М.Осими дар бораи эҷодиёти Ҳусрави Деҳлавӣ) / С. Ҳалмишо // Тоҷикистони Советӣ. – 1975. – 7-уми сентябр.
26. Ҳамдам, А. Салом, рафиқ президент (Мусоҳиба бо президенти АИ ҶТ М. Осими) / А. Ҳамдам, Д. Атовуллоев // Комсомолии Тоҷикистон. – 1986. – 23-уми февр.
27. Ҳочимуҳаммад, М. Олим пояи коҳи илму фарҳанг аст (Мусоҳиба бо устод Осими) / М. Ҳочимуҳаммад // Илм ва ҳаёт. – 1990. – №8. – С.1-5.
28. Шерхон, У. Тоҷикистон – хонаи умеди тоҷикони ҷаҳон аст (Мусоҳиба бо раиси Анҷумани тоҷикон ва ҳаватанони бурунмарзӣ – Пайванд М.Осими) / У. Шерхон // Нидои ранҷбар. – 1993. – 9-уми сентябр.

Рахмони Равшан

ТАДЖИКСКАЯ ТРАДИЦИОННАЯ КУЛЬТУРА И МУХАММАД АСИМИ

В статье описывается вклад устада Асими в развитие традиционной культуры таджиков. То есть, как он добросовестно пыталось решить тот или иной вопрос традиционной таджикской культуры – языка, литературы, истории и других наук; как он любил свою национальную культуру и пыталась ее защитить; он боролась за то, чтобы показать место традиционной культуры своего народа в истории человеческой цивилизации; он поощрял изучение и исследование различных аспектов таджикской культуры. А так же, устад Асими до конца своей жизни вносил значительный вклад в пропаганду традиционной таджикской культуры на международных конференциях в зарубежных странах. В то же время он своими произведениями изучал и исследовал культурное наследие таджиков.

Автор, основываясь на исторических, литературных и культурных источниках, дает исчерпывающую информацию об академике М. Асими и отмечает его вклад в развитие гуманитарных, точных и естественных наук, современной и традиционной культуры, укрепление национальной идентичности и единства.

Ключевые слова: академик Асими, таджики, традиционная культура, филология, история, фольклор, этнология, устная история, интервью, ассоциация "Пайванд".

Rahmoni Ravshan

TAJIK TRADITIONAL CULTURE AND MUHAMMAD ASIMI

This article highlights the contribution of academician Muhammad Asimi to the development of traditional Tajik culture. That is, how he conscientiously tried to resolve this or that issue of traditional Tajik culture, as well as, language, literature, history, science; how he loved his national culture and tried to protect it. Academician Asimi tried to show the place of the traditional culture of his people in the history of human civilization; he encouraged study and research into various aspects of Tajik culture. Until the end of his life, academician Asimi made a significant contribution to the promotion of traditional Tajik culture at international conferences in foreign countries. At the same time, he studied and explored the cultural heritage of the Tajiks with his works.

The author based on historical, literary and cultural sources about academician M. Asimi gave comprehensive information and mentioned his contribution to the advancement of humanities, exact and natural sciences, modern and traditional culture, strengthening of national identity and unity.

Keywords: academician Asimi, Tajiks, traditional culture, philology, history, folklore, ethnology, oral history, interview, Payyand association.

**ТДУ: 008+398тадж+37+78тадж+9тадж+82тадж
Рахимзода Кароматулло**

ОБ ЭПИЧЕСКОЙ ТРАДИЦИИ ГУРГУЛИСАРОИ (ГУРГУЛИСАРОЙ)

В статье рассматриваются вопросы формирования таджикского эпоса «Гургули» в контексте других национальных версий, представляющие в целом художественные аспекты взаимодействия культур народов Центральной Азии и Кавказа. Предложены различные точки зрения относительно определения истоков эпоса («Гургули», «Гуругли»), исторического времени его формирования. Эпос распространён на территориях, где на протяжении многих веков совместно проживают ираноязычные (включая таджиков) и тюркоязычные народы (азербайджанцы, казахи, узбеки, туркмены и др.). Данный контекст определяет распространённость эпической традиции в разных национальных формах и наименованиях. Традиция мастер-ученик, наряду с общими явлениями, характерными практически для всех устно-музыкальных культур, предполагает формирование каждой национальной традиции ее школ в соответствии с конкретными местными условиями. Здесь понятие школы в широком контексте подразумевается, как система обучения, а не образования. Важность составляющей этого процесса было наличие двух участников - учителя и ученика. В таджикских горах в прошлые века существовали различные школы пения. Например, в Кулябе школа Хакназар Пирназара, школа Нурали Джирока в Ховалинге, школа Хикмат Ризо в Сари Хосоре и т.д.

Ключевые слова: эпос «Гургули», истоки самобытности, национальные версии, взаимодействие культур, феномен «метатезы», рожденный в могиле.

Эпическое сказание «Гургули» – уникальное явление в музыкальном наследии таджиков. В нем нашли своё художественное отображение легендарные исторические события народов Центральной Азии и Кавказа. Гургули в таджикском произношении звучит как Гӯргули. В переводе с таджикского языка означает богатырь (великан), родившийся в могиле.

Эпос представляет собой цикл из 30 связанных дастанов, отличающихся вариантами исполнения представителями разных школ гургулихони (в основном на юге Таджикистана). Насчитывают около 150 версий. Гургулихон – это исполнитель эпоса, гургулихони, гургулисарои – исполнение эпоса. Значительный объем дастанов, по мнению некоторых исследователей, превышает поэму Фирдоуси «Шахнаме», которая представляет письменную эпическую традицию [8].

Помимо ираноязычных таджиков, эпос «Гургули» в несколько иных формах, вариантах и названиях распространен среди тюркоязычных народов: Кёрглы (Куроглу) - у азербайджанцев, Гороглы (Гёрглы) - у туркмен, Гороглы (Гуруглы) - у узбеков, казахов и других народов. В этих версиях эпос исполняется в прозаической форме, с отдельными музыкальными и стихотворными вставками, попереченным чередованием прозаического и музыкально-поэтического текстов. Главным героем в азербайджанской традиции является сын слепого Куроглу, а в Средней Азии - у тюркских народов (казахов, узбеков, туркмен) герой именуется

Гуругли, имя которого дословно переводится как «рожденный в могиле», «чадо могилы».

В отличие от тюркоязычных вариантов таджикская версия дастанов изложена в поэтической форме и полностью поется в сопровождении музыкального инструмента думбрак (малый дутар) в особой горловой манере, с использованием распева на слог «хи». Как отмечает исследователь Л.Синицына, «Вся сладость гургулихона в особом голосе «хи». Поэтому их иногда называли «хихон» (Хихон – поющий «хи») [10, с.16].

Думбрак - вид дутара, распространенный на юге Таджикистане. Его называют еще «дутори майда» (малый дутар), имеет небольшие размеры, без ладков, используется преимущественно в жанрах фалак, рубоихони, эпической традиции *гургулишарои* и других.

Центральным персонажем эпоса является легендарный герой Аваз-богатырь, чьи подвиги легли в основу рассматриваемой традиции. Каждый образ в эпосе имеет свою мелодию, которая как лейттема неизменно используется во всех дастанах. Эти напевы (свыше тридцати) выражают конкретную тематику (войну, вражду, любовь, печаль, радость, горе и так далее), а также являются характеристикой конкретного персонажа эпоса. Например, мелодию мукоми «Джанг» («Война») исполняют во время описания боевых действий, а муком «Дар асорат» («В плену») - во время попадания главного героя в плен [9, с. 81-82].

Особое значение в осмыслиении истоков формирования эпоса Гургули имеет культурное взаимодействие ираноязычных и тюркоязычных народов. Именно в этом этнокультурном соотношении определились разные национальные формы эпоса, где в каждой, в том или ином виде, присутствуют элементы другой традиции.

Основным признаком, обуславливающим существование национальной специфики таджикского эпоса «Гургули» и его принципиального отличия от других версий, является музыкально-поэтическая форма. В развитии данного положения представляется важным обратить внимание, что такой вид эпического сказания восходит к многовековой художественной традиции таджиков, к эпохе иранской культурной общности. Исследователь этого исторического периода, известный таджикский ученый Н. Хакимов на основе анализа многочисленных источников пришел к выводу, что в древнейшие периоды истории предки таджикского народа, пользуясь богатой мифологией, создали не только разнообразные песни и танцы, но и многочисленные эпические циклы, которые нашли отражение в письменном памятнике древних иранцев - Авесте (II-I тысячелетие до нашей эры). Сохранившийся цикл сказаний, связанный с династиями Каянидов – разнообразные песни, объединенные под общим названием «Сыновья великанов» – отражают реальные исторические события, происходившие в Бактрии в IX-VII века до н.э. Бактрия, как известно, это историческая область на сопредельных территориях современного Узбекистана, Таджикистана и Афганистана между горной цепью Гиндукуш на юге и Ферганской долиной на севере [12, с. 328-331].

Представленные сведения свидетельствуют о древних истоках музыкально-поэтических и эпических традиций таджиков. Эти традиции сохранялись и развивались в той или иной форме вплоть до наших дней. Вне этой преемственной связи нет возможности объяснить, почему именно таджикский эпос «Гургули», в отличие от других версий, представлен

полностью в певческой форме с инструментальным сопровождением.

Важной сферой определения национальной специфики эпоса является наличие в нем географических топонимов, имеющих древние таджикские названия. Например, Чамбули Мастон, Балхубон, Сангтуда. Отметим таджикские по своему происхождению имена – Аваз, Сугдун и ее дочь Зарина, Биби Хилол, Гулширмох, Шерали и т.д. В этом же аспекте приведем названия садов (Ирамбог), птиц (Симург) и животных, в особенности коней (Гули Бодом, Рахш, Ашкар), а также названия мелодий («Туйона», «Навруз», «Мехргони», «Бозаргони»).

Важным направлением в осмыслении специфики эпоса явилось объяснение различий в его наименованиях. В Таджикистане носители эпоса именуют его как Гургули (Гӯргули). В этом контексте отметим мысль известного таджикского филолога, академика Р. Амонова: сами сказители обозначают эпос как «Гӯргули» (Gurguli) [1, с. 75].

Используемое название эпоса не имеет тюркских корней: «гӯр» переводится с таджикского как «могила», а «гул» - в переводе с арабского означает «богатырь». Иными словами, Гӯргули – «герой-богатырь, рожденный в могиле» [11, с. 6].

Относительно распространения корня «гул» в таджикских названиях некоторых селений. Например, в наименовании кишлака «Ғулиён», расположенного в Дарвазском районе Таджикистана, что означает село богатырей - «пахлавонон». Обратим внимание на возможную связь в плане традиций эпического творчества таджиков с древним циклом сказаний «Сыновья великанов», о котором ранее уже упоминалось [12, с. 328-331] в частности, с идеей великана, рожденного в могиле.

Аналогичную позицию занимает филолог Ф. Муродов. Он разъясняет значение имени Гургули и рассматривает его как сочетание слов «гӯр» и «гул» (мифологическое существо, похожее на демона). По мнению исследователя, образ «Пури Гур» в народной сказке Бухары и «Гурзод» в Хорасане - это древние названия таджикских «Гургули» [7, с. 69-76].

Если сравнить два корня в наименовании эпоса, которые используются в таджикской (Гӯр-ғули) и тюркской (Гӯр-үғли) версиях, то надо отметить, что в обеих формах сохраняется таджикский корень «гӯр» (могила). Например, Гороглы (Гороғлы) - у туркмен, Гуругли (Гӯрӯғлы) - у узбеков. Это объективное положение определенным образом свидетельствует о таджикских истоках формирования эпического сказания. Что касается другого корня - «үғли» - здесь можно наблюдать проявление феномена «метатезы»: перестановка букв в произношении названия эпоса («ғул» - «үғли»), что характерно для перехода слов из одного языка в другой. Метатеза также встречается, когда слово из одной местной диалектной традиции переходит в другую. Например, в ванчском диалекте таджикского языка Гӯргули звучит как «Гиргили».

Примером подобной перестановки является древняя таджикская сказка «Гурзод» (в переводе - «рожденный в могиле»), которая, как считает фольклорист Д. Рахимов, перешла в тюркоязычный фольклор народов Центральной Азии, где Гурзод трансформировался в тюркский вариант как Гуруглы [8, с. 59-60] Оглы (углы, оглу, улы) означает сын, Гуругли - сын, рожденный в могиле.

Наряду с исследователями, придерживающими мнения о таджикских истоках формирования эпоса [3; 4, с. 2-35], есть ученые, которые

предлагают и отстаивают тюркский генезис эпической традиции [5; 6]. В аргументации тюркского генезиса центральное положение занимает идея распространённости этого жанра среди тюркских народов Центральной Азии.

Приведем мнение фольклориста Д. Рахимова, согласно которому таджикский эпос «Гургули» демонстрирует прямую связь с азербайджанскими, узбекскими и туркменскими легендами. Но таджики создали особую музыкально-поэтическую форму древнего эпоса. Автор обращает внимание, что образная сфера эпоса «Гургули» имеет прямые параллели с иранским героем Шахнаме - Кайковусом. Рахимов также отмечает, что таджикская форма «Гургули» превышает по своим размерам азербайджанскую версию [8, с. 75].

Подобные параллели находим в работе видного азербайджанского ученого Т. Мамедова, посвященной особенностям эпоса «Кёроглу». Он приводит мысль ученого М.Х. Тахмасиба, что «имя первого автора – создателя дастана – было Ровшан, псевдоним же его был Кёроглу» [6, с. 134]. Обратим внимание – Ровшан не тюркское, а персидское, таджикское имя, что косвенным образом свидетельствует об иранских влияниях на формирование данной эпической традиции азербайджанцев. В этом аспекте нужно отметить: рассматриваемый эпос также пользуется популярностью в ираноязычных странах (в Афганистане, Иране и Таджикистане). Так, например, в Афганистане бытует таджикская и узбекская, а в Иране – азербайджанская версия эпоса [13].

Относительно исторического периода возникновения эпоса. Таджикский фольклорист С. Аминова предлагает рассматривать возможность формирования эпоса в XIV - XV веках. Ученый указывает на упоминание об Авазе – герое эпического сказания – в «Трактате о Дилкушо» Убайда Зокони (1270-1370), а также о Гайбзоде – главном герое одноименного произведения «Гайбзод» поэта Абдуллоха Хотифи (1453-1520), имеющем определенное сходство с главным персонажем «Гургули» [2, с. 25-37].

Другой таджикский ученый, историк Ч. Асрориён, рассматривая вопросы древности происхождения таджикского эпоса, отмечает прием горлового пения, характерный для исполнительской традиции *гургулихони* [3, с.20-21]. Он приводит стихи великого средневекового поэта Джалолиддина Балхи (1207 - 1273), где упоминается о существовании с древних времен характерного способа пения:

Бонги гардишҳои чарх аст, ин ки ҳалқ,
Месарояндаш ба танбуру ба ҳалқ.

*Звуки вращения небесных тел, этот народ,
На танбуре, издавая горлом звуки поёт.*

Слово ҳалқ в переводе с таджикского языка означает горло. Можно предположить, что двустишие Балхи относится к описанию приема горлового пения, используемого исполнителями эпоса «Гургули».

В завершении отметим следующее. Приведенные данные свидетельствуют о взаимодействии традиционных культур региона. В этом контексте эпос «Гургули» можно рассматривать как важный источник

исторической информации о взаимовлиянии культур народов Центральной Азии и Кавказа, о формировании и развитии эпических жанров.

Эпос представляет самобытный феномен национальной музыкально-поэтической культуры таджиков, истоки которого восходят к древним общеиранским культурным традициям. Сам эпос сложился как отдельный и самостоятельный феномен во взаимодействии с региональными эпическими жанрами. Он отразил в художественной форме, с одной стороны, общие социальные явления и духовные чаяния народов Центральной Азии, а с другой - древние иранские эпические традиции, запечатленные в фундаментальных литературных памятниках, таких, как «Авеста», «Шахнаме» и других.

Литература

1. Амонов, Р. Очерки эчодиёти даҳанакии Кӯлоб: (Дар асоси материалҳои фолклори Сари Хосор) / Р. Амонов. – Душанбе: АФ РСС Тоҷикистон, 1963. – 346 с.
2. Аминова, С. Бозёфт / С. Аминова // Садои Шарқ. – Душанбе, 1966. – № 3. – С. 125-137.
3. Асрориён, Ҷ. Гӯргулӣ / Ҷ. Асрориён. – Душанбе, 2010. – 178 с.
4. Брагинский, И.С. Об изучении эпического творчества народов Советского Востока («Гургули» и «Гэсэр») / И.С. Брагинский // Советское востоковедение.– М., 1955. – №3. – С.2-35.
5. Короглы, Х.Г. Трансформация заимствованного сюжета (По материалам эпоса народов Ближнего Востока и Средней Азии) / Х.Г. Короглы. – М., 1977. – 25 с.
6. Мамедов, Т. Эпические напевы дастана «Кёрглы» / Т. Мамедов // Музыка эпоса. – Йошкар - Ола: Госкомиздат Марийской АССР, 1989. – С. 133-138.
7. Муродов, Ф. Решаҳои таърихии эпоси ҳалкӣ «Гӯргулӣ», «Ғайбзод», «Пури гур», «Гурзод» / Ф. Муродов // Известия АН РТ. Серия филология и востоковедение. – Душанбе, 2010. – №1. – С.69-76.
8. Раҳимов, Д. Ҳамосаи «Гӯргулӣ» ва шинохти он / Д. Раҳимов. – Душанбе: Ирфон, 2019. – 143 с.
9. Раҳимов, К. Таджикский эпос «Гургули» в традициях исполнительской школы Хикмата Ризо / К. Раҳимов. – Душанбе: Ирфон, 2019. – 256 с.
10. Синицына, Л. Звезды светят всем / Л. Синицына. – Душанбе: Ирфон, 1986. – 176 с.
11. Фатхуллоев, С. «Гурӯғлӣ» не, «Гӯргулӣ» гуед / С. Фатхуллоев // Адабиёт ва санъат. – Душанбе, 2010. – 1 апрел.
12. Ҳакимов, Н. Музыкальная культура таджиков: древнейшая, древняя, раннесредневековая история. Книга 1. Социофункциональные аспекты эволюции музыкальной культуры таджиков / Н. Ҳакимов. – Ҳуджанд, 2001. – 458 с.
13. Sakata, H. L. (U.S.A.) The musical aspects of the Gorgholi epic of Afganistan // II Milletlerarasi Turk Folklor Kongresi bildirileri / H. Sakata. – Ankara, 1983. – P.241-261.

Рахимов Кароматулло

ДАР БОРАИ АНЬАНАИ ЭПИКИИ ГЎРҒУЛИСАРОЙ

Дар мақола ташаккули достони «Гурғулӣ»-и тоҷикӣ дар заминай вариантҳои дигари миллӣ, ки дар маҷмӯъ ҷанбаҳои бадеии равобити мутақобилаи фарҳангҳои Осиёи Миёна ва Қафқозро ифода мекунанд, мавриди баррасӣ қарор дорад. Оид ба таърифи пайдоиши эпос («Гўргулӣ», «Гурӯғлӣ») ва замони таърихии ташаккули он нуқтаи назарҳои гуногун пешниҳод шудаанд. Эпос дар ҳудудҳое пахн шудааст, ки дар он ҳалқҳои эронизабонон (аз ҷумла тоҷикон) ва туркзабонон (озарбойҷонҳо, қазоқҳо, узбакҳо, туркманҳо ва ғ.) асрҳои зиёд бо ҳам зиндагӣ мекарданд. Ин замина дар шаклу номҳои гуногуни миллӣ пахн шудани анъанаи эпикиро муайян мекунад. Анъанаи устод-шогирд дар баробари падидаҳои умумие, ки аслан ба ҳама фарҳангҳои мусикии шифоҳӣ ҳосанд, ташаккул додани ҳар як анъанаи миллии мактабҳои ҳудро мувофиқи шароити мушаҳҳаси маҳаллӣ пешбинӣ мекунад. Дар ин ҷода, мағҳуми мактаб дар заминай васеъ, ҳамчун системаи тадрисӣ на таълимиро дар санъати достонсарой, бо принципҳои ҳамкории устод ва шогирд таҷассум менамояд. Дар кӯҳистони тоҷик дар асрҳои гузашта мактабҳои гуногуни иҷроқунандагии гурғулисарой амал мекарданд. Масалан, дар Кулоб, мактаби Ҳақназари Пирназар, дар Ховалинг мактаби Нуралии Ҷириқ, дар Сари Ҳосор мактаби Ҳикмат Ризо ва ғ.

Калидвозжаҳо: достони «Гўргулӣ», пайдоиши ҳуввият, вариантҳои миллӣ, таъсири мутақобилаи фарҳангҳо, падидаи «метатеза», дар қабр таваллудшуда.

Karomatullo Rahimzoda

ON THE PROBLEM OF FORMATION OF THE TAJIK EPIC TRADITION «GURGHULI»

The article discusses the problem of formation of the Tajik folk epic “Gurghuli” in the context of other national versions. It generally represents the artistic aspects of the interaction between the cultures of the peoples of Central Asia and the Caucasus. Various points of view have been proposed regarding the definition of the origins of the epic (“Gurghuli”, “Gurughli”), and the historical time of its formation. The epic is widespread in territories where Iranian-speaking (including Tajiks) and Turkic-speaking peoples (Azeri, Kazakh, Uzbek, Turkmen, etc.) have lived together for many centuries. This context determines the prevalence of this epic tradition in different national forms and names. The master-disciple tradition, along with the general phenomena characteristic of virtually all oral music cultures, presupposes the formation of each national tradition of its schools according to specific local conditions. Here, the concept of school in a broad context, as a teaching system rather than education in the art of storytelling. The importance of this process was the presence of two participants - a teacher and a student. In the Tajik mountains, in the past centuries, there were various schools of singing. For example, in Kulob, Haqnazar Pirnazar’s school, Nurali Jiriq’s school in Khovaling, Hikmat Rizo’s school in Sari Khosor, etc.

Keywords: Tajik folk epic “Gurghuli”, origins of identity, national versions, interaction of cultures, phenomenon of “metathesis”, born in the grave.

ТДУ: 9тоҷик+008+37тоҷик+24+902/904+551.79

**Сафаров Мунаввар,
Мирзоев Сайдӣ**

АЧИНАТЕППА ВА ҲАҚИҚАТИ ТАЪРИХИИ ОН

Дайри Ачинатеппа боқимондаи ёдгори меъмории дини буддоӣ буда, дар ноҳияи Кӯшиониён, дар ҳудуди деҳаи Эш Тошибеков, 15 км дурттар аз шаҳри Бохтари вилояти Хатлон воқеъ гардидааст. Дайр дар масоҳати 100x50 метр буда, аз ду қисм иборат аст ва дар маркази ҳар яке ҳавлии мураббабаъ бо иморатҳо вуҷуд доштааст. Тӯли баъзе аз иморатҳо 28 ва баландӣ ба 6 метр мерасидааст. Деворҳо бо нақшу нигораҳо оро дода шуда, дар болои суффаҳои назди деворҳо ва тоқҳо мӯҷассамаҳо қарор доштаанд. Дар роҳрав болои суффаи ҳамвор мӯҷассамаи Буддо бо тӯли 13 метр дар ҳолати нирван(хобида) қарор доштааст. Дар ин ҷо аз соли 1961 бостоншиносон бо роҳбарии Б. А. Литвинский ва Т. И. Зеймал ҳафриёт гузаронда, соли 1973 таҳқиқи онро ба иттом расондаанд.

Натиҷаҳои ковишиҳои мӯҳаққиқон доир ба ин мавзеъ ҳанӯз баҳснок аст. Мӯҳаққиқи тоҷик Ҳазрат Сабоҳӣ ҳатоҳои як қатор мӯҳаққиқон, аз ҷумла А. Марик, И. Гершевич, В. Лившиц ва дигаронро ғоши намуда, таъйид ба он дорад, ки агар дар замонаи ин мӯҳаққиқон, хусусан В. Лившиц сангнавиштаи Сурхкӯталро дуруст хонда тарҷума мекард, бумӣ, пайрави Зардушт ва посдори онни Каёниён будани Кӯшиониён, ҳамчунин, ба забони дарӣ будани қаломи онҳо ҳанӯз солҳои 60-уми асри гузашта ҳалли худро меефт.

МО ба он назарем, ки омӯзиши ва таҳқиқи ин масъала аз ҷониби муарриҳону бостоншиносон дар асоси омӯзишии дақиқи катибаву сангнавиштаҳо аз нав ба роҳ монда шавад, то ҳақиқати таъриҳӣ рӯшиан гардад.

Калидвоҷжаҳо: дайри буддоӣ, маъбад, ҳафриёт, мӯҷассама, катиба, сангнавиштаҳо, бостоншиносӣ, бозёфт, деворҳои ҳифозатӣ,

Мувоғики таҳқиқи бостоншиносон дайри буддоии Ачинатеппа то нимаи дуюми садаи VII ва ибтиди садаи VIII фаъолият доштааст. Маъбад дар роҳи бузурги абрешим аз Балҳ ба тарафи шаҳрҳои Шумон (Ҳисор), Вашгирд (Файзобод), Ғуркан (Фарм), Чин, Ҳулбуқ, Фарҳор, Бадаҳшон, Ҳиндустон ҷойгир аст ва ба тоҷирони буддоии ҳиндӯ чинӣ хидмат мерасонд.

Аслан, онро Тошбек ном шахсе соли 1940 зимни подабонӣ “кашф” кардааст. Ҳангоми аз болои теппа гузаштан пойи гове фурӯ меравад. Тошбек осемасар гово бо тамоми қувва берун мекашад ва ҳамон лаҳза хоки зери пояш фурӯ рафта, худ ба қаъри чуқурӣ меафтад. Ў бо пароканда шудани ҷангу губор мӯҷассамаи бузургеро, ки хобида будааст, мебинад ва онро чин пиндошта, аз тарси он, ки мабодо бедор нашавад, бо дастонаш даҳонашро пӯшиди меҳоҳад фирор кунад. Вале дар пасаш ҷинҳои зиёди ҳамқадашро додааст, ки ўро ихота карда, бо ҳашму ғазаб менигаристанд. Тошбек бехудона дод задаасту ба болори нимшиқаста часпида, худро аз он тангно ба берун ҳаво додааст. Аз болои теппа ғелида сараш ба деворе бархурда, аз хуш меравад. Ҷун ба хуш меояд, аллакай торикий фаро расида будааст. Ў афтону ҳезон ва

гирён ба хона мерасад ва чун буҳтзада қад-қад парида: “ачина–теппа... теппа – ачина...ачина–теппа” гӯён ҳазён мезанад. Муллои деха чанд рӯз ўро дуо меҳонад ва ба сокинони деха таъкид мекунад, ки дигар ба “Ачинатеппа” нараванд. Ҳамин тавр, ин мавзеъ номи Ачинатеппаро гирифтаааст.

Аз соли 1961 Экспедитсияи бостоншиносии Тоҷикистони ҷанубӣ бо роҳбарии Б. А. Литвинский ва Т. И. Зеймал мунтазам ҳафриёт доир карда, соли 1973 таҳқиқи онро ба итном расонданд. Тибқи ин ҳафриёт Ачинатеппа бинои росткунчашакли 100×50 метр ва баландиаш 6 метр буда, аз ду қисми мутаносиб иборат аст ва бо роҳрав қисмҳо ба ҳам пайваст мешаванд. Қисмҳоро дар рафти таҳқиқ шартан «дайр» ва «маъбад» номгузорӣ кардаанд. Дар миёнҷои «дайр» ва «маъбад» айвон ҷой дорад. Иморати ҳар як қисми бино аз рӯйи тарҳи соҳтмонии ҷорайвона аз поҳса ва ҳишти ҳом бино ёфта, таҳқурсии он аз ҳишти пухта соҳта шудааст. Фарши ҳуҷраҳо, рӯйи ҳавлӣ ва девори биноҳои ибодатгоҳ бо ҳишти пухта рӯйкаш шудаанд. Равоқҳо камбар ва биноҳо гумбаздор будаанд. Дар маркази нимаи «дайр» ҳавлии ҷоркунҷае ҳаст (19×19 м), ки дар атрофи он ҳуҷраҳо, ибодатгоҳ, толор ва биноҳои ҳоҷагӣ ҷой гирифтаанд. Ҳамаи ин биноҳоро роҳрав ба ҳам мепайваст. Ороиши меъмории ибодатгоҳи дайр мураккаб буда, шифту девор нақшу нигор ва мӯҷассамаҳои бисёр дошт. Ҳангоми ҳафриёт пораҳои мӯҷассамаи қалони баландиаш 4 м, ки дар маркази бино воқеъ буд, ёфт шуд. Поини деворҳо, рӯйи суфғаҳо ва пояи ҳайкалҳо бо нақшу нигор оро дода шуда, дигар биноҳои «дайр» ва ҳуҷраҳои роҳибон намуди одӣ доштанд.

Дар яке аз роҳравҳо мӯҷассамаи 13-метраи якпахлӯ ҳобидаи Буддо дар ҳолати нирвана(ҳобида) ва дар тоқчаҳо мӯҷассамаҳои ҳурди буддоии нишаста ёфт шудаанд. Мӯҷассамаҳоро аз гил соҳта, рангубор додаанд. Тасвироти Ачинатеппа дар асоси анъанаҳои наққошии ҳамон замони Осиёи Миёна иҷро шудаанд.

“Шумораи ҳайкалҳои зиёди буддо, суратҳои бешумори он ва соҳти маъбад равшану возех исбот мекунад, ки Ачинатеппа дайри буддоист ва мувоғики тамоми маҷмуи мадракот, аз ҷумла маълумот оид ба тангаҳо ба асри VІІ ва аввали асри VІІІ нисбат дорад [2, с. 276].

Дар вакти ҳафриёти Ачинатеппа бисёр бозёфти шайъӣ - сафол, маснуоти шишигӣ, филиззӣ ва сиккаҳо ёфт шудаанд. Ҳусусан сиккаҳо ҷолиби дикқатанд. Ачинатеппа тақрибан сол дар истифода будааст ва таҳминан солҳои 40 садаи VII дар рафти истилои арабҳо тадриҷан ҳароб гардидааст.

Назар ба андешаи Б. А. Литвинский ва Т. И. Зеймал тамоми қисмҳои бинои Дайри Ачинатеппа анику дақиқ мутаносиб буда, асоси таносуби байни қисмҳои иншоот афрохта будани тарҳи ҷорайвон мебошад. “Баъди пирӯзии Ислом ҳам, дар давраҳои асрҳои миёнаи мутараққӣ дар баъзе иншоотҳои осиёи Миёна тарзи меъмории ҷорайвон ба назар мерасад, ки ин аз робитаи дайри буддоии сангҳарама ва мадрасаи асримиёнагии Осиёи Миёна шаҳодат медиҳад” [12, с. 192]. Ҳафриёти Ачинатеппа аҳамияти илмӣ дорад. Ачинатеппа нахустин ёдгории буддӣ дар Осиёи Миёна аст, ки ба андешаи олимони соҳа пурра таҳқиқ шудааст. Вале, ба андешаи мо ҳануз таҳқиқоти он ба пуррагӣ ба анҷом нарасидаву мадракҳои лозима ба таври бояду шояд омӯхта нашудаанд.

Мавриди зикр аст, ки бо ибтикори Созмони илмӣ, омӯзиший ва фарҳангии Милали Мутаҳид (ЮНЕСКО) ва бо сармояи Санҷуқи Амонати Жопун дар соли 2005 Кумитаи байналмилалии илмӣ барои ҳифзи осори Ачинатеппа таъсис ёфт. Ин созмон дар моҳи майи соли 2005 бо мусоидати

бостоншиносон ва донишҷӯёни тоҷик дар ин минтақа корҳои тармим, поксозӣ ва бунёди деворҳои ҳифозатиро шуруъ кард. Дар зарфи сол корҳои ҳифозат ва мустанадсозии осори бостонии Ачинатеппа комилан ба анҷом расид. Барои анҷоми ин корҳо Кумитаи байналмилалии илмӣ оид ба тарҳи ҳифозат аз Ачинатеппа 700 ҳазор доллари амрикӣ ҷудо кард. 12 декабря соли 2005 дар як ҳамоиш дар шаҳри Душанбе, аз натоиҷи иҷрои ин тарҳ гузориш дода шуд. Назар ба гуфтаи Кунио Ватанабе, бостоншиносӣ японӣ, ки якҷо бо бостоншиносони Пажӯҳишгоҳи таъриху бостоншиносии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон ва донишҷӯёни Донишгоҳи фанни Тоҷикистон дар Ачинатеппа корҳои ҳифозат ва таҳқимсозиро анҷом доданд ва тамоми деворҳо ва қисми дохилии маъбади буддӣ дар ин маҳалл рӯпӯш гардидаст. Дар ҳамоиш бостоншинос Кунио Ватанабе таъкид кард, ки азбаски осори бостонии Ачинатеппа дар наздикии заминҳои киштшавандӣ воқеъ гардидааст, бар асари об девор ва дохилии ибодатгоҳ шӯра гирифта, бархе аз қисмҳо ҳароб шудаанд. Бостоншиносон дар ҷорҷӯби ин тарҳ ба василаи хишти ҳом ва гил атрофи деворҳои ибодатгоҳро комилан пӯшондаанд. Дар ҷараёни тармими поксозии ибодатгоҳи буддӣ ва бунёди девори ҳифозатӣ ашёи муҳталифи бостонӣ, назари пораҳои ашёи кулолӣ, ҷароғи равғанӣ, пораҳои мӯчассамаҳо ва сиккаҳои сӯроҳдор пайдо шудааст. Ба андешаи Кунио Ватанабе, ин амр бостоншиносонро водор кардааст, ки дар оянда корҳои ҳафриётiro дар Ачинатеппа идома диханд. Мавриди зикр аст, ки аз соли 1975 корҳои ҳафриётӣ дар Ачинатеппа мутаваққиф шуда, бо гузашти солҳо бахше аз ин осори бостонӣ рӯ ба ҳаробӣ оварда буд.

Мувоғиқи иттилои дафтари намояндагии ЮНЕСКО дар Тоҷикистон, осори бостонии Ачинатеппа ба Феҳристи муқаддамотии Осори Ҷаҳонии ЮНЕСКО шомил шуд ва дар назар аст, ки дар ояндаи наздик ин осор ба Феҳристи Осори Ҷаҳонӣ шомил шавад.

Тибқи осори ёфтшуда тавассути бостоншиносон нишонаи бутпарастӣ ба сехазорсолаи пеш аз милод бармегардад ва аз қадимтарин ойин аст. Бархе аз бостоншиносон дар осори Калда ва Бобул аз 3000 сол пеш аз милод мӯчассамаҳои ёфтанд, ки нишонаи бутпарастии ақвоми пешин аст. Гарчи наметавон таърихи дақиҷе барои бутпарастӣ муайян кард, вале метавон гуфт, бутпарастӣ ойини қадим аст. Зоро кӯҳантарин паёмбар, ки таъриҳаш барои мо нақл шуда, ҳазрати Нӯҳ (а) аст, ки бинобар шаҳодати Қуръони Карим иқдом ба радду инкори бутпарастон кардааст. “Мавриди зикр аст, ки бутпарастӣ навъе аз таҳриф дар ақидаи фитрии ҳудопарастӣ аст ва фирати ҳудопарастӣ ҳамвора дар миёни инсонҳо буда, таҳрифи он дар миёни афроди нодон пайваста вучуд дошта аст. Бинобар ин, таърихи бутпарастиро метавон аз қадимтарин динҳо донист” [8, с.112].

Бутпарастӣ оини роиҷи араб пеш аз ислом буд. Ба гуфтае пас аз сукунati ҳазрати Исмоил дар Макка ва фузун ёфтани фарзандонаш он ҷо барои зиндагӣ танг шуд. Ва ногузир ба атроф кӯҷ бастанд ва ҳар қадом қитъаи сангэ аз ҳарам барои бузургдошли он бо ҳуд бурданд ва онро тавоғ мекарданд, то ба тадриҷ маъбуди онон шуд.

Бояд таваҷҷӯҳ дошт, ки аксари мардуми дунё дар тӯли таъриҳи бутпараст будаанд. Ҳоло садҳо миллион бутпараст дар шарқу гарби ҷаҳон вучуд дорад.

Бути Ҳубал асоситарин бути Макка буд ва дар миёни мардум, ҷунон бар соири бутҳои Макка соя афканда буд, ки гумон меравад, дилбастигии мардум ба ин бут монеъ бар сари роҳи пазириши Аллоҳ(Ч) буд. Манот ва Узо

духтарони Лот маҳсуб мешуданд ва ба унвони шафиёне барои наздикӣ ба Ҳубал парастиш мешуданд. Масҷиду-л-ҳаром дар миёни шаҳри Макка ба дарозӣ афтода, тӯлаш аз магриб ба машриқ аст. Ҳонаи Каъба васати саҳни бузург ва шинзоре қарор дошт. Ин ҷо ҳонаи Ҳудо ва ҳонаи Ҳубал аст. Ин ҳонаи мураббаъи мустатил (дарозрӯя), тӯлаш аз шимол ба ҷануб ва дар тарафи шарқии он санге сиёҳ андар аст, ба дарозии як даст ва ҷаҳор ангушт ва ба арзи ҳашт ангушт. Номаш Ҳаҷару-л-асвад аст. Рӯ ба рӯи Ҳаҷару-л-асвад ду бут ба номи Асоф ва Ноила дид мешуд.

Ривояти ин ду бутро ҷунин овардаанд: «Марде бо номи Асоф фарзанди Суҳайл ва зане бо исми Ноила дуҳтари Зиъб достони ишқашон боло гирифт. Рӯзе даруни Каъба беихтиёр яқдигарро дар оғӯш гирифтанд ва бӯсиданд, чун бӯсаи онҳо аз роҳи шаҳват буд, ҳамон гоҳ санг шуданд. Мардум ин ду мӯҷассамаро ба намунаи интиқоми илоҳӣ нигоҳдорӣ карданд. Кам-кам онҳоро парастиш намуданд ва фикри дунболаи онро аз ёд бурданд. Дар ҳақиқат ишқбозии онҳоро дӯст доштанд ва оҳируламр ҳамонро парастиш карданд!» [7, с. 186].

Дайри буддоии Ачинатеппа дар замон давлатдории Қӯшониён бунёд гардидааст. Шоҳаншоҳии Қӯшониён давлати қадимаест, ки таҳминан дар асрҳои I-III милодӣ вучуд дошта, сарзамини Осиёи Миёна, Афғонистон, Покистон, Ҳиндустони Шимоливу Туркистони Шарқиро фаро мегирифт [4].

Асосгузори он ҳалқи бодиягарди ҳиндуэронии таҳорӣ (хитой-йуҷӯ) маҳсуб мейёбанд. Таҳориҳо аз ҳүннҳо (с. 177 то милод) ва баъдтар аз қабилаи усуни (пас аз с. 155 то милод) шикаст ҳурда, аз сарзамини Туркистони Шарқӣ ба Мовароуннаҳр муҳочират карданду подшоҳии Юнону Боҳтарро соли 145 то милод барҳам доданд. Соли 124 то милод таҳориҳо зидди давлати Порт ҷанг карданду ба подшоҳи он – Артабони II (сс. 128-124 то милод) шикасти муҳлиқ расонданд. Пас аз он таҳориҳо тамоми сарзамини Боҳтарро забт карданд. Страбон дар «Ҷуғрофия»-и худ дар бораи он воқеаҳо ҷунин навиштааст: «Аксарияти скифҳо — аз баҳри Каспий сар карда, *даҳҳо* гуфта мешаванд. Қабилаҳоеро, ки дар шарқ аз онҳо зиндагӣ мекунанд, массагетҳо ва сакоиҳо меноманд. Ҳамаи дигаронро скифҳо меноманд, ки он номи умумиашон ҳаст, лекин ҳар як қабилаашон низ номи маҳсус дорад. Ҳамаашон кӯчманчиён мебошанд. Аз ин кӯчманчиён, маҳсусан онҳое машхур гардиданд, ки аз юнониён Боҳтарро қашид гирифтанд, яъне *асиҳо, пасианҳо, таҳориҳо* ва *сакараулҳо*, ки аз ноҳияи соҳили дигари Яксарт кӯчида омаданд ва макони онҳо дар шафати сарзамини *сакоиҳо* ва инчунин ҳоки *сүғдиён* ҷой дошт, ки дар дасти *сакоиҳо* буд» [3, с. 186].

Боҳтар баъди торумори шоҳии Юнону Боҳтар ҳолати парокандагии сиёсиро аз сар мегузаронд. «Даҳя – ҳокими олӣ надорад, - навиштааст, дипломату мусофири хитой Чжан Цян, – ҳар як шаҳр аз тарафи ҳокими худ идора карда мешавад. Сарчашмаҳои минбаъда – «Таърихи хонадони Хан (Ханъшу)» ва «Таърихи хонадони ҳурди Хан (Хоуҳаншу)» – барои аллакай ҷойгиришавии кӯчманчиён ба маркази Боҳтар ҳабар медиҳад. Хоуҳаншу ҳабар медиҳад, баъди забти Боҳтар кӯчманчиён ба 5 вилоят тақсим шуданд ва яке аз онҳо – Гуйшуван (Қӯшон) – қисмҳои боқимондаи кӯчманчиёнро ба худ тобеъ кард» [1.c.312].

Аксари саҳифаҳои таърихи инсоният далолат мекунад, ки мамлакатҳои Шарқ ва Ғарб бо ҳам алоқаи зич доштанд. Дар таърихи Ҳиндустон, Афғонистон, Покистон, Осиёи Миёна ва Эрон давраи Қӯшониён ҷои маҳсусро

ишғол мекунад. Давраи Кӯшон натанҳо давраи бузург дар таърихи ҳалқои номбаршуда, балки давраи барҷастаи инкишофи таърихи маданияти Шарқ ва, умуман инсоният аст. Зиёда аз 2 ҳазор сол пеш Осиёи Миёна ва Ҳиндустони Шимолӣ, Покистон, Афғонистон ва Эрони Шарқӣ ба таркиби як давлат муттаҳид карда шуданд. Империяи бузург дар он вакт аз соҳилҳои баҳри Арал сар шуда, то үкёнуси Ҳинд тӯл мекашид ва дар қатори империяҳои бузурги Рим, Парфия, Хитой ҷойгир шуда буд. “Инқирози ҳокимиюти Юнону Ҷохтар ва ба арсаи сиёсат омадани сулолаҳои ҳокимони кӯчманҷӣ, хотима ёфтани хонадони шоҳии юнонинаҷодро ифода мекард. Барои салтанати шоҳони маҳаллӣ имконият фароҳам омад. Марҳилаи Кӯшони кабир ба нашъунамои иқтисодиёт, фарҳанг, санъат, шароити нисбатан осудаву ором фароҳам овард. Вусъати робитаҳои байналхалқӣ аз асрҳои 2–1 пеш аз милод то охири садаи IV милодӣ тӯл кашид” [2, с. 148].

Таърихи сиёсии шоҳии Кӯшон кам омӯхта шудааст. Кӯчманҷиён баъди тасхири Ҷохтар ба 5 мулк тақсим шуданд. Яке аз мулкҳои йӯчиҳо Гуйшуван – Кӯшон чор қаламрави дигарро ба худ тобеъ намуд. Маводи нумизматикий шаҳодат медиҳанд, ки шоҳигии Кӯшон дар замони Герай ном ҳоким барпо шудааст. Герай, падари Кучула Кадфиз (Кудзула Кадфизи I) – асосгузори давлати Кӯшони кабир будааст. Манбаи ҳаттии Чинӣ «Хоуҳаншу» дар бораи истилои Ҷохтар аз тарафи кӯчманҷиён ва 5 мулки он хабар додааст. Вай барои якумин подшоҳи бузурги Кӯшон Кудзула Кадфизи I чунин нақл мекунад:

«Ба гузашти зиёда аз 100 сол ҳокими Гуйшуван (Кӯшон) Киоҷӯкӯ (Кудзула Кадфизи I) чор қабилаи дигарро тобеъ кард ва худро подшоҳ ҳонда, "Гуйшуванӣ" ном гузашт. Вай бо Анси (Порт) ҷангид, Гаофу (Газна), Пуду (Паропамис) ва Гибинро (Кашмир) забт кард ва онҳоро ба қаламрави худ ҳамроҳ намуд. Киоҷӯкӯ дар синни 80-солагӣ вафот кард». [2, с. 150].

Ҳамин тариқ, ҳанӯз дар аҳди Кучула Кадфиз, ки онро ғолибан Кадфизи I меноманд, ҳоки давлати Кӯшон ҳам васеъ шуд. Масоҳати давлат аз худуди Ҷохтар берун рафта бисёр ноҳияҳои дигарро дар бар гирифт. “Тадқиқи тангаҳо нишон медиҳанд, ки унвони Кадфизи I аз ябғу (сарвар) сар шуда, то «подшоҳи аъзам» ва «шоҳаншоҳ» тадриҷан боло рафтааст. Мулкҳои соҳили рости Амударё, Ориё ва Заранг дар замони Кучула Кадфиз ба ҳоки давлати ў ҳамроҳ буданд. Вале ҷараёни ташаккули давлати Кӯшони бузург дар аҳди Кучула Кадфиз комилан ба итмом нарасид» [2, с. 151].

Худи вилояти Кӯшон таҳминан дар сарзамини шимолтар аз Амударё (вилоятҳои Ҳатлону Сурхондарёи Тоҷикистону Ӯзбакистони ҳозира) воқеъ будаасту вилоятҳои йӯчии дигар сарзамини Афғонистони ҳозира ишғол менамуданд. Аз навиштаҷоти ҳинҷизабоне рӯи сиккаҳо, ки аз номи Кадфиз зада буданд, маълум аст, ки футухоти Кучула Кадфиз дар ҷануб то сарзамини Ҳиндустон расидааст. Набераи Кучула – Вима Кадфиз (ё Кадфизи II – таҳминан охири асри I ва ибтидои асри II милодӣ) – истилогарииҳои падаркалонашро давом дода, қисми зиёдтари Ҳиндустони Шимолӣ ба дасташ даровард. Аммо давраи равнақи баландтарини давлати Кӯшон ҳукмронии писари Вима Кадфиз – Канишқа (таҳминан асри II милодӣ) будааст. Канишқа ҳукуматашро қарib ба тамоми Ҳиндустони Шимолӣ, Покистон, Афғонистон, қисми бузурги Осиёи Миёна ва ба Туркистони Шарқӣ васеъ карду пойтаҳти давлаташро ба шаҳри Пешовар кӯчонд. Канишқа ҳам дини буддоиро қабул карда, ба паҳншавии он мусоидат кард.

Заволи давлати Кӯшонро бо таҷовузи давлати ҷавони эронии Сосониён вобаста мекунанд. Муаррих Табарӣ менависад: “Он гоҳ аз Савод сӯи Истаҳр рафт (манзур Ардашери I аст)... ва аз он ҷо оҳанги Абаршаҳру (Нишопур) Марв кард ва аз он ҷо сӯи Балху Хоразм рафт, ки мӯҷовири Ҳурӯсон буд. ...ғиристодагони шоҳи Кӯшон ва... ба итоат пеши вай омаданд. Аз ин бармеояд, ки нахуст аз Сосониён Ардашери I (cc. 222/227 – 240 милодӣ) Марву Балху Хоразмро «то ҳудуди ақсои Ҳурӯсон» забт кардааст” [11, с. 538].

Ҳарчанд баъзе таъриҳшиносон ба ин маълумоти Табарӣ эътиимод намекунанд, маълум аст, ки давлати Кӯшон муборизаро зидди подшоҳии Сосониён давом дода натавонисту таҳминан дар садаи III милодӣ пароканда шуд.

Дар тангаи тилоии Канишқа бо ҳуруфоти юнонӣ-боҳтарӣ «Шаонано шао Канешки Кошано», яъне «Шоҳаншоҳ Канишқа Кӯшон» навишта шудааст.

Соли 1993 дар вилояти Бағлони Афғонистон як навиштаоти рӯисангӣ ёфта шуд, ки онро «Навиштаоти Работак» номиданд. Ин навиштаот бо забони боҳтарӣ буда, дар он подшоҳони аввалини Кӯшон то Канишқа – Қучула Қадғизро чун бобокalon Вима Такторо – бобо ва Вима Қадғизро ҳамчун падар зикр шудаанд.

Кӯшониён аз ниёғони тоҷикон мебошанд, ки шоҳигарии онҳо аз садаи II то 4 милодӣ идома ёфтааст. Эмомалӣ Раҳмон давраи ҳукмронии Кӯшониёнро «ҳалқаи заррини таърихи ҳалқи тоҷик» [6, с. 235] номидааст. Дар забони портӣ (парфиёнӣ) – Кӯшоншаҳр номида мешудааст.

Дар замони Кӯшониён забонҳои кӯшонию боҳтарӣ ва лаҳҷаҳои он, ки ба ғурӯҳи забонҳои шарқии эронӣ мансуб мебошанд, роиҷ будааст. Ҳамчунин забоншиносон аз рӯи боқимондаҳои навиштаоти гуногун аслияти ҳуди забони кӯшониро низ муайян намуда, онро ба зергуరӯҳи шимолии забонҳои шарқии эронӣ мансуб донистаанд.

Муттаҳидшавии панҷ қабилаи Кӯшонӣ дар водии Вахш сурат гирифтааст. Тибқи баъзе маълумоти таъриҳӣ, шоҳигарии Кӯшониён аз ҷониби қабилаҳои хиндуаврупои «тоҳарҳо» асос гузашта шудааст. Сиккаҳои аввалин шоҳаншоҳи Кӯшонӣ, ки Ҳерай – Санаб ном дошт, маҳз аз водии Вахш пайдо шудаанд.

Шаҳрҳо аз ҳудуди Боҳтар ё баъдан Тахористон маҳз дар давраи Кӯшониён ривоҷу равнақ ёфтаанд. Аз ҷумла, дар ҳудуди мамлакати мо ба замони Кӯшониён димнаҳои Қайқубодшоҳ дар ноҳияи Қубодиён, Теппай Шоҳ дар ноҳияи Шаҳритуз, Қуҳан-Қалъа дар ноҳияи Ҷайхӯн, Ҳалқачар дар ноҳияи Ҳурӯсон (собиқ Ғозималик), Ғаравқалъа ва Тамошотеппа дар ноҳияи Ёвон, Саксанохур дар ноҳияи Фарҳор, Қалъаи Ҷармгарони Пойен (Қалъаи Мир) дар шаҳрҳои Кӯлоб, Шаҳринав, Душанбеи қадим дохил мешаванд.

Доир ба давлати Кӯшониён сарчашмаҳои зиёди таъриҳӣ ва ҷуғрофӣ маълумот дода, бори аввал бо ташабbusi аллома Б. Ғафуров дар Душанбе ва Қобул симпозиуми байналмилалӣ доир шуда, олимони бостоншинос ва таъриҳнигорон дар бораи ин макони ҷуғрофӣ маълумоти зиёдеро дар шакли рисола ва мақолаҳои илмӣ интишор дода, баъдҳо дар ин мавзӯъ китобҳои алоҳида низ ба ҷон расониданд, китаърихи пайдоиш ва ташаккули давлати Кӯшониён васеъ тасвир гардидааст.

Андешаҳои фарҳангшинос, номзади илми санъатшиносӣ, муҳаққик Ҳазрат Сабоҳӣ, ки ҳатоҳои як қатор муҳаққикон, аз ҷумла А. Марик, И.

Гершевич, В. Лившитс ва дигаронро фош менамояд, ниҳоят омӯзанда ва қобили дастгирист. Ҳазрат Сабоҳӣ таъйид ба он дорад, ки “агар дар замонаш муҳаққикони номбурда, хусусан В. Лившитс сангнавиштаи Сурхкӯталро дуруст меҳонду тарҷума мекард, масъалаҳои марбут ба бумӣ будани Кӯшониён, пайрави Зардушт ва посдори онни Каёниён будани эшон ва ба забони дарӣ будани қаломи онҳо солҳои 60–уми асри гузашта ҳалли ҳудро меёфт” [10]. Ба қавли ў, мутаассифона дар мутолиаи онҳо ғалатхонии фаровон ба назар мерасад. Аз сӯйи дигар, фақат сангнавиштаи Сурхкӯтал (соли 1957) мавриди баррасӣ (на таҳқиқ) қарор гирифтааст. Сангнавиштаҳои дигарро касе муфассалан наҳондааст. Маълум аст, ки дар катибаҳо бо алифбои юнониасос, матнҳо бидуни фосила миёни вожаҳову чумлаҳо навишта шудаанд. Онҳое, ки сангнавиштаи Сурхкӯталро мутолиа кардаанд, аз ҷумла А. Марик, И. Гершевич, В. Лившитс дар шинохт ва ҷудосозии вожаҳову маънидоди онҳо ба ғалатҳои фоҳиш роҳ додаанд. Онҳо аз катибаи Сурхкӯтал мазмунеро берун овардаанд, ки чунин ҷизе (яъне, ҳушксолӣ, ҳаробии қасру маъбад, бозсозии онҳо, қандани ҷоҳи об ва ғайра) вучуд надорад. Зимнан, сангнавиштаҳо ба муносибати корномаҳои шоҳон дар санг ҳак мешуданд. Магар қандани ҷоҳ ҳам корнома маҳсуб мешуд? Муҳаққикони мазкур забони сангнавиштаи Сурхкӯталро таҳорӣ, боҳтарӣ, балхӣ гуфта бошанд, В. Лившитс, ки соли 1964 ин катибаро барои китоби В. Массон ва В. Ромодин «Таърихи Афғонистон» (иборат аз ду ҷилд) дубора ҳондаву тарҷума кардааст, забони онро «прото пашту» меномад. Аз ин катиба Ҳазрат Сабоҳӣ танҳо як мисол меорад: Эй дой (омӯзгор, раҳнамо)-и рооҳшону неконом! (хитоб ба Ахурамаздо). Магар ин забони паштуст?! – суол медиҳад муаллиф. Ин сангнавиштаҳо бо забони қадими *d’argi* (ориёй) навишта шудаанд, ки Сомониён номи онро эҳё кардаанд. Касе аз муҳаққикони номбурда, ҳамчунин Н. Саймс–Вилям (Лондон) аз уҳдаи ҳондани сангнавиштаҳои Кӯшониён набаромадааст ва пай набурдааст, ки дар алифбои юнониасоси гузаштагони мо (дар пайравӣ ба алифбои оромии собиқашон) садонокҳои қӯтоҳи а, и, у, е навишта намешуданд. Ҳамчунин пай набурдаанд, ки катибаҳо ба усули хитобӣ зикр гардидаанд. Мисол: Сутурго Конишако Кӯшоно, амсоли «Шоҳо, гетифурӯзо, додгустаро, таҳту тоҷат поянда бодо!». Дар замони Сомониён бинобар ин ҳам исму ҳам феълҳо дар охир «о» мегирифтанд. Муҳаққиқ менависад, ки “вақте сангнавиштаи Сурхкӯталро ҳондам, маълум гардид, ки қасру маъбади зардуштии мусаммо ба Аноҳито бо фармони шоҳаншоҳ Мехромон Конишаки Кӯшон, яъне писари Хубгуҳаршоҳ Конишаки Кӯшон бунёд шудааст. Дар катиба шукӯҳу ҳашамати қасру маъбад, тасвири барқади шоҳ, зинаҳои дарозу баланди бино тавсиф мешавад, суханони шоҳ дар бораи ҳамосаофаринии ў, гузоштани мучассамаҳои бузург («девотан»)-и қаҳрамонон ва дини расмии Кӯшониён – дэини аҳшатрик (аз авестоии ҳшатра – подшоҳӣ) ва аревик (ориёй) оварда мешавад.

- Шоҳони кӯшонӣ аз Фарниёрод Котвил Кадфисшоҳ гирифта, то Кӯшоншоҳ Озарвону Вархуман ва дигарон зардуштӣ будаанд, ҳеч вақт ба Буддо имон наовардаанд. Ҳудашон унвони мӯбади мӯбадонро доштанд. Масалан, дар катибаи Сурхкӯтал Мехромон Конишаки Кӯшонро «Суғдо могопед», яъне муғопади Суғд гуфтаанд”[10].

Ҳазрат Сабоҳӣ аз он изҳори таассуф мекунад, ки бар чӣ асос таърихиносони мазкур ҳатто тавонотарин шоҳаншоҳи кӯшонӣ Канишқа (яне, Хубгуҳаршоҳ Конишаки Кӯшон)-ро буддоии ашаддӣ пиндоштаанд.

Ба андешаи мавсуф, муғаассифона, муҳаққиқони аввалину охирини сангнавиштаи Сурхкӯтал бо ғалатхониҳои худ таърихиносонро ба бунбаст бурдаанд ва ҳанӯз ҳам ақидаи ғайрибумӣ ва ғайризардуштӣ будани Кӯшониён аз сари ағлаби таърихиносон дур нарафтааст. Худи Хубгуҳаршоҳ Конишаки Кӯшон дар катибаи бузургаш, ки дар соли 1993 аз тарафи мардум ёфт шудааст, зикр мекунад, ки Аноҳита бо хости Аҳурамаздо ба вай фарри шоҳаншоҳӣ ва унвони «сояи Худо»-ро тақдим доштааст. Аноҳитаро дар сангнавиштаҳои Кӯшонӣ бо номҳои нана (модар дар гӯиши Бухоро), бэйӣ (модар дар гӯиши Самарқанд), момо ва мома (дар гӯиши минтақаҳои дигар) низ ба забон мегиранд. Шакли Нанобаго—модарҳудо ҳам ба назар мерасад.

Ҳамчунин дар сангнавиштаи Хубгуҳаршоҳи Кӯшонӣ ва катибаи Даشتӣ Навор номҳои шоҳзодагон, шоҳони минтақаҳо ва мардони шучои дигар низ зикр шудаанд: Шатриаки Шаҳром, Пояндафурӯғ Дажо, Васуғевдод, Аредод (Оридод), Лурниё Тактошоҳи Кӯшон, Ҳувишаки Кӯшон, Васиҷаки Кӯшон, Висогеви Кӯшон, Изногеви Кӯшон, Ҳубиёншоҳи Кӯшон, Кӯшоншоҳ Озарвон ва дигарон.

Дар минтақаҳои ишғолӣ шоҳзодагони сосонӣ бо унвони «Вузурго Кӯшоншоҳо» (naviштаи сиккаҳо) ҳукм меронданд. Аммо дар соҳили рости Ому давлати Кӯшониён устувор будааст. Дар яке аз номаҳое, ки дар «Ганчинаи ҳаттии Турфон» (Олмон) нигаҳдорӣ мешавад, ҷумлаи аввали хитобӣ ҳифз шудааст. Муҳаққиқ аз рӯи акс онро ҷунин ҳондааст: “Вараҳромо, сутурго Кӯшоншоҳо, ҳидеви Суғдо! (Ҳамин Баҳром аз гузаштагони Сомониён буд, на Баҳроми Ҷӯбина!) Аз сӯйи дигар, Ҳурдодбехи Моҳандаронӣ (асри 9) дар «Ал-масолик» менависад, ки шоҳони Мовароуннаҳр пеш аз омадани аъроб унвони «Кӯшоншоҳ»-ро доштанд. Абулҳасан Масъудӣ дар китобҳои худ солҳои 943–952 бо такя ба манобеи қадимтар таъйид мекунад, ки то омадани аъроб аз рӯди Ому то девори Чин давлати Кӯшониён пой бар ҷой буд. Ба инҳо боз як далели дигарро изофа кардан мумкин аст. Дар поёни сангнавиштаи Мехромон Конишаки Кӯшон (Сурхкӯтал) дар сатри алоҳида аз як тарафи номи шоҳ ду рамз ба назар мерасад: яке рамзи гули нилуфар ва дигаре ҳарфи «к»-и алифбои суғдӣ, ки онро сиккашиносон «У – образный знак» мегӯянд. Ин нишони ҳонаводагии силсилаи шоҳон буд. Он дар пушти сиккаҳои ҳамаи шоҳон – Кӯшоншоҳ Озарвон, Шизофар, Варҳуман ва дигарон то омадани аъроб, ҳатто дар сиккаҳои Ғӯрак, Турғар ва Эзид, ки пас аз омадани аъроб подшоҳӣ кардаанд, намоён аст. Илова бар ин, ҳамон вожаи «Аво» (ба маънӣ дураҳшон, аз ав=об), ки дар сангнавишта пеш аз номи Мехромон Конишаки Кӯшон зикр шудааст, пеш аз номи тамоми подшоҳони Суғд низ омадааст. Ҳоло факат як бандеро аз шеъри семисрай аз сангнавиштаҳои Самарқанд (асрҳои 7–8 мелодӣ), ки дар соли 91 ҳичҷрӣ=712 мелодӣ ҳак шудааст, овардан мумкин аст. Навиштаи санги қабри яке аз шоҳони Суғд (банди аввал; андозаи санг 2м x 40см):

Дарефо, гар бе гуле басе рӯзгон бираванд
Гар бок н-оварӣ, ройе бигӯ бар хоки мо буланд.
Дӯston, гар мо хоки по шудему хишт.....[10].

Ба андешаи Дилшод Раҳимӣ Тоҷикистон дорои ёдгориҳои зиёди таърихӣ, фарҳангӣ ва табии мебошад, ки аз сарзамини бостонию соҳибтамаддун будани он гувоҳӣ медиҳад. Аз он чумла, қалъаву күшкӯҳо, масҷиду мадраса, манора, мақбараҳои шаҳсиятҳои бонуфуз, инчунин гӯристонҳо, остонаҳо, қадамҷойҳо, ғорҳо, кӯҳу қуллаҳо, дарёву ҷашмаҳо, ҳарсангҳо, катибаҳо, дараҳтони кӯҳансолу азимчусса ва объектҳои дигари фарҳангӣ дар кишвари мо бисёранд, ки ҳар қадом фарогири таърихи шифоҳӣ, нақлу ривоятҳо бовару эътиқод, одобу русум ва дигар анъанаҳо буда, на танҳо барои мардуми он мавзеъҳо, балки барои олимону сайёҳон қобили таваҷҷӯҳ аст [9].

Қобили зикр аст, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалий Раҳмон ҳамеша дар суханрониҳои хеш оид ба ҳифзу эҳёи ёдгориҳои таърихио фарҳангииамон ва омӯзишу дар сатҳи байналмилий муаррифӣ намудани онҳо таъкид мекунанд. Бо дастури Сарвари давлат якчанд қонуну қарор, санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва дастурамал, аз чумла, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи Барномаи давлатии ҳифзи мероси таърихио фарҳангӣ барои солҳои 2012-2020» ва «Барномаи ҳифзи мероси фарҳангии ғайримоддии ҳалқи тоҷик барои солҳои 2013-2020» қабул гардид. Ҳамчунин, ҷиҳати идомаи он Барномаи нави ҳифзи мероси таърихиву фарҳангӣ барои солҳои 2021-2025 ба тасвib расид.

Шаҳрҳои бостонии Саразм, Ҳисор, Қӯлоб, Ҳучанд, ёдгориҳои меъмории Мадрасаи Ҳоча Машҳад, Мақбараи Муҳаммад Башоро, Мақбараи Ҳоча Нақшрон, Мақбараи Мир Сайд Алии Ҳамадонӣ, бозёфти қадимтарин навиштаоти ирфонӣ бо забони тоҷикӣ, инчунин девормусаввараҳо аз шаҳри асримиёнагии Ҳулбӯк, Панҷакенти қадим ва шаҳри Бунҷикат, мӯчассамаи Буддо аз ёдгории бостонии Ачинатеппа, Қалъаи Ямчун, Маъбади Зонг, ёдгории меъмории Карон, бозёфти «Ҳазинаи Амударё» аз худуди шаҳраки Тахти Сангин ҳамчун сарвати нодири мероси фарҳангӣ ҷаҳонӣ пазируфта шудаанд.

Бино ба далелҳои овардашуда, мо ба он назарем, ки:

1. Тахқиқи масоили марбут ба забон ва дину оини замони Қӯшониён аз ҷониби мутахассисони соҳа дар асоси пажуҳиши дақиқи катибаву сангнабиштаҳо аз нав ба роҳ монда шавад.
2. Ба роҳ мондани корҳои соҳтмонӣ ва таъмирио тармимӣ дар мавзеи Ачинатеппа мувофиқи мақсад буда, пӯшонидани болои дайр ва ҳифзи он аз боду борон айни савоб аст.
3. Ба хотири ҷалби бештари сайёҳон барқарор намудани дайри буддой дар шакли аввалия ва гузоштани тимсоли Буддо дар ҳолати нирвана ва дигар бутҳо низ аз манфиат ҳолӣ нест.
4. Соҳтмони инфрасоҳторҳои маданио фароғатӣ дар мавзеи мазкур ва ва аз нав таъмир намудани хатсайри Ҷохтар-Ачинатеппа ба мақсад мувофиқ ҳоҳад буд.
5. Интишори буклетҳои таблиғотии тарғиботии фарогири маълумоти зарурӣ бо забонҳои тоҷикӣ ва инглисию русӣ ба роҳ монда шавад.

Ҳамин тавр, соҳаи фарҳанг яке аз самтҳои асосӣ ва аз соҳаҳои афзалиятноки сиёсати Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалий Раҳмон ба ҳисоб меравад. Аз ин ҷоист, ки Сарвари давлат соҳаи фарҳангро ҷавҳари ҳастии миллат ва пойдевори давлати тоҷикон арзёбӣ кардаанд. Яъне эҳёи суннатҳои

миллӣ ва ҳифзу тарғиби ёдгориҳои таърихио фарҳангӣ ба баланд бардоштани руҳияи ватандӯстӣ, худогоҳио хештаншиносии шаҳрвандон, хусусан наврасон ва ҷавонон мусоидат ҳоҳад кард.

Адабиёт

1. Боровкова, Л. Кушанское царство (по древним китайским источникам) / Л. Боровкова.– М.: Институт востоковедения РАН. –2005.– 423 с.
2. Гафуров, Б. Тоҷикон: Таърихи қадимтарин, қадим, асрҳои миёна ва давраи нав / Б. Гафуров. – Душанбе: Ирфон, 2021. – 947с.
3. Зеймаль, Е. Кушанская хронология (материалы о проблеме). – М.: Наука, 1968.– 186 с.
4. Кушанское царство // БРЭ.– Т.16.– М., 2010.– С. 487.
5. Раҳмон, Э. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва ҳориҷии ҷумҳурий” // АМИТ Ҳовар. – 2023.– 28 декабр.
6. Раҳмон, Э. Тоҷикон дар оинаи таъриҳ. Аз Ориён то Сомониён / Э. Раҳмонов.– Душанбе: Ирфон, 2009.– 698 с.
7. Раҳнамо З. Паёмбар. Зиндагии Расули акрам (с) / таҳияи М.Сафар .– Душанбе, 2008.– 735 с.
8. Розӣ, Ф. Муҳаммад бини Умар, Аттафсир-ул-қабир / Ф. Розӣ.–Бейрут: Дорулфирӯz, 1981.– 265 с.
9. Раҳимӣ, Д. Атрибуты историко-культурных и природных священных мест в Таджикистане / Д. Раҳими // Паёмномаи фарҳанг.–2023.– №4 (64).– С. 5-11.
10. Сайдҷалол, С. Шоҳаншоҳии фаромӯшшудаи тоҷикон / С. Сайдҷалол // Фараж. – 2017. – 11 ноябр.
11. Табарӣ, М. Таъриҳ-ур-русули ва-л-мулук. Китоби 1 / М. Табарӣ // ЭМТ.– Душанбе, 2014.– С. 538.
12. Шеркова, Т. Египет и Кушанское царство / Т. Шеркова. – М.: Наука, 1991. – 192 с.

**Сафаров Мунаввар,
Мирзоев Сайди**

АДЖИНАТЕППА И ЕГО ИСТОРИЧЕСКАЯ ПРАВДА

Буддийский монастырь Аджинатеппа — остаток буддийской архитектуры, расположенный в Кушанском районе, на территории села Эшмуродов, в 15 км от города Бохтара Хатлонской области. Монастырь имеет площадь 100x50 метров и состоит из двух частей, в центре каждой части находился квадратный двор с постройками.

Некоторые здания имели длину 28 метров и высоту 6 метров. Стены украшались узорами, на сухах возле стен и нишах ставились статуи. В коридоре 13-метровая статуя Будды находилась в состоянии нирваны (сна) на ровной поверхности. Здесь с 1961 года археологи под руководством Б.А. Литвинского и Т.Я. Зеймалия провели раскопки и завершили исследование в 1973 году.

В статье представлены мнения таджикского учёного и исследователя Хазрата Сабахи, указавшего ошибки ряда исследователей, в том числе А. Марика. Он разоблачил Гершевича, В. Лившица и других, и подтвердил, что если упомянутые исследователи, особенно В. Лившиц правильно прочитали и перевели надписи Сурхкотала, вопросы, связанные с самобытностью кушанов, были ли они последователями зороастризма и хранителями каянского ритуала, произносились ли их слова на языке дари. Все эти вопросы были решены в 60-х гг. прошлого века.

Авторы статьи предполагают, что изучение и исследование этого вопроса историками и археологами должно проводиться вновь на основе точного изучения каменных надписей, чтобы историческая правда стала ясна.

Ключевые слова: буддийский монастырь, храм, раскопки, памятник, надпись, каменная надпись, археология, находка, оборонительные стены.

**Safarov Munavvar,
Mirzoev Saadi**

AJINATEPPA AND HIS HISTORICAL REALITY

The Buddhist temple of Ajinateppa is a remnant of Buddhist architecture, located now in the Kushan district, on the territory of the village of Eshmurodov, 15 km from the city of Bokhtar, Khatlon region. The monastery has an area of 100x50 meters and consists of two parts; in the center of each part there was a square courtyard with buildings.

Some buildings were 28 meters long and 6 meters high. The walls were decorated with patterns, statues were placed on sufas near the walls and niches. In the corridor, a 13-meter tall Buddha statue was in a position of nirvana (sleep) on a flat surface. Here, since 1961, archaeologists under the leadership of B. A. Litvinsky and T. Ya. Zeimal carried out excavations and completed the study in 1973.

The article presents the opinions of the Tajik scientist and researcher Hazrat Sabahi, who pointed out the mistakes of a number of researchers, including A. Marik. He exposed Gershevich, V. Livshits and others, and confirmed that if the mentioned researchers, especially V. Livshits, correctly read and translated the Surkhkotal inscriptions, questions related to the identity of the Kushans, whether they were followers of Zoroastrianism, whether their words were pronounced in the Dari language. All these issues were resolved in the 60s. last century.

The authors of the article suggest that the study and research of this issue by historians and archaeologists should be carried out again on the basis of an accurate study of stone inscriptions so that the historical truth becomes clear.

Keywords: Buddhist monastery, Ajinateppa, temple, Kushan, archeological excavations, monument, stone inscription.

УДК: 378.095:176 (575.3)

Мухидинов Сайдали

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ ТАДЖИКИСТАНА ПО ПОДГОТОВКЕ КАДРОВ ДЛЯ СФЕРЫ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

В статье рассматривается деятельность художественных учебных заведений Таджикистана по подготовке кадров для сферы изобразительного искусства. В этих учреждениях готовят специалистов по изобразительному искусству. Первое художественное среднеспециальное учебное заведение - Сталинабадское художественное училище было открыто в 1936 году. Вплоть до начала 90-х гг. училище являлось основной кузницей кадров для системы изобразительного искусства в республике.

3 июля 2003 года Республиканское художественное училище им. М. Олимова было преобразовано в Республиканский художественный колледж им. М. Олимова. Сегодня в Колледже действуют 11 отделений.

В 1971 г. в ныне Худжандском Государственном университете им. Б.Гафурова была открыта кафедра рисунка и живописи, 1973 г. художественно-графический факультет, в 1991 кафедра декоративно-прикладного искусства. Ныне в университете продолжают готовить кадры в сфере изобразительного и декоративно-прикладного искусства.

В 1991 году впервые при ТГИИ им. М.Турсунзаде открылось отделение живописи. Студенты отделения впервые получили высшее образование по специальности. Подготовкой кадров сферы изобразительного искусства и дизайна также успешно занимаются негосударственные учебные заведения. При Таджикском технологическом университете в 1993 году была открыта кафедра художественного дизайна и дизайна материалов лёгкой промышленности и при ней студии рисунка, живописи и истории искусства. В дальнейшем здесь открыли кафедру художественного дизайна и прикладного искусствоведения.

30 марта 2013 года был создан Государственный институт изобразительного искусства и дизайна Таджикистана. Сегодня институт является ведущим вузом в отрасли изобразительного искусства и дизайна. В институте функционируют 3 факультета и 8 кафедр, магистратура и аспирантура.

Ключевые слова: деятельность, подготовка кадров, изобразительное искусство, дизайн, живопись, художественное образование, колледж, институт, выставка, живописец, преподаватель, творчество.

Система художественного образования в Таджикистане многофункциональна и вариативна, представлена основным и дополнительным образованием. Система основного (специального) художественного образования включает в себе все образовательные

учреждения, основной сферой деятельности которых является художественное образование.

Начальное образование – это школы искусств, художественная школа, лицей; среднеспециальное образование: училище или колледж; высшее образование: институт или университет.

В статье не рассматривается деятельность начального художественного образования.

Среднее специальное профессионально-художественное образование – это тот уровень художественного образования, который представлен учебными заведениями культуры, искусства и художественного ремесла, поменявшими свой статус в последние два десятилетия с «училища» на «колледж». Они расположены в городах Душанбе, Худжанде, Кулябе и др. [22, с.11-13].

Если сделать небольшой экскурс в историю создания подобных учебных заведений, можно констатировать, что «подготовка профессиональных кадров живописцев, уже в Советском Таджикистане стала одним из основных вопросов развития изобразительного искусства молодой республики. Эта работа проводилась с помощью приезжих русских художников, которые были преподавателями в открывавшихся здесь учебных заведениях» [7, с.10].

В 1932 году Правительство республики принимает решение об открытии в Сталинабаде республиканской изофабрики. «Это было очевидной, самой ранней попыткой собрать разрозненных художников воедино. Она ставила задачи централизации и коллективизации «творческого труда художников». Эта фабрика, вероятно, была прототипом современного художественного фонда, организацией не столько творческой, сколько производственной» [7, с.10].

Так как в плане хронологии создания художественных учебных заведений первенство занимает Республиканское художественное училище в городе Сталинабаде (ныне Душанбе) (сейчас Республиканский художественный колледж им. М.Олимова), представляется возможным в данной статье начать характеристику деятельности именно с этого учебного заведения.

«В 1934 г. был открыт художественный комбинат-техникум с отделением изобразительного искусства, который впоследствии был преобразован в Республиканское художественное училище. Сталинабадское художественное училище (СХУ) было организовано на основании Постановления Всесоюзного комитета по делам искусств при СНК от 1 сентября 1936 г. №1786». СХУ являлось единственным училищем в республике, которое было призвано готовить кадры преподавателей рисования и черчения для средней школы [8, с. 89-90].

В июне 1941 года, в связи с началом Великой Отечественной войны, художественное училище было закрыто и начало вновь свою деятельность только «в 1945 году, на основании Постановления Совета Министров Таджикской ССР за № 340 от 17 апреля 1945 года» [8, с.87-88].

Первым директором Художественного училища был назначен А. Абулхайров. Тогда в состав приглашённых преподавателей вошли: Н.В.Розанов (ученик И.Е.Репина), Е.Т.Бурцев, И.Н.Боков, Р.Хушмухам-

мадов, Г.Н.Тишков, Б.Г.Шохназаров и др. В 1957 году в училище открыли отделение орнамента. На этом отделении до конца своей жизни трудился Народный художник Таджикистана Мирзораҳмат Олимов. С 1975 года училище носит его имя. Здесь были подготовлены первые национальные кадры в области изобразительного искусства.

Помимо этого, выпускники училища 1959 года, З.Н.Хабибуллаев, А.Т.Аминджонов, К.Зокиров, Х.О.Хушбахтов были отправлены в вузы Москвы, Ленинграда, Таллина и Ташкента. Постепенно год за годом преподавательский состав училища пополнялся молодыми специалистами. И впредь «в подготовке кадров данного профиля активно участвовали: В.Назаров, С.Шарифов, С.Курбанов, Ю.Сангов, В.Одинаев, Р.Сафаров, А.Умаров, Х.Бердиев, С.Шералиев, Я.Мамадкулов, З.Хабибуллаев, М.Курбанов, А.Сайфиддинов, А.Хайдаров, М.Носирова, М.Улджабаева. В годы независимости их ряды пополнили Б.Одинаев, Н.Хамидова, Н.Шарифов, Р.Ахмадов, С.Джурахонов, И.Мухаммаджонов, Ф.Расулов и др.» [19, с. 29-30].

До начала 60-х годов «число учащихся в училище выросло с 12 на художественно-педагогическом отделении до 227 человек на семи отделениях» [24].

Выпускники училища впоследствии стали знаменитыми мастерами— Народный художник СССР, трижды лауреат Госпремии им. А. Рудаки С.Курбанов, Народные художники Таджикистана Х. Хушвактов, З.Хабибуллаев, лауреаты Госпремии им. Рудаки С.Нуриддинов, М.Олимов и др

70-80-е были годами расцвета училища в подготовке художественных кадров. Конечно, в начале 90-х годов, в период гражданского противостояния, училище, как и другие учебные заведения страны, переживало много трудностей. Некоторые профессиональные преподаватели покинули республику, возникли финансовые трудности и т.д. Но постепенно стали преодолеваться возникшие трудности и учебный процесс вошел в коллею.

В 1996 году в Театре оперы и балета им С.Айни к 60-летию первого художественного учебного заведения состоялось торжественное собрание. На нём говорили «об истории создания и развития данного среднего специального учебного заведения, вспоминали имена первых учителей училища - Г.Тимкову, Т.Лещину, Х.Сафину, Я.Доровского, В.Пашенко, Б.Илябаева и др. На протяжении многих лет они оказывали бескорыстную помощь молодым таджикским художникам» [24].

В конце 90-х годов при республиканском художественном училище им. М.Олимова открылись специальности: «Витраж», «Дизайн», «Ювелирное дело».

3 июля 2003 года постановлением Правительства Республики Республикаинское художественное училище им. М.Олимова было преобразовано в Республиканский художественный колледж им. М.Олимова [14, с.176].

Сегодня студенты колледжа во время учёбы получают опыт и знания. К примеру, «выпускник колледжа, член Союза художников Таджикистана Ф. Абдурахмонов достиг хороших успехов в области кундала» [13].

В дальнейшем в различных конкурсах участвовали студенты У.Каримбеков, С.Джурахонов, Ч.Олимов, И.Сохибназаров, Р.Ракибов, П.Гулев. В 2001 году училище выпустило первых дизайнеров. Работы будущих дизайнеров Ш.Арабовой, Н.Крыловой, З.Шоназаровой демонстрировались на показах и получили высокие оценки [1].

В этом учебном заведении плодотворно работают преподаватели, которые всю жизнь оставались верными своей профессии. Например, «преподаватель профессиональных дисциплин З.Турдиева проработала в колледже бессменно 50 лет. Она является первой женщиной таджичкой, поступившая в только открывшееся педагогическое и театрально-оформительское отделение. Она в этот период проделала огромную работу в плане преподавательской и творческой деятельности» [16].

Колледж специально проводил выставку произведений женщин-художниц под названием «Красавицы таджички». В нём были выставлены работы художниц и выпускников колледжа З.Турдиевой, М.Носировой, Л.Одинаевой, М.Улджабаевой, У.Мардиходоевой, Н.Хамидовой, З.Холовой, С.Ходжаевой, Н.Дорошоевой, С.Хакдодовой, Р.Раджабовой, С.Е.Ли, Н.Бердиевой, М.Бойматовой, Н.Ахроровой и др. [17, с.18].

Сегодня «в Колледже функционирует 11 отделений: художник-учитель, дизайн, театральное оформление, резьба, орнамент, ювелирное дело, художественный гончар, скульптура, книжное оформление, мода, ковровое дело» [18, с. 30].

Следующим учебным заведением, где наряду с другими специальностями, готовят преподавателей рисования, художников, скульпторов является Худжандский Государственный университет им. Бободжона Гафурова. Здесь, начиная с 60-х годов, приступили к подготовке учителей черчения и рисования. «В 1967 году в Ленинабадском Государственном педагогическом институте имени С.М. Кирова открыли отделение черчения, рисования и трудового воспитания. В год создания всего работало 3 преподавателя – Д.У. Умаров, У.Ахмадходжаев, А.И. Мазунин и в этот учебный год было принято 26 студентов. В 1972 году был первый выпуск квалифицированных преподавателей черчения, рисования и трудового воспитания. Первые выпускники по предметам рисования, черчения и трудового воспитания были направлены в общеобразовательные школы» [26].

«По решению Государственной комиссии талантливые студенты такие, как Т.Шодиев, О.Гозиев, С.Хасанов, Ш.Ахмедов были приняты в качестве преподавателей данного отделения. На основании данного отделения был открыт художественно-графический факультет. Для усовершенствования знаний и мастерства преподаватели были отправлены в города Москва, Санкт-Петербург, Киев, Минск, Витебск, Ташкент, Душанбе. В 1991 году была открыта кафедра декоративно-прикладного искусства. На факультете были организованы две специальности: графический дизайн и дизайн народных ремёсел. С 2012 г. на факультете была открыта магистратура по специальности «Изобразительное искусство, черчение и технология» [26]. В 2016 году на базе кафедры технологии и методики обучения был организован факультет «Изобразительное искусство и технология». На кафедре работают преподаватели – Н.

Мухаммаджонов, М. Кузиев, А. Шамсиева, Н.А. Азизов, Н.А. Дехконова, С.К. Неъматов, Л.Х. Абдуллоева, А.У. Бободжонова, Ф.Х. Ахадов и др.

Выставка произведений преподавателей кафедры - рисунки и живопись, была организована в 1998 году в честь 90-летия академика Б.Гафурова. Профессорско-преподавательский состав кафедры в процессе занятий используют новые технологии и креативные материалы. Ими были подготовлены учебники и учебные пособия по «История мирового искусства», «Современное таджикское изобразительное искусство», «Миниатюроведение», «Основы графики», «Рисунка» и др. [26].

В 1973 году в республике открылся Таджикский государственный институт искусств (ТГИИ). В 1991 году впервые в истории республики в данном институте открылось отделение живописи. Студенты данного отделения впервые получили высшее образование по данной специальности.

Во время существования отделение готовило специалистов, которые начали работать в различных организациях и учреждениях культуры и искусства. «Выпускники отделения М.Илёсов, З.Давлатшоева, Л.Шараускас уже являлись членами Союза художников Таджикистана. З.Давлатшоева являлась лауреатом Премии Союза молодёжи республики. Студенты старших курсов участвовали на различных выставках. На выставке «Суруш – 2000» под названием «Мир, демократия и единство», состоявшейся в начале мая того года в Национальном музее Таджикистана, приняли активное участие со своими произведениями студенты И.Махмаджонов, Х.Мухаммадиев, У.Ахмадов, З.Давлатшоева, Л.Шараускас, С.Усмонова, Н.Юнусбоева» [11, с. 58-59].

В 2007-2008 учебном году ТГИИ им. М.Турсунзаде по специальности «Живопись» окончили трое выпускников. «Выпускник С.Джурахонов представил свою дипломную работу на важную тему «Строительство Сангтуды». Его работа была представлена на выставке в ТГИИ и Национальном музее Таджикистана» [23, с.2-4].

По различным направлениям специальностей изобразительного искусства, начали готовить и непрофессиональные вузы страны. Одним из них является Таджикский технологический университет.

В начале 1990 года открыли Высший технологический колледж Таджикистана, в 1991 году – Технологический институт лёгкой и пищевой промышленности и в 1993 году – Технологический университет Таджикистана [4].

В этом учебном заведении впервые в республике приступили к подготовке дизайнеров с высшим образованием. «С 1991 г. приглашены на работу как штатные работники: Народный художник Таджикистана З.Н. Хабибуллаев, кандидат архитектуры А.Н. Заневский, также для проведения занятий по изобразительному искусству, в качестве совместителей работали известный художник С.Шералиев и искусствовед Т.И. Овчарова. 11 июля 1991 года на базе кафедры инженерных дисциплин, открыта кафедра художественного дизайна и дизайна материалов лёгкой промышленности. Заведующим кафедрой был назначен З.Н. Хабибуллаев. При кафедре тогда были открыты студии рисунка, живописи и истории искусства, которые были обеспечены учебно-методическими материалами» [4, с.16-18].

Традиции кафедры и впредь продолжали ученики З.Н. Хабибуллаева и А. Заневского – Дж.Ганиев, Д.Хатамова, Н.Хамракулова, Т.Косова и А.Рустамова [4, с.108-109].

Всё-таки в годы независимости настало время на уровне государственного руководства рассматривать вопросы открытия первого профессионального высшего учебного заведения по отраслям изобразительного искусства. Это, по сути, стал Таджикский государственный институт изобразительного искусства и дизайна.

Ещё задолго до открытия данного учебного заведения в средствах массовой информации были полемики по данному вопросу. Специалисты поделились мнениями о подготовке художников широкого профиля. Корреспондент «Народной газеты» беседовал со специалистами. Например, «художник Н.Нарзебеков размышлял о том, что создание института — это прежде всего база для всевозможных лабораторных изысканий и экспериментов, что невозможно при художественных кафедрах при каких-либо университетах, какими бы хорошими они не были. Также он считал, что при институте обязательно должна быть открыта и средняя художественная школа, желательно интернат для того, чтобы привлечь одарённых детей из регионов, и чтобы студенты имели первоначальные базовые представления о будущей специальности». Художник М.Холов считал, что «нашей республике нужны высококвалифицированные художники по следующим направлениям: портретной живописи, пейзажу, станковой живописи, графике, монументальной живописи, прикладному искусству». По словам Ф. Ходжаева, «художественное искусство преподают в технологическом и техническом университетах и в институте искусств. Но там нет базы, где студенты могут практиковать. Такие виды искусства как витраж, монументальная живопись, дизайн, скульптура, графика, художники театра и кино нуждаются в больших помещениях» [19].

Государственный институт изобразительного искусства и дизайна Таджикистана (далее - ГИИИДТ) создан «Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 30 марта 2013 года № 144 «О Государственном учреждении высшего профессионального образования «Государственный институт изобразительного искусства и дизайна Таджикистана» [25, с.7-8].

С этой целью распоряжением Правительства Республики Таджикистан от 26 августа 2013 года бывшее здание Национального музея Таджикистана было передано Государственному институту изобразительного искусства и дизайна.

После организационных вопросов по созданию института, предстояла организация учебного процесса. Для этого в состав института включили, прежде всего, отделение живописи ТГИИ им М.Турсунзаде, также объявили набор студентов для вновь открытого специального учебного заведения. Костяком профессорско-преподавательского состава стали преподаватели и художники 90-х гг.

Таким образом, первыми специалистами вновь созданного института являлись Народный художник Таджикистана З.Н. Хабибуллаев и Заслуженный деятель искусств Таджикистана В.Одинаев, лауреат Государственной премии им. А.Рудаки И.Сангов, Заслуженные деятели искусств Таджикистана М.Холов, А.Миршакар, А.Сайфиддинов, член

Союза художников Таджикистана Н.Нарзибеков, художник-миниатюрист О.Камолов, член Союзов художников и дизайнеров Таджикистана Ф.Ходжаев, К.Наджмиддинов [25,с.17].

Позже к преподавательской деятельности были привлечены А.Атаханов, Г.Джураев, Б.Одинаев, К.Наджмиддинов, М.Холов, Ф.Негмат-заде, Н.Эшонова, Г.Джураев и другие. Ныне в институте работают: М. Мирмухаммедов, И.М. Самаджонов, Д.Мехтоджев, Б. Исматов, У. Ахмадов, П. Гулев, Г. Собиров, Р. Ракибов, Э. Олимов, Р. Рузиев, З. Давлатшоева, Б. Ганиев, Н. Хамирова, У. Мардиходоева, Б. Забиров, А. Убайдуллоев [5, с.11-12].

В настоящее время ГИИИДТ является ведущим вузом в отрасли изобразительного искусства и дизайна, который обеспечивает подготовку специалистов в этих областях. В институте функционирует 3 факультета и 8 кафедр, магистратура и аспирантура. Институт является первым самостоятельным государственным учреждением, готовящим специалистов в области изобразительного искусства и дизайна.

«При факультете изобразительного искусства функционируют кафедры: графики, искусствоведения, живописи и скульптуры, декоративно-прикладного и монументального искусства. В них готовят специалистов по специальностям: живопись, графика, художник кино и костюма, реставратор, искусствоведение, преподаватель изобразительного искусства и черчения, скульптура, промышленная графика, монументальная живопись, народно-прикладное искусство (ювелиры, резьба по дереву, роспись). Факультет дизайна имеет кафедры: художественного проектирования одежды, дизайна и архитектуры, информационных технологий и экономики. Данные кафедры, в свою очередь, готовят специалистов по направлениям: дизайн одежды и ткани, дизайн графики, дизайн интерьера, дизайн мебели, дизайн рекламы, ландшафтная архитектура» и др. [21, с.11-13].

Институт, кроме творческой работы, занимается научной деятельностью, подготовкой магистров, аспирантов и докторантов. Ими руководят специалисты высокой квалификации по изобразительному искусству и дизайну. Здесь проводятся различные научные мероприятия, выпускаются сборники статей и докладов. До настоящего времени в Институте проводилось более 20 республиканских научно-теоретических конференций, 6 кафедральных научно-теоретических конференций и около 30 персональных, внутривузовских и международных выставок. Также институт выпускает научно-творческий журнал «Мусаввир» (Художник) [25, с.22-23].

По результатам научно-творческой деятельности в институте были выпущены три сборника материалов конференций [9;10], в которых собраны научные и научно-популярные статьи и доклады по развитию изобразительного, монументального, декоративно-прикладного искусства и скульптуры. В докладах также затронуты вопросы наследия предков, традиции, возрождение народных промыслов. В них активно участвовали профессорско-преподавательский состав института, аспиранты и магистры.

Институт имеет библиотеку с «общим книжным фондом – 15935 экз. различной литературы и читальный зал на 53 мест. Многие книги в фонде библиотеки по специальности» [25, с.25].

К 30-летию Государственной независимости и 20-летию ШОС в институте состоялась выставка работ преподавателей-художников института. На выставке было выставлено 50 работ Народного художника Таджикистана И.Сангова, Заслуженных работников искусств Таджикистана М.Холова и А.Миршакара, художников Ходжаева, М.Гиясова, Б.Забирова, П.Гаффора, Б.Боймуродова, Х.Исмоилова, Э.Суюнова, Р.Рузибоева, У.Мардиходоевой и др. [2, с.22].

Следует отметить, что вслед за ними подготовкой кадров отрасли изобразительного искусства также занимались и в настоящее время занимаются Кулябский колледж искусства им. К.Курбанова, Таджикский технический университет им. М.Осими и др. В связи с ограниченностью требования к статье, мы не смогли остановиться на деятельности других учебных заведений.

Такова в общих чертах деятельность художественных учебных заведений по подготовке кадров для сферы изобразительного искусства Таджикистана.

Однако, важно отметить усилия Министерства культуры республики – руководство, отвечающее за политику подготовки кадров отрасли. «По официальным данным в период независимости состояние обеспечения отрасли специалистов с высшим образованием таково: общее количество работников отрасли – 11814 человек (с высшим образованием – 3780 человек (32%), со средним специальным образованием – 5007 человек (43%), со средним образованием – 2127 человек (18%), всего обеспеченность специалистами – 6498 человек (55%), с высшим специальным образованием 1949 человек (30%), со средним специальным образованием – 1624 человек (25%))» [23, с.59-60].

Вместе с тем, «в 2000-м году, в системе Министерства культуры функционировали: 70 музыкальных школ, 24 детских художественных школ, 8 детских школ искусств, 2 колледжа-интерната, Республиканский художественный колледж им. М.Олимова, Республиканский колледж культуры им. П.Буйдокова, Колледж искусства им. А.Бабакулова, Худжандское училище искусств им. С.Хофиза, Кулябское училище искусств им. К.Курбанова, Таджикский Государственный институт культуры и искусства им. М.Турсунзаде» [3, с.20-21].

Постепенно возросло количество учащихся и студентов, изъявивших желание учиться в художественных учебных заведениях. Например, «в 2004 году на отделение живописи (станковая живопись) театрально-художественного факультета ТГИИ им. М.Турсунзаде учились 21 студент, на отделение «Изобразительное искусство» Колледжа искусств им. К.Курбанова г. Куляба – 16 человек; отделение «Изобразительное искусство» Колледжа искусств им. С.Хофиза г. Худжанда – 44 человека; Республиканского художественного колледжа им. М.Олимова -148 человек» [7, с.42-45].

Результаты показывают, что год за годом в республике увеличивается число средних общеобразовательных, среднеспециальных и высших

учебных заведений отрасли. Приведём следующие факты: «в 2008 году в системе Министерства культуры РТ функционировали 2 вуза – Таджикский государственный институт искусств им. М.Турсунзаде и Национальная консерватория им. Т.Сатторова, 6 колледжей культуры и искусства, 2 специальные республиканские школы-интерната, 82 начальные школы искусства и музыки, 2 областных методических центра. В них учатся 14 тыс. студентов и учащихся, где преподают более 2,5 тыс. мастеров культуры и искусства» [23, с.2-4].

Однако, по существующим специальностям в учебных заведениях за 5 будущих лет для потребности республики в специалистах с высшим образованием отрасли нужны были 2620 человек. По данным Министерства культуры «в 2009 году в вузах Таджикистана пока не готовили специалистов по специальности: 0519 «Графика», 0520 «Скульптура», 0521 «История и теория изобразительного искусства», 0524 «Дизайн» и др». [22, с.60].

Вероятно, здесь имеются ввиду учебные заведения системы Министерства культуры республики. Дело в том, что по данным ХГУ им. Б.Гафурова и Таджикского технологического университета, по некоторым из этих специальностей уже готовят специалистов.

Помимо этого, в этот период в развитие художественного творчества в республике оказали помощь и международные организации. В том числе, Таджикский филиал Института «Открытое общество» Фонд Сороса осуществляло несколько проектов по поддержке изобразительного искусства. Например, «в городе Кулайбе организовали галерею-выставку произведений изобразительного искусства. В залах Национального музея организовали выставку детских работ по изобразительному искусству, которую посещали много зрителей. Среди участников выставки были найдены одарённые дети будущие художники» [12, с.32-33].

Таким образом, все усилия государственных и негосударственных учреждений были направлены на улучшение качества подготовки кадров. В их подготовке участвовали среднеспециальные и высшие учебные заведения республики. Открытие специального высшего учебного заведения – Государственного института изобразительного искусства стало знаменательным событием сферы искусства в Таджикистане.

Рекомендации:

- отрадно, что учебные заведения, несмотря на ведомственную принадлежность, занимаются подготовкой кадров для сферы изобразительного искусства республики и вносят свою лепту в развитие художественного творчества. Тем не менее, при введении новых специальностей, ими допускается повторы. На наш взгляд, не на должном уровне поставлена координация между специальными и неспециальными учебными заведениями. Целесообразно организовать совместные выставки работ преподавателей и студентов, мастер-классы, проведение научно-творческих конференций и т.д.;

- во время проведения производственных практик, использование новых технологий, профессиональные и непрофессиональные учебные заведения могут предоставлять свои площадки для решения совместных задач;

- безусловно, сегодня основной приоритет в подготовке кадров в сфере изобразительного искусства принадлежит Республиканскому художественному колледжу им. М.Олимова и Государственному институту изобразительного искусства и дизайна. В дальнейшем предстоит соответствующим государственным органам оказать всяческую помощь в учебном процессе и материально-техническом обеспечении данных специальных учебных заведений;

- символично, что в настоящее время на месте Национального музея республики функционирует ГИИИДТ. Национальный музей Таджикистана раньше носил имя выдающегося таджикского художника-миниатюриста Камолиддина Бехзода. Было бы целесообразнее передать имя выдающегося таджикского художника Государственному институту изобразительного искусства и дизайна Таджикистана.

Литература

1. Абдулло, З. Истеъоддои ҷавон ҳор намешаванд / З. Абдулло // Ҷумҳурият. – 2001. – 13 январ.
2. Абдуллоева, Г. Соҳиби мероси асил / Г. Абдуллоева // Баҳори Аҷам. – 2023. – 16 май.
3. Гузориши Вазири фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон Б.М. Махмадов дар ҷаласаи ҷамъбастии нимсолаи аввали соли 2000. – Душанбе, 2000. – 38 с.
4. Иброҳимов, М. Донишгоҳи технологиي Тоҷикистон: таърих, инқишиф, ояндабинӣ / М. Иброҳимов. – Душанбе, 2010. – 206 с.
5. Изобразительное искусство Таджикистана. Альбом. – М., 2015. – С. 11-12.
6. История, традиция и перспективы развития народных промыслов: материалы республиканской научно-теоретической конференции (г.Душанбе, 28 ноября 2020 г.). – Душанбе, 2021. – 289 с.
7. Муродов, Р. Живопись Советского Таджикистана (1917-1967 гг.): автореф... канд. искусствоведения / Р. Муродов. – М., 1973. – 33 с.
8. Мухиддинов, С. Русские художники в Таджикистане (вторая половина XIX - 80-е годы XX века) / С. Мухиддинов. – Душанбе: РТСУ, 2011. – 210 с.
9. Материалы республиканской научно-практической конференции «Наследие предков, возрождение народных промыслов в период Государственной независимости Республики Таджикистан» (г.Душанбе, 27 апреля 2019 г.). – Душанбе, 2019. – 285 с.
10. Отражение национальной традиции и народных промыслов в творчестве таджикских художников: материалы республиканской научно-теоретической конференции (г. Душанбе, 29 ноября 2019 г.). – Душанбе, 2020. – 227 с.
11. Набиев, В. Саҳми ҷавонони эҷодкор дар рушди фарҳанг ва санъати Тоҷикистони соҳибистиқлол: сборник докладов / В. Набиев // Культура и искусства Таджикистана. – Душанбе, 2006. – С.58-59.
12. Набиева, Г. Дастирии истеъоддои ҷавон мароми мост / Г. Набиева // Фарҳанг ва ҳунар. – 2007. – №1. – С.32-33.
13. Нигоҳи новакандоз // Ҷумҳурият. – 2001. – 13 январ.

14. Олимов, А. Ҷашни тиллой / А. Олимов. – Душанбе: Ирфон, 2004. – 192 с.
15. Роҳнамо: маълумотнома (Путеводитель-справочник). – Душанбе, 2004. – 49 с.
16. Солиева, Х. Ҷое, ки ҳунар тавлид мешавад. Коллечи рассомии ба номи М.Олимов 80-сола шуд / Х. Солиева // Адабиёт ва санъат. – 2016. – 19 май.
17. Солиева, Х. Мусаввирони зебонигор. Намоиши асарҳои рассомбонувони Тоҷикистон баҳшида ба 25-солагии Истиқлолият ва 80-солагии Коллечи рассомӣ / Х. Солиева // Фирӯза. – 2016. – №3. – С.18.
18. Солиева X. Таълимгоҳи ҳунарварони моҳир: маълумоти муҳтасар аз фаъолияти Коллечи рассомӣ / X. Солиева // Тоҷикистон. – 2016. – №11-12. – С.29-30.
19. Таджикистану нужен художественный институт // Народная газета. – 2012. – 20 марта.
20. Худойбахшов, Н. Намоиши асарҳои рассомон / Н. Худойбахшов // Баҳори Аҷам. – 2021. – 28 сентябр.
21. Худойбердиева, Д. Этнокультурные традиции в искусстве и художественном образовании Таджикистана / Д. Худойбердиева, Д. Акбарова // Мусаввир. – 2021. – №1. – С. 11-13.
22. Ҳисобот дар бораи фаъолияти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2001 ва самтҳои минбаъдаи кори он дар соли 2002. – Душанбе, 2002. – 119 с.
23. Ҳисобот дар бораи фаъолияти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2008 ва самтҳои минбаъдаи пешрафти он дар соли 2009 // Баҳори Аҷам. – 2009. – 8 январ.
24. Ҷаҳонгир, Б. Ҷашни камолот / Б. Ҷаҳонгир // Садои мардум. – 1996. – 13 ноябр.
25. Энциклопедия. Государственный институт изобразительного искусства и дизайна Таджикистана. – Душанбе, 2022. – 431 с.
26. <https://tut.tj/> Таджикский технологический университет.
27. [https://www.hgu.tj/tu/faculty/technology.html/Факультет изобразительное искусство Худжанского Государственного университета им. Б. Гафурова.](https://www.hgu.tj/tu/faculty/technology.html)

Муҳидинов Сайдали

ФАЪОЛИЯТИ МУАССИСАҲОИ ТАЪЛИМИИ БАДЕИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ОМОДАСОЗИИ МУТАҲАССИСОНӢ СОҲАӢ САНЪАТИ ТАСВИРӢ

Дар мақола фаолияти муассисаҳои таълимии бадеии Тоҷикистон дар омодасозии мутахassisони соҳаи санъати тасвирий мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Ин муассисаҳо аслан, дар соҳаи санъати тасвирий мутахassisic тайёр мекунанд. Наҳустин муассисаи таълимии миёнаи касбӣ – Омӯзишгоҳи рассомии Сталинобод мебошад, ки соли 1936 ташкил ёфтааст. То солҳои 90-ум ин омӯзишгоҳ маркази асосии омодасозии кадрҳои санъати тасвирий дар ҷумҳурӣ маҳсуб меёфт.

3 июля соли 2003 Омӯзишгоҳи чумхуриявии рассомии ба номи М.Олимов ба Коллекти чумхуриявии рассомии ба номи М.Олимов табдил дода шуд. Имruz дар Коллекти 11 шуъба амал мекунад.

Соли 1971 дар Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи Б.Ғафуров аввал кафедраи қаламкашӣ ва суратгарӣ таъсис ёфт ва соли 1973 он ба факултаи бадей-қаламкашӣ, соли 1991 ба кафедраи санъати ориошӣ - амалӣ табдил дода шуд. Донишгоҳ мутахассисони соҳаҳои санъати тасвирий ва ориошӣ-амалӣ омода менамояд.

Бори нахуст соли 1991 дар Институти давлатии санъати Тоҷикистон ба ном М.Турсунзода шуъбаи суратгарӣ (живопис) ифтиҳо шуд. Донишҷӯёни шуъбаи мазкур бори нахуст сазовори дипломи олӣ гардиданд.

Муассисаҳои ғайридавлатии таълими низ ба омодасозии кадрҳои соҳаи санъати тасвирий саҳм гирифтанд. Соли 1993 дар Донишгоҳи технологийи Тоҷикистон кафедраи дизайнӣ бадей ва дизайнӣ маводҳои саноати сабук ва дар назди он студияҳои қаламкашӣ, суртагарӣ ва таърихи санъат таъсис дода шуд. Минбаъд дар донишгоҳ кафедраи дизайн ва санъатшиносии амалӣ ташкил гардид.

30 марта соли 2013 Донишкадаи давлати санъати тасвирий ва дизайн таъсис дода шуд. Он муассисаи мустақил ва пешбари соҳаи санъати тасвирий ва дизайн маҳсуб меёбад. Имruz дар доникада 3 факултет, 8 кафедра, баҳши магистратура ва аспирантура амал мекунад.

Калидвоҷаҳо: фаъолият, омодасозии кадрҳо, санъати тасвирий, дизайн, суратгарӣ, таълими бадей, коллекти, донишкада, намоиши асарҳо, рассом, рассомзан, омузгор, эҷод

Mukhidinov Saydali

ACTIVITIES OF ART EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN TRAINING SPECIALISTS FOR THE FIELD OF FINE ARTS IN TAJIKISTAN

The article highlights the activities of art educational institutions in Tajikistan in training personnel for the field of fine arts. The first art specialized educational institution, the Stalinabad Art School, was opened in 1936. Until the beginning of the 90s the school was the main source of personnel for the fine arts system in the republic.

In 1971, the department of Drawing and Painting was opened at Leninabad State Pedagogical Institute named after S.M. Kirov (now – Khujand State University named after B. Ghafurov). As well as in 1973 the faculty of Art and Graphics, in 1991 the Department of Decorative and Applied Arts were established in this institute. Nowadays, the university continues to train personnel in the field of fine and decorative arts.

In 1991, for the first time at the Tajik State Institute of Arts named after M. Tursunzoda (now Tajik State Institute of Culture and Arts named after M. Tursunzoda) opened a painting department. Students of the department received higher education in their specialty for the first time. Non-state educational institutions are also successfully training personnel in the field of fine arts and design. At the Tajik Technological University in 1993, the department of artistic design and design of light industry materials was opened, as well as a studio for

drawing, painting and art history. Later, the department of artistic design and applied art history was opened there.

In July 3, 2003 Republican Art School named after M. Olimov was transformed into the Republican Art College named after M. Olimov. Today the College has 11 branches.

The State Institute of Fine Arts and Design of Tajikistan was established on March 30, 2013. Today that is a leading educational institute in the field of fine arts and design. The institute has 3 faculties and 8 departments, master's and postgraduate courses.

Keywords: activity, personnel training, fine arts, design, painting, sculpture, art education, college, institute, exhibition, painter, teacher.

ТДУ: 008:329.78+37

Табаров Нурулло

РАВАНДИ ТАРБИЯИ МАҶНАВӢ-АХЛО҆КИИ ҶАВОНОН ДАР ЗАМИНАИ ФАРҲАНГИ МИЛӢ

Дар мақола раванди тарбияи маҷнавӣ-ахлоқии ҷавонон дар заминаи фарҳанг баррвсӣ шудааст. Фаъолият ва тарзи зиндагии одамон, аз ҷониби онҳо оғаридани арзишҳои маҷнавиро фарҳанг меноманд.

Фарҳанги халқи тоҷик қисми ҷудонопазири фарҳанги башарӣ буда, он дар робита ва баҳрабардорӣ аз ҳамдигар рушд мейбад. Ин алоқа ба фарҳанг, то чӣ андоза таъсир мерасонад, онро нахш ё равнақ медихад, аз рушди иқтисодиёти мамлакат ва маҷнавиёти мардум вобаста аст. Таҷрибаи таъриҳи ниишон медихад, ки бе инкишиofi фарҳанг давлат наметавонад иқтисодиётро рушд ва сатҳи зиндагии мардумро боло барад.

Яке аз дастовардҳои бузург дар соҳаи фарҳанг дар даврони истиқлол, ки Президенти мамлакат муҳтарам Эмомали Рӯҳмон ба он таваҷҷӯҳ намуданд, таҷлили ботантанаи санаҳои муҳими таърихио фарҳанги халқи тоҷик мебошад, ки бешубҳа дар тарбияи маҷнавӣ-ахлоқии ҷавонон ва ҳисси ҳудогоҳи ҷаҳони ҷаҳонӣ онҳо кумаки ҳамаҷониба менамоянд.

Баргузории Симпозиуми байналмилалӣ 1100-солагии «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, таҷлили ҷаҳонӣ 1100-солагии Ҷавлати Сомониён, 2700-солагии «Авесто», 2500-солагии Истаравшан, эҳёи Саразм, Ҳулбуқ, бузургдошти санъати қасбии «Шашмақом» ва санъати мардумии «Фалак», «2700-солагии шаҳри Кӯлоб», 3000-солагии Ҳисори шодмон ва тамаддуни Ориёй шаҳодати гуфтаҳои болост.

Таҷлил ва баргузории ин ҷаҳонҳо ба ҳудшиносиву ҳудогоҳии ҷавонон, ифтихори ватандориву ғурури милли, сулҳу ваҳдат ва якдигарфаҳмӣ заминаи гузоштанд.

Калидвоҷаҳо: фарҳанг, ҷавонон, тарбия, маҷнавиёт, ахлоқ, арзишҳо, ташаккул, моҳият, эҷодиёт, фаъолият, таҷриба, ҳудшиносӣ, ғурури милли, рафткор, муносибат, таъсир.

Фарҳанг дар ташаккули сифатҳои маҷнавӣ-ахлоқии ҷавонон ҷойгоҳи хоса дорад. Фарҳанг маҷмуи қоидаҳоест, ки танзимкунандай рафткори шаҳс маҳсуб ёфта, ба ин васила ба ў таъсири идоракунӣ мерасонанд. Фарҳанг ҳамчун меъёрҳои рафткор дониста шуда, дар ҷомеа ва муассисаҳои мушаҳҳас

мавриди амал қарор мегирад. Вай метавонад, бо мурури замон тағиیر ва ташаккул ёбад.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатиашон ба Маҷлиси Олий, ки 21-уми декабри соли 2021 ироа гардид, фарҳангро омили тарбияи маънавию ахлоқии чомеа ва муаррифгари таърих арзёбӣ намуданд [13, с. 32].

Имрӯзҳо таснифи вожаи «фарҳанг» мағҳумҳои зиёдро дар бар мегирад. Мағҳуми маъмултарини фарҳанг «культура» - парвариш кардан мебошад. Дар донишномаҳо вожаи «культура» ба маънои кишт ва нигоҳубини замин омадааст. Ба маънои мачозӣ, фарҳанг ин ғамхорӣ, такмил ва ташаккули майлу қобилиятҳои маънавӣ ва эҷодии инсон аст. Фарҳанг дараҷаи таърихан муайяншудаи рушди чомеа, қувваҳо ва қобилиятҳои эҷодии шаҳс, ки дар намудҳову шаклҳои ташкили ҳаёт ва фаъолияти одамон, инчуни дар арзишҳои моддӣ ва маънавии аз ҷониби чомеа эҷодшуда ифода мейёбад.

Ба андешаи дигар фарҳанг маҷмуи шаклҳои устувори фаъолияти инсон аст, ки бидуни онҳо арзи вучуд карда наметавонад.

Фарҳангро метавон асоси рушди инсон ҳамчун мавҷудоти иҷтимоӣ дар шаклҳои мушахҳаси фаъолият, ки натиҷаҳои он ашё ва арзишҳо мебошанд, муаррифӣ соҳт.

Фарҳанг маҷмуи ҳама намудҳо ва натиҷаҳои фаъолияти дигаргунсозии инсон ва чомеа мебошад, ки “дар арзишҳои моддӣ ва маънавӣ таҷассум ёфта, меъёрҳои рафткор, муносибати одамонро нисбат ба ҳамдигар, чомеа ва табиат инъикос мекунад” [1, с. 20].

Бояд гуфт, ки меҳнат манбаи пайдоиши фарҳанг буда, тамоми муносибатҳои ҷамъиятиро ба вучуд меорад.

Фаъолияти шаҳс танҳо дар ҳамон вақт манбаи фарҳанг дониста мешавад, ки маҳсули эҷодшуда натанҳо барои ў, балки барои дигарон низ манфиатовар бошад.

Агар ба ин соҳтор назар кунем, ба маънавиёт эҳсосот, азсағузаронӣ, ҷидду ҷаҳд, дониш, Ҷӯтиқод, мақсад ва маҳорат доҳил мешаванд.

Яъне, маънавиёт тавлидкунандаи сифатҳои дар боло овардашуда мебошад. Мағҳуми маънавиёт, асосан дар ҳуд се маъно: маърифатӣ, ахлоқӣ ва эстетикро ифода мекунад. Маънавиёт дараҷаи олии рушди фарҳанги шаҳс буда, тавлидкунандаи арзишҳои волои ҳаётӣ маҳсуб мейёбад. Маънавиёт ҷунин сифатҳоро дар масири шаҳс ба мисли вичдон, нанг, номус, қарзи шаҳрвандӣ, инсонгарӣ ва зебописандӣ тақвият медиҳад.

Маънавиёт ба роҳи дурусти зиндагӣ шаҳсро роҳнамоӣ карда, дар ташаккули чомеаи устувор саҳмгузор аст.

Дар бораи консепсияи инкишофи олами маънавии инсон ақидаи ягона вучуд надорад. Ҳар як шаҳс ҷаҳони маънавии худро бо истифода аз таълимот ва усулҳои гуногуни шинохти ҳуд тақвият мебахшад.

Ба андешаи муҳакқик Л.А. Коневских «Маънавиёт ҳусусияти умумии инсон ва шакли фаъолияти ҳаётӣ ў буда, дар ҷараёни инкишофт дар шуур ба тағиироти систематикӣ оварда мерасонад» [5, с. 15].

Маънавиёт ин майл ба камолоти ботинӣ расидан, дарки қонунҳои чомеа, донистани ҷаҳон, ҳадафҳои ҳаётӣ, ташаккули сифатҳое, ки баҳри ободии ҷаҳон мусоидат мекунанд, мебошад. Маънавиёт моликияти

таркибии инсон буда, дар корҳои созанда, эҷодкорӣ, зебописандӣ, шинохти сатҳи муносабатҳои инсонӣ, меҳр, муҳаббат, шафқат ва амсоли инҳо таҷассум мейбад.

Ба раванди рӯҳӣ-равонии шахс муҳит, муносабатҳои одамон, оила, рафиқону дигар омилҳои беруна таъсир мерасонанд ва аз эҳтимол дур нест, ки дар ў мондашавии асаб ва дилсардӣ аз дунё пайдо шавад. Дар ин маврид чӣ гуна аз ҳолати пайдошуда раҳӣ ёфтани аз тарбияи маънавӣ вобастагии қалон дорад.

Маънавиёти баландро меҳру муҳаббат, шафқат, ростқавлӣ, адолат, таҳаммулпазирӣ муайян мекунанд. Камолоти шахс на дар сатҳи ҷисмонӣ ва қудратмандӣ, балки дар сатҳи маънавиёти ў дида мешавад. Иқтидори маънавии шахс ҳар қадар баланд бошад, ҳифзи бадан ҳамон қадар тавоногар мешавад.

Пас, маънавиётро метавон як талаботи идеалии инсонӣ барои донистани моҳияти ҳаёт, талош барои рафъи монеҳои мавҷуда ва барқарор кардани муносабатҳо дар асоси принципҳои муҳаббат, меҳрубонӣ, зебой ва эҷодкорӣ арзёбӣ кард. Аз ин лиҳоз, барои рушди маънавиёт шароити мусоид, ташкилу амалӣ намудани тарбияи маънавӣ ва таълим зарур аст.

Маънавиёт дар шахс тавассути инкишофи дониш, фаъолияти фикрӣ ва бо роҳи рушди фарҳанг тарбия карда мешавад.

Асарҳои адабиёт ва санъат хиссиёти гуногуни шахсрӯ ташаккул дода, барои дарк кардани маънои ҳаёт ёрӣ расонида, фаъолияти эҷодиро инкишоф медиҳанд. Шахсе, ки маънавиёти баланд дорад, роҳу равиши зиндагии худро аз рӯйи қонунҳои зебой соҳта, бо як завқи баланд ба оянда менигарад.

Албатта, китобҳои бадей ба маънавиёт ва тафаккури ҷавонон таъсири худро мерасонанд. Аммо ёдовар бояд шуд, ки бо ташабbusi Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қарор «Дар бораи бистсолаи омӯзиш ва рушди илмҳои табиӣ, дақиқ ва риёзӣ эълон намудани солҳои 2020 - 2040» қабул гардид, ки дар партави ин тарғибу ташвиқи китобҳои илмӣ, қасбӣ-техникий дар байнӣ ҷавонон аз манфиат ҳолӣ нест.

Масъалаи рӯй наовардани ҷавонон ба китобу китобхонӣ яке аз проблемаҳои муҳими замони мо маҳсуб мейбад. Пӯшида нест, ки ҷавонони имрӯза мутолиаи рӯзнома, маҷалла ва китобҳоро дӯст намедоранд. Дар асри технологияи компьютерӣ, ҷаҳони зудтағириёбанд ва ташаккули арзишҳо қадру манзalati китоб, то андозае коҳиш ёфта, сомонаҳои интернетӣ мавқеи онро маҳдуд карда истодааст. Ин раванд ба маънавиёти ҷавонон таъсири манғӣ мерасонад, зеро онҳо қобилияти таҳлили воқеиро надоранд.

Маънавиёт ҳамчун падидаи иҷтимоӣ аз шуури як фард вобаста нест, балки рушди он тавассути таҷрибаи умунибашарии инсонӣ ва фаъолияти ҳаррӯзai шахс сурат мегирад.

Маънавиётро бо як қалима ифода кардан душвор аст. Вай мағҳуми фарогири тамоми паҳлӯҳои ҳаётии шахс мебошад. Маънавиёт ҷунин падидаи мурakkabi иҷтимоист, ки ҳамоҳангии ақлу зехни шахс ва рафторҳои ўро инъикос мекунад. Моҳияти амалии маънавиёт дар ҳолатҳои гуногуни ҳаётӣ, ки тақдир ва ояндаи инсониро муайян мекунанд, дида мешавад. Яъне, маънавиёти баланд ҷаҳолатро аз байн бурда, муносабат,

рафтор, гуфтор, амал, кирдор ва ахлоқи шахсро дар ҷомеа ба танзим медарорад.

Ахлоқ як ҷузъи мураккаби иҷтимоӣ-психологӣ мебошад. Он аз эътиқоди зеҳниу эмотсионалӣ шаҳс ташаккул меёбад, ки мустақилона инкишоф ёфта, ангезаҳоро идора мекунад ва дар ин замина, фаъолияти шаҳс, симои зоҳирию тарзи ҳаёти ўро муайян месозад.

Ахлоқ маҷмуи қоидаҳо ва меъёрҳои рафткорест, ки одамон ҳаёти худро дар ин замина ба роҳ мемонанд. Ахлоқ муносибати одамонро нисбат ба ҳамдигар ифода мекунанд. Асоси муносибатҳои ахлоқиро баҳодиҳии падидаҳои иҷтимоӣ аз нигоҳи вожаҳои неку бад, вазифаю масъулият, ҳақиқат ва адолат ташкил медиҳад.

Ахлоқ дар соҳтори худ унсурҳои зеринро дар бар мегирад:

- муносибат ва меъёрҳои рафткори одамон, ки хислати устувор ва моҳияти умумӣ доранд;
- баҳодиҳии арзишҳо ва гояҳо;
- ҳосиятҳо ва қобилияты шаҳс.

Бояд гуфт, ки ин қисматҳо асосҳои урғу одат, ахлоқ ва расму оинҳои ҷамъиятиро ташкил медиҳанд. Одамон дар сатҳҳои гуногуни ҳаёт майли қабули арзишҳои муайяни ахлоқиро доранд, вале барои ҳама зарурати бечунучарои риояи меъёру қоидаҳои аз тарафи умум қабулшуда, ки шарти зиндагии муштарак дар ҷамъият мебошанд, ба миён меояд.

Ба андешаи муҳаққиқ П. С. Нематов «Тарбияи ахлоқии шаҳсият аз омиљҳои муайяне вобастагӣ дорад, ки ба онҳо воситаҳои иҷтимоӣ, тарбияи ахлоқӣ, ширкати шаҳсият дар фаъолият ва муюшират шомил ҳастанд. Тарбияи ахлоқӣ бояд ба ташаккули шуур ва рафткори ахлоқӣ равона карда шавад, ки дар хисоби ниҳоӣ рушди ахлоқии шаҳсият, дараҷаи фарҳанги ахлоқии онро муайян месозад» [10, с. 232].

Ба унсурҳои ахлоқ доҳил мешаванд:

- **накӯкории оқилюна** ҳангоми таълим дар шаҳс пайдо мегардад. Ба вай доҳил мешавад: донишмандӣ, худнишондӣ ва хирадмандӣ;
- **накӯкории ахлоқӣ** аз одат манша мегирад. Ба вай доҳил мешавад: бомулоҳизакорӣ, мардонагӣ, адолатпешагӣ;
- **саҳоватмандӣ**. Муносибати шаҳсро ба боигариҳои моддӣ инъикос мекунад;
 - **азамат, бузургӣ**. Муносибати шаҳсро ба шарафмандӣ ва бошарафӣ инъикос мекунад;
 - **баробарӣ**. Муносибати шаҳсро ба чизҳо ва ашё ифода мекунад;
 - **ҳақиқат**. Муносибати самимонаро инъикос мекунад;
 - **зеҳни тез, закӣ**. Ишора ба ақли расо;
 - **рафоқат**. Муносибати меҳрубонона нисбати яқдигар;
 - **шарму ҳаё**. Ишора ба доштани иффат.

Файласуфи бузурги Юнони қадим Арасту ду самти самарабахши рушди ахлоқии шаҳсиятиро нишон додааст, ки барои тарбияи маънавӣ-ахлоқии мусир низ мувофиқанд:

- ташаккули қобилияты, таҳлил ва азхудкунии донишҳо дар бораи меъёрҳои ахлоқӣ;
- беихтиёර риояи кардани меъёрҳои ахлоқӣ. Яъне, рафткорҳое, ки ба дараҷаи одат гардидаанд [6].

Тарбияи ахлоқӣ чунин сифатҳоро дар шахс рушд медиҳад:

- ташаккули шуур дар муносибат бо ҷомеа;
- ҳамоҳангсозии рафтори худ бо дигарон;
- пайдоиши идеалҳои ахлоқӣ;
- ташаккули донишҳои ахлоқӣ;
- пайдоиши эътиқодҳои ахлоқӣ;
- эҳтиром ба одамони гирду атроф;
- эҳтироми арзишҳои меъёрии рафтори ҷомеа;
- фарҳангӣ рафтор;
- ташаккули одатҳои ахлоқӣ.

Тавре дар боло қайд кардем, сифатҳои маънавӣ-ахлоқии шахс дар рафтору фаъолияти инсон зохир шуда, муносибатҳои ўро бо олами беруна ва одамони дигар муайян месозанд. Ҳама гуна сифатҳои ахлоқии шахс ҳамчун ягонагии фардии ў дониста шуда, дар ҳусусиятҳои соҳторӣ ва мундариҷаи он ифода мейбанд.

Ахлоқ ин арзишҳои маънавие мебошад, ки амал, рафтор, тарзи тафаккур ва ҷаҳонбинии шахсро муайян мекунанд.

Ахлоқ ҳудуди маънавии шахсист, ки ба донистани рафтори қобили қабул ва ғайри қабул, тасаввуроту дарки некӣ ва бадӣ, ки аз ҷониби вичдон идора мешаванд, ифода мегардад [12, с. 124].

Моҳияти ахлоқ ҳусусияти рафтори инсон, тарзи амал, кирдор ва гуфтори ў мебошад. Рафторҳои ахлоқӣ муайянкунандай маънои тамоми фаъолияти шахс ба шумор мераванд. Асосан педагогҳо дар бораи ду намуди рафтор бештар сухан меронанд:

- рафторҳо зери фишори омилҳои беруна ва доҳилӣ;
- рафторҳои бошуурона, ки дар асоси ақидаҳои ҷаҳонбинӣ дар бораи меъёрҳои ахлоқӣ арзи ҳастӣ доранд.

Рафторҳои бошуурона ин шакли озодии рафтор ба шумор меравад. Зоро на бо василаи мачбуркунии беруна, балки бо ақидаҳои ботинии бошуурона дар асоси некӣ, вичдон ва адолат рӯйи кор меоянд.

Тарбияи маънавӣ-ахлоқии ҷавонон дар муассисаҳои фарҳангӣ яке аз қисматҳои тарбия ба шумор рафта, барои ташаккули арзишҳо ва сифатҳои инсонӣ нигаронида шудааст. Тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ аз рӯзи таваллуди инсон оғоз ёфта, дар идомаи умр тавассути муошират, муомила ва фаъолияти рӯзмарра идома мейбад. Низоми арзишҳои маънавӣ-ахлоқии шахс дар тӯли асрҳо ташаккул ёфта, зери таъсири таъриҳҳо, табиат, шароити зиндагӣ, эҷодиёти фарҳангӣ таҷрибаи наслҳоро дар худ маҳфуз медорад.

Муҳакқиқ И.В.Михалетс чунин мешуморад: «Маҳз ахлоқ аст, ки шахсро аз ҷиҳати қобилияти зиндагӣ дар ҷомеа тавсиф мекунад. Ба андешаи профессор А.А.Гусейнов барои он, ки ҳаёти ҷамъияти ҳамчун тарзи мавҷудияти инсонӣ ба амал ояд, ахлоқро мисли арзишҳои ибтидой ва бечунучаро қабул кардан лозим аст» [8, с. 96].

Дуруст аст, ки оила ҳам дар тарбияи маънавӣ-ахлоқии ҷавонон нақши бузург дорад. Анъанаҳои оилавӣ низ падидай маънавие мебошанд, ки ба раванди риояи меъёрҳо ва арзишҳои ҷомеа нигаронида шудаанд. Анъанаҳои оилавӣ ва иҷтимоӣ унсурҳои асосии раванди тарбияи ахлоқии ҷавонон ба ҳисоб мераванд. Бо вуҷуди ин, набояд дар бораи муассисаҳои таълимӣ-

тарбиявӣ ва фарҳангӣ, ки шахс вақти худро дар он ҷойҳо сарф карда, ҳамчун шахсият ташаккул мейёбад, фаромӯш созем.

Ба андешаи мо, мейёрҳои тарбияи ахлоқӣ инҳо мебошанд:

- сатҳи дониш ва эътиқод;
- риояи мейёрҳои ахлоқӣ;
- ташаккули сифатҳои ахлоқии шахс;
- рафттори мувофиқ дар ҳолатҳои гуногуни зиндагӣ.

Тарбияи маънавӣ-ахлоқии ҷавонон тавассути ҳамкориҳои муштарак бо оила, муассисаҳои таълимӣ, марказҳои ҷавонон ва муассисаҳои фарҳангӣ амалӣ карда мешавад.

Тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ дар муассисаҳои фарҳангӣ ҳамчун фаъолияти мақсаднок баҳри баланд бардоштани фарҳанги ҷавонон тавассути иштироки онҳо дар озмунҳои зеҳнӣ ва ҷӯдӣ сурат мегиранд.

Мафҳуми тарбияи ахлоқӣ таҷассумгари ҳам тарбияи шаҳрвандӣ ва ҳам тарбияи ватандӯстӣ мебошад. Аз ин рӯ, тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ инъикосгари муносибати шахс ба худ ва ҷаҳон дониста мешавад.

Раванди тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ бояд арзишҳо ва сифатҳои инсонгароёнаи ҷавононро барои ҳаёти минбаъдаи муваффақонаи онҳо ташаккул дидад. Ҷавонон бояд барои рафттор ва амалҳои худ дар ҷомеа масъул бошанд. Барои ин онҳо бояд мейёрҳои ичтимоиро эҳтиром ва риоя намоянд. Шахсони қалонсолро иззату эҳтиром намуда, ба насли наврас дастӣ ёрӣ дароз қунанд.

Айни замон проблемаи тарбияи маънавӣ-ахлоқии ҷавонон дар баробари масъалаҳои рушди иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва таъмини амнияти миллӣ яке аз ҷойи намоёнро қасб кардааст.

Дар замони мо, ҳунарҳои мардумӣ дар истеҳсоли маҳсулоти бадӣ мустаҳкам карда шуданд ва аз тарафи дигар, онҳо ҳамчун истироҳати инфириодии устодони ҳаваскор рушд мекунанд. Гузаронидани намоишгоҳҳои намоишӣ ва мастер-классҳо санъати кандақорӣ аз рӯи дараҳт ҷанбаҳои нави фарҳанги мусирро дар санъати мусир ошкор мекунад, ба ҷӯдииети тарроҳон ва рассомони ҷавон кумак мекунанд [11, с. 83].

Ҳамин тарик, аз тавсифи мағҳумҳои арзиш, фарҳанг, маънавиёт ва ахлоқ дар асоси ҷанбаҳои педагогии муассисаҳои фарҳангӣ ба ҷунун ҳулоса омадан мумкин аст:

- дар ҷорабинҳои муассисаҳои фарҳангӣ үнсурҳои педагогикай ҳалқиро ҳамчун воситаҳои самарабахши тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ истифода бурдан лозим аст;
- гузаронидани ҷорабинҳои хислати тарбиявӣ дошта ба мисли: тарбияи ҳисси шаҳрвандӣ, ватандӯстӣ, эҳтиром ва риояи ҳуқуқҳо, меҳнатдӯстӣ, зебописандӣ ва амсоли инҳо;
- истифодаи панду андарзҳо дар ҷорабинӣ;
- тарғибу ташвиқи ҳунарҳои мардумӣ;
- мувофиқи талаботи ҷавонон ҷорабинҳоро омода намудан;
- дар вақти омодагӣ ба ҷорабинӣ руқнҳои анъанаҳо ва суннатҳои мардумӣ мавриди истифода қарор гиранд.

Маҳз бо ба эътибор гирифтани ин ҷиҳатҳо муассисаҳои фарҳангӣ дар ташаккули шахсияти созанд, ободкор, ватандӯст, таҳаммулпазир, масъулиятшинос ва амсоли ин саҳм гузошта метавонанд.

Адабиёт

1. Баландин, К.И. Культурология (история мировой культуры): учебное пособие для студентов БНТУ / К.И. Баландин. – Минск: БНТУ. – 2010. – 403 с.
2. Буйдаков, Х. Б. Педагогическое руководство учебным процессом / Х. Буйдаков. – Душанбе, 1992. – 162 с.
3. Зиёзода, Т.Н. Современная система школьного образования / Т. Зиёзода. – Душанбе: Ирфон, 2009. – 304 с.
4. Кайзеров, Н. М. Политическая культура социалистического общества / Н. Кайзеров. – М.: Мысль, 1982. – 40 с.
5. Коневских, Л.А. Духовность как предмет философско-культурологического анализа: Автореф. дисс. ...канд. фил. наук. – Екатеринбург, 2008. – 21с.
6. Культурология: учебник / Т. Ю. Быстрова [и др.]; под общ. ред. канд. ист. наук, доц. О. И. Ган. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2014. – 192 с.
7. Лихачев, Б.Т. Педагогика: учебное пособие / Б. Лихачев. – М.: Прометей, 1992. – 528 с.
8. Михалец, И.В. Духовно-нравственные отношения студентов: монография / И.В. Михалец. – Пенза: Приволжский Дом знаний, 2011. – 96 с.
9. Михайлов, Ф.Т. Общественное сознание и самосознание индивида / Ф. Михайлова. – М.: Наука, 1990. – 222 с.
10. Нематов, П. С. Низоми муосири тарбияи ахлоқии донишҷӯён ҳамчун муаммои иҷтимоӣ – педагогӣ / П. Нематов // Паёми ДМТ. – Душанбе, 2023. – №6. – С. 232-234
11. Норов, Ф.Ф. Художественно-культурное значения искусства резьбы являющийся народным промыслом в Таджикистане / Ф. Норов // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2018. – №3 (75). – С. 83-87.
12. Раҳимов, Х. Педагогика / Х. Раҳимов, А. Нуров. – Душанбе, 2011. – 320 с.
13. Раҳмон, Э. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Оли // Э. Раҳмон – Душанбе: Шарқи озод, 2021. – 37 с.

Табаров Нурулло**ПРОЦЕСС ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ
МОЛОДЕЖИ В КОНТЕКСТЕ КУЛЬТУРЫ**

В статье наглядно показан процесс духовно-нравственного воспитания молодежи в контексте культуры.

Деятельность и образ жизни людей, создание ими духовных ценностей называется культурой.

Культура таджикского народа является неотъемлемой частью человеческой культуры, развивается во взаимосвязи и взаимопомощи друг с другом. В какой степени эта связь влияет на культуру, подавляет или развивает ее, зависит от экономического развития страны и духовности народа. Опыт истории показывает, что без развития культуры государство не может развивать экономику и повышать уровень жизни народа.

Одним из больших достижений в сфере культуры за период независимости, на которое обратил внимание Президент страны Эмомали Раҳмон, является

торжественное празднование важных исторических и культурных дат таджикского народа, что, несомненно, влияют в духовно-нравственное воспитание молодежи.

Международный симпозиум, посвященный 1100-летию «Шахнома» Фирдоуси, празднованию 1100-летия Саманидского государства, 2700-летия «Авесто», 2500-летия Истаравшана, возрождения Саразма, Хулбука, празднику профессионального искусства «Шашмаком» и народное творчество «Фалак», «2700-летие города Куляба», 3000-летие счастливого города Гиссар и арийской цивилизации являются свидетельством вышеизложенного.

Празднование и проведение этих праздников заложили основу самопознания и благочестия молодежи, патриотизма и национальной гордости, мира, единства и взаимопонимания.

Ключевые слова: культура, молодежь, воспитание, духовность, этика, ценности, образование, сущность, творчество, деятельность, опыт, самосознание, национальная гордость, поведение, отношение, влияние.

Tabarov Nurullo

THE PROCESS OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF YOUTH IN THE CONTEXT OF CULTURE

The article clearly shows the process of spiritual and moral education of youth in the context of culture.

The activities and lifestyle of people, their creation of spiritual values is called culture.

The culture of the Tajik people is an integral part of human culture, developing in interconnection and mutual assistance with each other. The extent to which this connection influences, suppresses or develops culture depends on the economic development of the country and the spirituality of the people. Historical experience shows that without the development of culture, the state cannot develop the economy and improve the standard of living of the people.

One of the great achievements in the field of culture during the period of independence, which the President of the country Emomali Rahmon drew attention to, is the solemn celebration of important historical and cultural dates of the Tajik people, which undoubtedly influence the spiritual and moral education of youth.

International symposium dedicated to the 1100th anniversary of “Shahnama” of Ferdowsi, the celebration of the 1100th anniversary of the Samanid state, the 2700th anniversary of «Avasto», the 2500th anniversary of Istaravshan, the revival of Sarazm, Khulbuk, the festival of professional art «Shashmaqom» and folk art «Falak», «The 2700th anniversary of the city of Kulob», the 3000th anniversary of the happy city of Gissar and the Aryan civilization are evidence of the above.

The celebration and implementation of these holidays laid the foundation for self-knowledge and piety of youth, patriotism and national pride, peace, unity and mutual understanding.

Key words: culture, youth, education, spirituality, ethics, values, education, essence, creativity, activity, experience, self-awareness, national pride, behavior, attitude, influence.

ТДУ: 37 тоҷик+665.4/5+017+002.01+656.886

Наимов Саломидин

ФАҶОЛИЯТИ НАШРИЁТИ «ИРФОН» ДАР НИМАИ ДУЮМИ АСРИ XX

Дар мақолаи илмӣ дар бораи фаъолияти муассисаи табъу нашри «Ирфон» аз охири солҳои 50-уми асри XX то замони истиқлолият сухан меравад. Дар таъмини ҷомеа бо гизои маънавӣ саҳми ягона муассисаи табъу нашр, ки он замон дар ҷумҳурӣ амал мекард, назаррас арзёбӣ гардида, таъкид карда мешавад, ки ин муассиса дар давоми солҳои 1947-1956 беш аз 2 ҳазору 605 номгӯй китобу ҷузва, мусаввараю варақа ва дигар маводи чопӣ ба табъ расондааст, ки ҳаҷми умумиашон ба 16 ҳазору 572 ҷузъи чопӣ ва төъодди умумиашон ба 27 миллион нусха мерасид ва ин дар муқоиса ба аввали солҳои 40-уми асри XX ниҳоят зиёд буд. Дар солҳои 50-уми асри XX дар нашриёт барои ҷону дастраси хонандагон гардондани намунаи осори классикони адабиёти тоҷику форс бо ҳуруфотои имрӯза ва китобу рисолаҳои илмию таҳқиқотӣ иқдом гирифта мешавад. Фаъолияти нашриёти «Ирфон» дар солҳои 60-уму 80-уми асри гузашта пурмаҳсул арзёбӣ мегардад. Таъсиси редаксияи мусиқӣ ва шуъбаи муҳсуси адабиёти содиротӣ дар нашриёт аз маҳсусиятҳои фаъолияти он дар солҳои 70-уми асри XX ҳисобида мешавад. Мувоғиҳи маълумотҳои оморӣ ин муассисаи табъу нашр дар давоми 60 соли фаъолият зиёда аз 13 ҳазор номгӯй китобу ҷузва ва дигар маҳсулоти чопиро бо төъодди умумии 130 миллион нусха ба табъ расондааст. Аз ҷумла, то соли 1987 аз тарафи нашриёт беш аз 40 номгӯй асарҳои нодири классикони адабиёти тоҷику форсро интишор намудааст, ки төъодди умумиашон 600 ҳазор нусхаро ташкил медиҳад. Дар ин давра саҳми муассисаи табъу нашри «Ирфон» дар ҷону ба хонандагон дастрас намудани асарҳои адабони мусир, осори илмию таҳқиқотӣ, сиёсиву ҷамъиятий қалон мебошад. Маҳз ба шароғати заҳмати кормандони ҳамин муассиса хонандай тоҷик имкон пайдо намуд, ки намунаҳои бетарини асарҳои адабони русу дигар ҷумуриҳои Иттиҳоди Шуравӣ, инчунин адабони кишварҳои ҳориҷиро, ки шуҳрати ҷаҳонӣ доранд, бо забони модариаш мутолиа намуда, завқи бадеӣ бардоранд, дараҷаи донишу ҷаҳонбинии худро вусъат дихад.

Калидвоҷсаҳо: нашриёти «Ирфон», муассисаи табъу нашр, китоб, маҳсулоти чопӣ, ҷузъи чопӣ, адабиёт, осори классикон, рисолаҳои илмӣ, чони китоб.

Нақши китобу китобнигорӣ на танҳо дар ташакқули шахсиятҳои алоҳида, балки дар пешрафти илму фарҳанг ва, умуман, тараққиёти ҷомеа ниҳоят муҳим мебошад. Охири солҳои 50-ум ва аввали солҳои 60-уми асри гузашта марҳилаи нави тараққиёти ҳочагии ҳалқ ва илму фарҳанг дар Тоҷикистони Шуравӣ ба ҳисоб меравад. «Дар ҳамин давра адабиёти навини тоҷик ҳам ба марҳилаи нави рушду нумуи худ ворид мешавад» [4, с. 19]. Дар баробари ин талаботи ҷомеа низ ба китобу маводи чопӣ сол то сол зиёд мегардид. Дар таъмини ҷомеа бо ин гизои маънавӣ саҳми ягона муассисаи табъу нашр, ки он замон дар ҷумҳурӣ амал мекарду «Нашриёти давлатии

Тоҷикистон» унвон дошт, назаррас мебошад. Қаблан мо дар бораи фаъолияти «Нашриёти давлатии Тоҷикистон» аз оғози фаъолият то солҳои 50-уми асри XX маълумот дода будем [5; 6]. Дар ин пажуҳиш меҳоҳем, роҷеъ ба фаъолияти минбаъдаи ин муассисаи табъу нашр маълумот ироа намоем.

Мувофиқи маълумоте, ки дар сарчашмаҳо дарҷ гардидааст, «*дар давоми солҳои 1947-1956 ин муассисаи табъу нашр беш аз 2 ҳазору 605 номгӯй китобу ҷузва, мусаввараю варақа ва дигар маводи чопӣ ба табъ расондааст, ки ҳаҷми умумиашон ба 16 ҳазору 572 ҷузъи чопӣ ва төъдоди умумиашон ба 27 миллион нусха мерасид*» [8, с. 32]. Ҳарчанд ин төъдод маводи чопӣ талаботи афзояндаи хонандагонро қонеъ гардонда наметавонист, вале дар муқоиса ба аввалин солҳои 40-уми асри XX ниҳоят зиёд буд.

Мувофиқи маълумоти Фарҳоди Карим маҳз дар ҳамин давра дар нашриёт барои чопу дастраси хонандагон гардондани намунаи осори классикони адабиёти тоҷику форс бо ҳуруфотои имрӯза ва китобу рисолаҳои илмию таҳқиқотӣ иқдом гирифта мешавад [ниг.: 4, с. 19; 7, с. 13]. «Мунтахаби куллиёт»-и Саъдии Шерозӣ, «Мунтахабот»-и Мушфикӣ, «Аҳмади Доњиш» (порчаҳо аз «Наводир-ул-вақоء») аз нахусти асарҳои классикони адабиёти тоҷику форс ба ҳисоб мераванд, ки бо алифбои криллӣ чоп гардида, дастраси хонандагон гардонда шуданд. «Рӯдакӣ ва замони ў», «Қоғия дар назми тоҷик»-и Баҳром Сирус, «Абуабдуллоҳ Рӯдакӣ» ва «Биной»-и А. Мирзоев аз аввалин рисолаҳои таҳқиқотии дар «Нашриёти давлатии Тоҷикистон» батабърасида мебошанд [ниг.: 4, с. 19].

Ҳаминро ҳам таъкид кардан бамаврид аст, ки дар ин давра насли нисбатан калонсоли адібони тоҷик, аз қабили М. Турсунзода, М. Миршакар, С. Улугзода, Б. Раҳимзода, Ҷ. Икромӣ, Р. Ҷалил А. Дехотӣ, Ф. Ниёзӣ ва дигарон ба мавзӯъҳои бисёр муҳим рӯ оварда асарҳои ҷолибу ҳондани оғаридаанд, аз тарафи дигар, сафи намояндагони адабиёт аз ҳисоби ҷавонони эҷодкору соҳибзавқ афзун гардидааст. Аминҷон Шукуҳӣ, Файзулло Анзорӣ,Faффор Мирзо, Гулҷеҳра Сулаймонӣ, Абдумалик Баҳорӣ, Муҳиддин Фарҳат, Аъзам Сидқӣ, Абдуҷаббор Қаҳҳорӣ, Убайд Раҷаб, Фазлиддин Муҳаммадиев, Муъмин Қаноат маҳз дар ҳамин давра ба майдони адабиёт омада, бо оғаридаҳои тоза ва навпардозиҳои ҷолиби хеш дар нашъунамои адабиёт саҳми босазо гузаштаанд. Дар табъу нашри осори ин навқаламон ва ба ҳонанда муаррифӣ кардани эшон низ саҳми ягона муассисаи табъу нашр ниҳоят калон мебошад.

Соли 1958 дар нашриёт чопи «Куллиёт»-и асосгузори адабиёти муосири тоҷик устод Айнӣ дар 15 чилд ба нақша гирифта мешавад, ки мебоист то соли 1961 ба табъ мерасид, вале бо баъзе сабабҳо дар давраи пешбинишуда ҳамагӣ 4 чилди он ба табъ расиду чопи чилдҳои минбаъдаи он нисбатан тӯл кашид [ниг.: 10, с. 162-163; 7, с. 13]. Дар давоми солҳои 1960-1963 аз тарафи нашриёт «Куллиёт»-и Абулқосим Лоҳутӣ дар шаш чилд чоп карда шуд.

Дар ҳамин давра, аниқтараш моҳи январи соли 1958 дар заминаи шуъбаҳои даҳлдори нашриёти «Ирфон» муассисаи нави табъу нашр – «Нашриёти давлатии адабиёти таълимиу педагогӣ» таъсис дода мешавад, ки табъу нашри китобҳои дарсӣ ва дастуру воситаҳои таълимӣ аз фанҳои

гуногун ба зиммаи он voguzor карда мешавад, vale мувофиқи муълумоте, ки Фарҳоди Карим дар китоби «Фурӯғи сухан» овардааст, ин муассисай табъу нашр «дар тули фаъолияташ борҳо бо «Нашриёти давлатии Тоҷикистон» якҷоя ва ҷудо карда шуд» [4, с. 20].

Дар фаъолияти нашриёти «Ирфон» солҳои 60-уму 80-уми асри гузашта давраи пурмаҳсул арзёбӣ мегардад [ниг.: 1, с. 14].

Дар нимаи аввали солҳои 60-ум зарурати ивази номи «Нашриёти давлатии Тоҷикистон» ба миён меояд ва он соли 1964 ба «Ирфон» табдили ном мекунад. Масъалаи табдили ном кардани нашриёт агар, аз як тараф, тақозои замон буд, аз тарафи дигар, ба он вобастааст, ки дар ин давра аксари муассисаҳои табъу нашри Иттиҳоди Шуравӣ аз рӯйи вазифаҳо ва самти фаъолияташон дар интишори китоб ба худ номи муҳтасару муносиб интихоб менамуданд. Аз ин рӯ барои «Нашриёти давлатии Тоҷикистон» низ номе бояд интихоб карда мешуд, ки мақсаду вазифа ва самти фаъолияти онро ифода карда тавонад [ниг.: 8, с. 37-38]. Дар ин бора собиқадори нашриёт А. Олимов дар китоби «Рукни боэътимоди фарҳанг» хотироти хешро чунин ба қалам додааст: «Ҳамон рӯзҳо арафаи ҷаши 550-солагии Абдураҳмони Ҷомӣ буд. Комиссияи ташкилии ҷаши ҳар дафъа дар маҷlisҳояи рафти тайёрро муҳокима мекард. Боре маро ҳам ба ҳамин маҷlis даъват карданд. Ман аз фурсат истифода бурда, рӯйхати номҳои пешниҳодкардаи рафиқонро ҳамроҳи худ бурдам. Баъди тамом шудани муҳокими барномаи нашри асарҳои ҷаши ҳозирон илтимос кардам, ки рӯйхати номҳоро як аз назар гузаронанд ва аз байнашон номи муносибера ба мо тавсия намоянд. Дар бораи ҳар як қалима баҳси ҷидӣ рафт. Дар хотир дорам, ки хусусан Муҳаммад Осимӣ, Мирсаид Миришакар ва Носирҷон Маъсумӣ дар таъбири маънии қалимаи «Ирфон» мунозираи бисёре карданд, vale дар охир ҳама ба интихоби ҳамин ном розӣ шуданд. Нашриёти давлатии Тоҷикистон пас аз ин нашриёти «Ирфон» ном гирифт» [8, с. 38].

Дар ҳамон сол нашриёт ба муносибати 550-солагии Мавлоно Абдураҳмони Ҷомӣ «Осори мунтаҳаб»-и ин адиби номдорро дар панҷ ҷилд ба табъ расонда, пешкаши дӯстдорону муҳлисони қаломи бадевъ намуд. Ҳамчунин дар солҳои 1964-1966 аз тарафи ин муассисай табъу нашр «Шоҳнома»-и безаволи Абулқосими Фирдавсӣ дар 9 ҷилд ба табъ расонда шуд. Акнун хонандай тоҷик имкон пайдо намуд, ки ин дурданаи адабиёти классикии тоҷику форсро мутолеа намояду аз ғояҳои ватандӯстиву ватанпарварии Абулқосми Фирдавсӣ дар «Шоҳнома» оғоҳӣ пайдо қунад. Дар ин давра бо иқдоми нашриёти «Ирфон» «Куллиёт»-и Абдусалом Дехотӣ дар панҷ ҷилд (солҳои 1964-1966) низ ба роҳ монда шуд. Андаке баъд «Асарҳои мунтаҳаб»-и нависандагони соҳибистеъдод Раҳим Ҷалил дар чор ҷилд (1967-1971) ва Ҷалол Икромӣ (дар чор ҷилд, 1968-1973) низ рӯйи чоп омаданд. Чопи осори мунтаҳаби адиби барчасти С. Улуғзода дар давоми солҳои 1967-1976 (дар чор ҷилд) анҷом дода шуд.

Дар солҳои 70-уми асри гузашта фаъолияти нашриёти «Ирфон» нисбат ба солҳои 50-уму 60-ум назаррас мебошад. Дар оғози ин даҳсола нашриёт ба чопи «Куллиёт»-и шоири шинохта М. Миршакар иқдом намуд, ки он аз соли 1970 то соли 1974 дар се ҷилд интишор гардид. Дар баробари ин солҳои 1974-1978 «Асарҳои мунтаҳаб»-и нависандагони Фотех Ниёзӣ пешкаши хонандагон карда шуд.

Ёдовар шудан бамаврид аст, ки соли 1975 барои нашриёти «Ирфон» соли маҳсус ба ҳисоб мерафт. Дар ин сол аз таъсиси нахустмуассисаи табъу нашри чумхурӣ 50 сол сипарӣ гардид. Бо боварии комил метавон гуфт, ки нашриёт дар ин муддат барои бо ғизои маънавӣ таъмин намудани мардуми чумхурӣ, баланд гардидани сатҳи саводнокии чомеа, пешрафти илму адаб ва фарҳанги миллӣ хизматҳои назаррасеро анҷом дод. Бо назардошти ин нашриёт ба муносибати 50-солагиаш бо ордени «Дӯстии ҳалқҳо» сарфароз гардонда мешавад [4, с. 58; 7, с. 24; 2, с. 22]. Ин мукофоти олӣ як навъ натиҷаи ҷамъбасти заҳмати шарафмандонаи кормандони он дар давоми ним асри фаъолият мебошад.

Дар ҳамин давра насли нави адибон ба майдони эҷоди бадей ворид гардиданд, ки навҷӯю навовар буданд ва бо навпардозиҳои худ бӯстони адабиёти навини тоҷикро нуру сафои нав бахшиданд. Лоиқ Шералий, Бозор Собир, Ғоиб Сафарзода, Сорбон, Урун Кӯҳзод, Сайдалий Маъмур, Ҳабибулло Файзулло, Басир Расо, Бурҳон Ғаниӣ, Гулназар, Гулруҳсор, Шоҳмузазфар Ёдгорӣ ва Саттор Турсун аз он ҷумла мебошанд, ки «нашриёти «Ирфон» дар омодаву ҷоп намудан осори ин адибон ва ба хонанда муарриғӣ кардани эшон саҳми босазо гузошт» [9, с. 62].

Дар даҳаи солҳои 70-уми асри гузашта «Ирфон» асару рисола ва таълифоти зиёди намояндагони илму адабро пешкаши хонандагон намудааст. «Реша дар об»-и Мастон Шералий (1970), «Девони Анварӣ» (1971, дар таҳия тасҳҳ ва тавзехоти Р. Ҳодизода), «Китоби Ҳакими Синҷбод» (1971), «Нӯшбод»-и Лоиқ (1971), «Пайванд»-и Бозор Собир (1971), «Сурӯши Сталинград»-и Муъмин Қаноат (1972), «Сесаду шастушаш паҳлу»-и Ғаффор Мирзо (1972), «Дастарҳон»-и Гулназар (1972), «Афсонай дарё»-и Ҳабибулло Файзулло (1974), «Палатаи кунҷакӣ»-и Ф. Муҳаммадиев (1974), «Камон»-и Қутбӣ Киром (1974), «Зинапоя»-и Ф. Анзорӣ (1976), «Нору нур»-и Ғаффор Мирзо (1976), «Сафарнома»-и Носири Ҳисрав (дар таҳияи Камол Айнӣ, Салоҳат Айнӣ), «Камони Рустам»-и Саттор Турсун (1976), «Чашми дил»-и Қутбӣ Киром (1976), «Осори баргузидаи бадеӣ»-и Аҳмади Доњиш (1976, таҳиягарон Расул Ҳодизода ва Аҳмад Абдуллоев), «Осори баргузида»-и С. Айнӣ (1977-1978 – дар ду ҷилд), «Баҳори Кобул» (намунаи ашъори шоирони муосири Афғонистон, 1977), «Нимарӯз»-и Убайд Раҷаб (1977), «Набзи роҳ»-и Мавҷуда Ҳакимова (1977), «Навғонӣ»-и Камол Насрулло (1978), «Пайғом»-и П. Сатторӣ (1979), «Норак»-и Юсуф Акобиров (1979) аз ҷумлаи ҳамин гуна асарҳои пурмазмуну баландгоя мебошанд. Соли 1974 дар нашриёт барои ҷопу дастраси хонандагон гардондани намунаи осори баргузидаи классикони адабиёти дар панҷ ҷилд иқдом гирифта шуд. Ҷилди якуми ин асари муҳим бо номи «Гулшани адаб» соли 1974 аз ҷоп баромада, соли 1980 ҷилди охирини он дастраси хонандагон гардонда шуд. Дар охири солҳои 70-ум «Ашъори мунаҳаб»-и Ғаффор Мирзо дар ду ҷилд ба нақша гирифта шуда, ҷилди аввали он соли 1979 ва ҷилди дуюм соли 1980 ба табъ расид. «Девон»-и Анварӣ ва «Сафарнома»-и Носири Ҳисрав аз ҷумлаи асарҳои классикони адабиёти тоҷику форс мебошанд, ки дар ҳамин давра дастраси хонандагон гардиданд, ки бо сифати баланду ороиши хуби полиграфӣ фарқ мекарданд.

Чопи асарҳои илмӣ ва рисолаҳои таҳқиқотӣ, ки ҳанӯз солҳои 50-уми асри гузашта дар нашриёт ба роҳ мондашуда буд [ниг.: 4, с. 19; 5, с. 49; 6, с.

20], дар ин давра вусъати тоза пайдо намуд. Асару рисолаҳои таҳқиқотии пурарзиш ва пажуҳишҳои мондагори «Сипаҳсолори назм»-и Ю. Бобоев (1971), «Асарҳои мунтахаб»-и Н. Маъсумӣ (дар ду чилд), «Назарияи нави қофиябандӣ дар назми тоҷик»-и Баҳром Сирӯс (1972), «Адабиёт аз нуқтаи назари ҳаёт»-и Ҳ. Мирзозода (1973), «Услубшиносӣ»-и Б. Камолиддинов (1973), «Афкори адабӣ ва эстетикии Абдураҳмони Ҷомӣ»-и А. Сатторов (1975), «Шеър ва замон»-и Аскар Ҳаким (масъалаҳои инкишофи назми муосири тоҷик, 1978,), «Санъати сухан» Т. Зеҳнӣ (1978), «Мактаби Айнӣ»-и А.Сайфуллоев (1978) ба ин мисол шуда метавонанд.

Дар аввали солҳои 70-уми асри гузашта дар нашриёти «Ирфон» редаксияи адабиёти мусиқӣ ташкил карда мешавад, ки сарварии онро Арбоби ҳунари Тоҷикистон Ҷӯрабой Оҳунов ба уҳда дошт. Дар ин шуъба омодаву чопи китобҳои зарурӣ барои мухлисони санъати мусиқӣ ба роҳ монда шуда буд. Дар умум, аз соли 1970 то соли 1987 аз тарафи редаксияи мусиқии нашриёти «Ирфон» 51 номгӯй китоб ба табъ расонда шудааст, ки төъдоди умумиашон қариб 150 ҳазор нусхаро ташкил медҳад. Асарҳои оҳангсозони ватанӣ доир ба ғижжак, сурудҳои ҳалқии тоҷик, сурудҳо барои бачагони синни томактабӣ, мавзуъҳои мусиқӣ дар эҷодиёти бастакорони шуравӣ, инчунин асарҳои «Навои чанг», «Навои дутор», «Дарси рубоб», «Дарси доира» ва ғайра аз тарафи ин редаксияи нашриёт ба табъ расонда шудаанд. Дар солҳои минбаъда аз тарафи редаксияи мусиқии нашриёт китобҳои муҳим, аз қабили «Сурудҳои бастакорони тоҷик», «Айнӣ ва мусиқӣ», «Порчаҳо аз операи Айнӣ», «Созу навои бӯстон», «Назарияи ибтидоии мусиқӣ», «Сурудҳои Ҷӯрабек Муродов», «Сурудҳои Боймуҳаммад Ниёзов» «Наимҷон Маҳкамов месарояд», «Республикаи ман», «Гулчини сурудҳо», «Бикин парвоз, суруди мо!» чоп гардидаанд. Аз ҷумла китоби «Айнӣ ва мусиқӣ» дар намоишгоҳи китоби Ҷумҳриҳои Осиёи Миёна ва Қазоқистон соҳиби дипломи ифтиҳорӣ гардида буд.

Дар охири солҳои 70-уми асри XX дар нашриёти «Ирфон» бо ташаббуси Кумитаи давлатии нашриёт, полиграфия ва савдои китоби Иттиҳоди Шуравӣ шуъбаи мухсуси адабиёти содиротӣ таъсис дода мешавад, ки он соли 1979 ба фаъолият шурӯъ менамояд. Бо ташаббуси ин шуъба бахшида ба ҷашни 1000-солагии аллома Абуалӣ ибни Сино рисолаҳои «Татаммат-ун-наҷот» ва «Азҳавия»-и ин донишманд ва маҷмуаи ашъори ўбо номи «Авчи Зуҳал» ба табъ расид. Ба муносибати 70-солагии зодрӯзи шоири машҳур ва ҳодими барҷастаи давлатию ҷамъияти Мирзо Турсунзода китоби «Ифтиҳори Шарқ» нашр шуд. Сонитар дар солҳои 1982-1983 аз тарафи ин шуъба 11 номгӯй китоби дарсӣ барои мактабҳои Афғонистон интишор гардид. Бояд гуфт, ки ҳайати кормандони шуъба, асосан, аз ҳатмкардагони факултаи шарқшиносии Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон, ки қаблан дар қишварҳои Афғонистону Эрон ба ҳайси тарҷумон ифои вазифа намуда буданд, иборат буд. Бо мақсади чопи босифати китобҳои содиротӣ бо хуруфи арабиасос соли 1980 дар матбаа аввалин ду дастгоҳи хуруфрези арабии махсуси линотип наасб гардида, ҷор ғафар хуруфчини арабӣ тайёр карда мешавад. Дар давоми мавҷудияти ҳуд ин шуъба бештар аз 120 номгӯй китобу мусулоти чопиро ба табъ расонда, барои бо хуруфоти ниёғон ба ҳонандагони тоҷик дастрас намудани адабиёт ва ба ҳонандагони форсизабони хориҷӣ муаррифӣ кардани намунаҳои

осори адибони муосири ҷумҳурӣ нақши муҳим бозидааст. Махсусан, намунаҳои ашъори Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Камоли Ҳучандӣ, Абдурамони Ҷомӣ, ашъори форсии Навоӣ (Фонӣ) ва беҳтарин намунаҳои ашъори адибони муосири тоҷик ва осори илмию фалсафии донишмандони тоҷик аз тарафи ин шуъба омодаву чоп гардида, ба қишварҳои ҳамзабону ҳаводорони илму адабии форсию тоҷикӣ дастрас гардонда шуданд. «*Дар ибтидои фаъолият сарварии ин шуъбаро олими шинохта Камол Айнӣ ба зимма дошт, баъдан ин масъулият ба зиммаи Одина Ҳомидов ва Ҷӯра Шарифов гузошта шуд*» [7, с. 25-27].

Нимаи авали солҳои 80-уми асри гузаштаро метавон давраи авчи фаъолияти нашриёти «Ирфон» номид, зеро дар нимаи дуюми ҳамин даҳсола, аниқтараш 1 апрели соли 1987 дар заминай шуъбаҳои чопи осори бадеии нашриётҳои «Ирфон»-у «Маориф» муассисаи табъу нашри «Адиб» таъсис дода мешавад, ки чопи осори бадей ба зиммаи он voguzor мегардад. Баъди таъсиси «Адиб» ба зиммаи нашриёти «Ирфон» табъу нашри осори илмӣ ва адабиёти ҷамъиятию сиёсӣ voguzor карда мешавад ва табиист, ки ин боиси коҳи ёфтани чопи китобу дигар маводи чопӣ дар муассиса мегардад. Бо вуҷуди ин дар солҳои 80-уми асри гузашта нашриёти «Ирфон» як силсила асарҳои ҷолибу ҳондани адибони классику муосирро ба табъ расонд. «Ҳакими бузург»-и В. В. Воскобойников, «Абуалӣ ибни Сино»-и Ю. Н. Завадовский, «Сурат ва сирати Ибни Сино», «Девон»-и Камоли Ҳучандӣ аз зумраи осоре мебошанд, ки баҳшида ба ҷашни 1000-солагии донишманди маъруф ба табъ расидаанд. Дар баробари ин «Сари баланд»-и Қутбӣ Киром, «Қиёми офтоб»-и Мағтон Шералий, «Фарзандон»-и Шоҳмузаффар Ёдгорӣ, «Дилафшон»-и Муҳтарам Ҳотам, «Барф ҳам мегузарад»-и Саттор Турсун, «Гапи подор»-и Ашур Сафар, «Рӯҳи тавоно»-и Мехмон Бахтий, «Осори мунтаҳаб»-и Муъмин Қаноат, «Шабоҳун»-и Фарзона ва даҳҳо асари дилҷаспу ҳонданиро метавон номбар кард, ки маҳсули фаъолияти индавраинаи нашриёт ба ҳисоб мераванд.

Соли 1985 60-солагии нашриёти «Ирфон» ҷашн гирифта шуд. Мувоғики маълумотҳои оморӣ ин муассисаи табъу нашр «*дар давоми 60 соли фаъолият зиёда аз 13 ҳазор номгӯй китобу ҷузва ва дигар маҳсулоти чопиро бо теъоди умумии 130 миллион нусха ба табъ расондааст*» [3, с. 19-20]. Аз ҷумла то соли 1987 аз тарафи нашриёт беш аз 40 номгӯй асарҳои нодири классикони адабиёти тоҷику форсро интишор намудааст, ки теъоди умумиашон 600 ҳазор нусхаро ташкил медиҳад. Дар ин давра саҳми муассисаи табъу нашри «Ирфон» дар чопу ба ҳонандагон дастрас намудани асарҳои адибони муосир, осори илмию тақиқиқотӣ, сиёсиву ҷамъиятий қалон мебошад. Маҳз ба шарофати заҳмати қормандони ҳамин муассиса ҳонандай тоҷик имкон пайдо намуд, ки намунаҳои бетарини асарҳои адибони русу дигар ҷумуриҳои Иттиҳоди Шуравӣ, инчунин адибони қишварҳои хориҷиро, ки шуҳрати ҷаҳонӣ доранд, бо забони модариаш мутолиа намуда, завқи бадей бардоранд, дараҷаи донишу ҷаҳонбинии ҳудро вусъат дихад. Мувоғики маълумоте, ки дар маҷмуаи «Издательство «Ирфон»-60» дарҷ гардидааст, «*ин муассисаи табъу нашр асарҳои зиёди адибонро манзури ҳонандагон намудааст. Табъу нашри асарҳои бадей дар нашриёт сол то сол афзун мегардиш ва дар солҳои 80-уми асри гузашта аз тарафи он дар як сол қарib 150 номгӯй асари бадей ба табъ расонда мешуд*» [3, с. 19-20]. Албатта,

дар он замон, ки китоб ягона манбаи ба даст овардани илму дониш ва таъмини завқи бадеии аҳли ҷомеа ба ҳисоб мерафт, миқдори чопи он талаботи афзояндаи ҷомеаро пурра қонеъ карда наметавонист, ваде муҳим он аст, ки табъу нашри китоб дар ҷумхурий сол то сол беҳтар мегардид.

Адабиёт

1. Боргоҳи илму ирфон. – Душанбе: Ирфон, 2020. – 120 с.
2. Издательству «Ирфон» 50 лет. – Душанбе: Ирфон. – 1975. – 24 с.
3. Издательству «Ирфон»-60. – Душанбе: Ирфон. – 1985. – 24 с.
4. Карим, Ф. Фурӯғи сухан / Ф. Карим. – Душанбе: Адиб, 2007.–152 с.
5. Наимов, С. Аз ташаккули «Нашриёти давлатии Тоҷикистон» (аз оғози фаъолият то солҳои 50-уми асри XX) / С. Наимов // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2023. – № 2 (62). – С. 44-50.
6. Наимов, С. Саҳифаи тиллоии интишорот / С. Наимов // Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – № 1-2. – 18-20.
7. Олимов, Р. Устод ва пири ҳафтодсола / Р. Олимов. – Душанбе: Ирфон, 1995. – 48 с.
8. Олимов, А. Рукни боъзтимоди фарҳанг / А. Олимов. – Душанбе: Ирфон, 2005. – 146 с.
9. Пулатов, С. Книгоиздательство в Таджикистане / С. Пулатов. – Душанбе: Ирфон, 1978. – 196 с.
10. Умрпайванди китоб. – Душанбе: Адиб, 2022. – 376 с.
11. Ҷаҳн муборак. Ҷаҳнномаи нашриёти «Ирфон» бахшида ба 60-солагии он. – Душанбе: Ирфон, 1985. – 124 с.

Наимов Саломидин

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ИЗДАТЕЛЬСТВА «ИРФОН» ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ ХХ ВЕКА

В научной статье речь идёт о деятельности издательства «Ирфон» с конца 50-х годов XX века до периода независимости. В обеспечении общества духовной пищей вклад единственного действовавшего в то время в республике издательского учреждения оценивается как значительный и подчеркивается, что за период 1947-1956 годов этим учреждением было выпущено более 2 тысяч 605 наименований книг и брошюр, иллюстраций, листовок и другой печатной продукции, общий объем которых достиг 16 тысяч 572 печатных листов и общее количество которых достигло 27 миллионов экземпляров, что было намного больше по сравнению с началом 40-х годов XX века. В 50-е годы XX века в издательстве началась работа по изданию и предоставлению читателям образцов классических произведений таджикской и персидской литературы с современной графикой, а также выпуску книг и научно-исследовательских монографий. Деятельность издательства «Ирфон» в период 60-х – 80-х годов прошлого века считается плодотворной. Создание в издательстве музыкальной редакции и специального отдела экспортной литературы считается одной из особенностей его деятельности в 70-х годах XX века. По статистическим сведениям, за 60-летний период деятельности это издательство выпустило более 13 тысяч наименований книг, брошюр и другой печатной продукции

общим тиражом 130 миллионов экземпляров. В частности, до 1987 года издательством выпущено более 40 наименований редких произведений классиков таджикской и персидской литературы общим тиражом 600 тысяч экземпляров. В этот период велик вклад издательства «Ирфон» в опубликовании и доведении до читателей произведений современных писателей, научно-исследовательских, политических и общественных произведений. Лишь благодаря усилиям сотрудников этого учреждения таджикский читатель получил возможность прочесть переведенные на родной язык лучшие образцы произведений русских писателей и писателей из республик, входящих в состав Советского Союза, а также всемирно известных писателей и поэтов зарубежных стран, чтобы развивать свой художественный вкус, а также расширять уровень знаний и кругозор.

Ключевые слова: издательства «Ирфон» издательство, книга, печатная продукция, печатные листы-оттиски, литература, произведения классиков, научные монографии, книгопечатание.

Naimov Salomudin

"IRFON" PUBLISHER'S ACTIVITIES IN SECOND HALF OF THE 20 CENTURY

This article describes the activities of the publishing house "Irfon" from the end of the 50s of the 20th century to the time of independence. The contribution of the only publication institution operating in the republic at that time is considered significant in providing the society with spiritual materials. During the years 1947-1956, this publisher published more than 2,605 books and booklets, illustrations, leaflets and other printed materials, the total volume of which is 16,572 printed items and the total number of which reaches 27 million copies. This number is too much compared to the beginning of the 40s of the 20th century. In the 50s of the 20th century, the publishing house began to publish examples of classic works of Tajik-Persian literature with today's typefaces and scientific and research books and theses to make them available to readers. The activity of "Irfon" publishing house in the 60s and 80s of the last century is considered productive. The establishment of a music editorial office and a special department of export literature in the publishing house is considered one of the specialties of its activity in the 70s of the 20th century. According to statistics, "Irfon" has published more than 13,000 printed products with a total number of 130 million copies during its 60 years of operation. In particular, until 1987, the publishing house published more than 40 catalogs of rare classic works of Tajik and Persian literature, the total number of which is 600,000 copies. In this period, the contribution of "Irfon" publishing house in printing and making accessible to readers the works of modern writers, scientific and research, political and public works is great. Thanks to the efforts of the employees of this institution, the Tajik reader had the opportunity to read the best examples of the works of Russian writers and other nations of the Soviet Union, as well as world-famous writers of foreign countries in his native language.

Keywords: publishing house "Irfon", publication, book, printed products, reader, literature, works of classics, scientific theses, book printing.

ТДУ:008+37точик+78точик+793точик+78.071.7

Ҷӯраев Мирзоали

НАҚШИ ДАСТАҲОИ ҲУНАРӢ ДАР РУШДИ САНЪАТИ МИЛЛИЙ

Тоҷикон аз қуҳантарин мардуми минтақаи Осиёи Марказӣ ба ҳисоб мераванд, ки дар рушди тамаддуни башар саҳми боризи худро гузоштаанд. Мероси бойи фарҳангии тоҷиконро имрӯз дар арсаи олам Ҷътироф кардаанд ва аз он ба таври васеъ истифода мебаранд.

Як баҳии муҳимми фарҳанг - санъат, аз ҷумла, санъати мусиқӣ мебошад, ки дар ин ҷода низ тоҷикон ба дастовардҳои ҷаҳонгире ноил гардидаанд. Ду намунаи санъати қасбию ҳалқии тоҷик, ки таърихи ҷондинасра доранд, яъне Шашмақом ва Фалак ҳамчун мероси фарҳангӣ гайримоддӣ дар Фехристи репрезентативии созмони бонуфузи ҷаҳонӣ - ЮНЕСКО сабти ном гардидаанд.

Тоҷикон ҳамчун меросбари фарҳангӣ санъати пурғановати ниёғон он анъанаю суннатҳои туарзии гузаштагонро дар тӯли садсолаҳо ҳифз ва то имрӯз идома медиҳанд. Ҳарчанд дар ин мудат бисёр соҳтҳои ҷамъиятӣ дигаргун шуданд, ҳокимону ҳукуматҳои мухталиф ҳукмфармойӣ карданд, аммо миллати тоҷик ба фарҳангӣ санъати асилаи эъҷозу эҷодкориро давом дод.

Санъати мусиқии тоҷик, ки решапайванд ба Шашмақому Фалак дорад, дар замони соҳибистиколии қишвар анъанаи гузаштагонро идома дода, онро бо дар шароити нав бо мазмуни тоза тақмил дод. Дастаҳои ҳунарие, ки дар замони шуравӣ ташкил шуда, фаъолиятиашонро дар давраи соҳибистиколи қишвар идома медиҳанд, дар рушди санъати миллӣ ва муаррифи он дар арсаи байнамилалӣ ба ҷӣ дастоварде ноил гардидаанд? Дар шароити қунунӣ онҳо ҷиҳати пешбуорди фаъолияти хеш ба ҷӣ мушкилоте мувоҷеҳ мебошанд? Дар мақолаи мазкур қӯшиши шудааст, ки ба ин суолҳо то андозае посух гардонда шавад.

Калидвозжаҳо: фарҳанг, санъат, мусиқӣ, дастаҳои ҳунарӣ, барномаҳои консерти, «Гулишан», «Зебо», «Ҷаҳоноро», рақси миллӣ, оркестри эстрадӣ, дастаи рақсӣ.

Дар даврони соҳибистиколии ҷумҳурияномон бисёр соҳаҳои ҳаётан муҳимми қишвар рӯ ба рушду такомул ниҳод. Тағйироти ҷиддӣ на танҳо дар соҳаи иқтисодию иҷтимоӣ, балки илму маориф ва фарҳангӣ қишвар ба вуқӯъ пайвастанд. Ҳукумати мамлакат аҳаммияти фарҳангро дар рушди ҷомеа ба назар гирифт, дар баробари дигар соҳаҳо пайваста ба ин соҳа таваҷҷӯҳ зоҳир менамояд ва тадбирҳои иловагии муассирро ҷиҳати пешрафти он амалӣ мекунад.

Тавре дар ин маврид Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар як мулоқот бо зиёёни қишвар таъқид намуданд: «Рушди мунтазами соҳаи фарҳанг, ки ба беҳдошти дунёи маънавии инсон таъсири амиқ гузошта, ҷаҳонбиниву тафаккур, зеҳну шуур, майлу рағбати зебоиписандӣ ва ҳунари

эчодгариву анъанаҳои мардуми фарҳангсолори моро ташаккул медиҳад, дар маркази диққати Ҳукумати мамлакат қарор дорад» [10].

Ин гуна ғамхорӣ ва таваҷҷуҳи пайвастаи Ҳукумати мамлакат аз давраи аввали соҳибистиқлолӣ то инҷониб ба назар мерасад. Дар ин росто вобаста ба ҳар давраи инкишофи мамлакат сиёсати давлатӣ дар соҳаи фарҳанг такмил ва тақвият бахшида мешавад.

Аз ибтидои соли 2024 дар таҳрири нав мавриди амал қарор гирифтани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг» баёнгари он аст, ки чомеа рӯ ба инкишоф дорад ва соҳаи фарҳанг дар ин ҷода бояд кутбнамо бошад. Зеро ҳадафи фарҳанг, тавре дар қонун таъқид гардидааст, «ба рушди маънавӣ, қонеъ гардонидани завқу ҳиссиёти зебоипарастии шахс ва ташаккули шаҳсият» нигаронида шудааст.

Дар ин замина, яке аз бахшҳои муҳимми фарҳанг санъати мусиқӣ мебошад, ки он аз ҷумла фарогири муассисаҳои консерти буда, вазифаҳои онҳо дар моддаи 26 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг» ба таври зайл шарҳ дода мешавад: «Вазифаи асосии муассисаҳои консерти тарбияи завқу ҳиссиёти зебоипарастию тарғиби мусиқӣ, таъмини шароит барои эҷоди барномаю баромадҳо ва намоишҳои баландмазмун, ташкили консертҳои дастаҳои касбии бадеъ ва хунармандони алоҳида, амалисозии фаъолияти бадеъ-равшаннамоӣ ва рушди мусиқӣ мебошад» [7].

Умуман, санъати мусиқии ҳалқи тоҷик таърихи бағоят қадимӣ ва пурғановат дорад. Дар ин самт бозёфтҳои ҳафриёти бостоншиносӣ, манбаъҳои ҳаттии таъриҳӣ, илмӣ ва адабӣ, ҳамчунин ганҷинаи пурсарвати эҷодиёти ҳалқӣ, ки аз насл ба насл ба мо мерос мондаанд, далели ин суханҳо мебошанд. Таърихи санъати тоҷик бузургони зиёдеро рӯйи саҳна овардааст, ки ҳар қадоме дар рушди санъати миллӣ саҳми боризе гузоштаанд: «Борбади Марвазиву Абӯабдулло Рӯдакӣ, Иброҳими Мавсисиливу Котибии Хоразмӣ, Абӯнасири Форобиву Ибни Сино, Сафиуддини Урмавиу Қутбиддини Шерозӣ, Амир Ҳусрави Дехлавиу Абдураҳмони Ҷомӣ, Кавқабии Бухороиву Дарвешалии Чангӣ ва ҳазорони дигар» [2, с.25] аз он зумраанд.

Дар солҳои соҳибистиқлолии кишвар ба Феҳристи репрезентативии ЮНЕСКО ду намунаи волои санъати мусиқии тоҷик- «Шашмақом» ва «Фалак» ҳамчун мероси фарҳангӣ ғайримоддӣ сабти ном шуданд, ки ин ҳам далели кӯҳанбунёду пурғановат будани мусиқии ҳалқи тоҷик мебошад. Дар баробари ин, дар арсаи байналмилалӣ эътироф ва муаррифӣ шудани мусиқии касбӣ ва ҳалқии тоҷик яке аз дастовардҳои аҳли фарҳангу санъати тоҷик дар даврони соҳибистиқлолӣ маҳсуб мейёбад.

Дар маҷмуъ муҳаққиқони санъати мусиқӣ, аз ҷумла номзади илми таъриҳ, шодравон Абӯбакр Зубайдӣ бар он ақидаанд, ки «санъати мусиқӣ низ дар даврони соҳибистиқлолии кишвар дар радифи дигар соҳаҳои фарҳанг рушд намуда, ба дастовардҳои назаррас ноил гардид» [3, с.87].

Қобили тазаккур аст, ки дар солҳои соҳибистиқлолӣ Ҳукумати мамлакат ва мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи фарҳанг- Вазорати фарҳангӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳри рушду нумуи санъати мусиқии тоҷик тадбирҳои муассирро амалӣ менамоянд, ки он ҳама барои пешрафти санъати мусиқии миллӣ мусоидат менамояд.

Яке аз тадбирҳо, ки аз ҷониби Вазорати фарҳангӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт амалӣ гардид, бо қарори ҳайати мушовараи Вазорати фарҳанг аз 21 июляи соли 2000 таъсис додани Иттиҳодияи

давлатии гурӯҳҳои эҷоди консерти мебошад, ки аз соли 2007 инҷониб дар шакли муассисаи давлатӣ фаъолият дорад.

Иттиҳодияи мазкур муассисаи консерти буда, мақсади таъсиси он ганисозии фарҳанги миллӣ ва таблиғи ҳамаҷонибаи мусикии оркестри эстрадӣ, замонавӣ, анъанавӣ, ҳамзамон ташвиқи васеи хореографияи тоҷик мебошад. Дар ҳайати Иттиҳодияи давлатии гурӯҳҳои эҷоди консерти айни замон дастаҳои ҳунарии машҳури кишвар-ансамбли давлатии рақсии «Зебо», ансамбли рақсии «Ҷаҳоноро» ва оркестри давлатии эстрадии «Гулшан» фаъолият мебаранд, ки ҳар қадоме аз онҳо таърихи ташаккул ва такомули худро доранд.

Қобили тазаккур аст, ки дастаҳои ҳунарии мазкур солҳои 60-90-уми асри гузашта, яъне дар замони ҷумҳурии Иттиҳоди Шуравӣ будани Тоҷикистон таъсис ёфта, то имрӯз фаъолияти худро аввал дар таркиби Кумитаи давлатии телевизион ва радиои ҷумҳуриӣ ва аз соли 1998 инҷониб дар назди Вазорати фарҳанги кишвар пурсамар идома медиҳанд.

Аз байни дастаҳои ҳунарии мазкур оркестри давлатии эстрадии «Гулшан» таърихи тӯлонӣ дорад. Дастан ҳунарии «Гулшан» бо мақсади рушди эстрадаи миллӣ моҳи майи соли 1964 дар назди Кумитаи давлатии телевизион ва радиошунавонии ҶШС Тоҷикистон ташкил шудааст. Оид ба таърихи ташкили дастан эстрадии «Гулшан» муҳаққики варзидаи санъати тоҷик, номзади илми таърих шодравон Абӯбакр Зубайдӣ чунин менигорад:

«Соли 1962 аввалин бор дар назди Филармонияи давлатии Тоҷикистон ансамбли созӣ-овозии эстрадии тоҷик бо номи «Бигузор ҳамеша суруд бошад» таъсис ёфт, ки дар он Лайло Шарифова (роҳбари бадей), А.Бобоқулов, М.Боҳирова, М.Қосимова ва гурӯҳи навозандагон ҳунарномаӣ мекарданд. Моҳи майи соли 1964 бо қарори Шурои Вазирони ҶШС Тоҷикистон дар назди Кумитаи радио ва телевизиони Тоҷикистон дар асоси ин дастан ҳунарӣ ансамбли эстрадии «Гулшан» ташкил ёфт...

Аввалин роҳбари бадеи ансамбли эстрадии «Гулшан» ҳунарманд Лайло Шарифова ва роҳбари мусикӣ композитор ва пианинонавози шинохта Михаил Муравин буданд» [3, с.32].

Солҳои баъдӣ роҳбарии бадеи оркестри эстрадиро бастакору ҳунарпешагони шинохта-Орифшо Орифов, Миратулло Атоев, Далер Назаров, Кароматулло Қурбонов, Умар Зиёев, Баҳодур Неъматов, Исматулло Холиқов, Субҳон Саидов, Баҳром Тошев, Баҳтиёр Иброҳимов ва дигарон ба уҳда доштанд. Айни замон роҳбари бадеи оркестри эстрадии «Гулшан»-ро дастанпарвари Донишкадаи санъати шаҳри Санкт-Петербурги Россия, фарзанди Ҳунарпешаи шоистаи Тоҷикистон Баҳодур Неъматов- Баҳовиддин Неъматов ба зимма дорад.

Мавриди зикр аст, ки оркестри эстрадии «Гулшан» жанри мусикии эстрадиро дар кишварамон поягузорӣ карда, ривоҷу равнақ дод. Солҳои аввали фаъолияташ дар ҳайати он ҳунарпешагон М.Боҳирова, М.Гасанова, М.Каспарова, Н.Амонбеков ва дигарон ҳунарномаӣ мекарданд. Авҷи шуҳрату эътибори баландро ансамбли эстрадӣ солҳои баъд, вақте соҳиб гардид, ки дар ҳайати он ҳунарпешагони хушсалиқа ба монанди Муқаддас Набиева, Тоҷиддин Муҳиддинов, Махфират Ҳамроқулова, Умар Зиёев, Раҳима Шалоэр, Баҳодур Неъматов, Ҳурмо Ширинова баромад карда, ҳамчун ситорагони эстрадаи тоҷик шуҳрат пайдо карданд. Солҳои минбаъда ба ҳайати дастан ҳунарӣ пайвастани ҳофизони хушвузоз Кароматулло Қурбонов, Ширинмоҳ Нижолова, Субҳон Саидов ва дигарон

шухрату маҳбубияти онро дар байни сокинони кишвар дучанд афзун намуд.

Оркестри давлатии эстрадии «Гулшан» барои рангорангю ҷаззобияти барномаҳои консертиаш мутрибони ҳунармандро ба кор ҷалб намуда, ҳамчунин бо оҳангсозони маъруфи тоҷику рус пайваста ҳамкорӣ мекард. Бояд тазаккур дод, ки пас аз аз М.Муравинро ҳоҳбари мусиқии онро оҳангсозони шинохта аз соли 1967 Ю.Лядов ва аз соли 1978 Ю.Пулаторов ба зимма доштанд.

Дар баробари ин, оркестри эстрадии «Гулшан» бо оҳангсозони шинохтаи кишвар ва дастаҳои ҳунарӣ ҷиҳати ҷаззобу ҷолибияти барномаҳои консерти ҳамкории судмандро ба роҳ монда буд. Дар ин замина муҳаққики шинохтаи санъати тоҷик, профессор Ҷӯрахон Обидпур зикр менамояд, ки «роҳбаријати ансамбл бо композиторони маъруфи тоҷик мунтазам ҳамкорӣ доштанд. Композиторон X.Абдуллоев, А.Одинаев, Д.Дӯстмуҳаммадов, Қ.Яҳёев, Ф.Баҳор, Т.Шаҳидӣ, Т.Сатторов, З.Нишонов, Ҷ.Обидпур, С.Ҳамроев, Ш.Ашӯров ва гайра барои ансамбли «Гулшан» суруду навоҳои рақсии дилнишин оғаридаанд» [9, с.36].

Ҳамчунин муҳаққики мазкур таъкид менамояд, ки дар тӯли фаъолияташ оркестри эстрадии «Гулшан» бо дигар дастаҳои ҳунарӣ, баҳусус ансамбли давлатии рақсии «Зебо» ҳамкории судманди эҷодӣ дошт. Рақсҳои гулдухтарони «Зебо» таҳти суруду навоҳои дилошӯби ҳунарпешагони оркести эстрадии «Гулшан», ба мисли «Боди сабо», «Эй санам», «Рақси идона», «Занг», «Майда-майда мерақсӣ», «Рақси суриёй», «Бачагии ҳушбахтона», «Базми ҳосилот» ва ғайра писанди мардуми кишвар гардида буданд [9, с.36].

Дар тӯли фаъолияти шастсолаи зуд оркестри давлатии эстрадии «Гулшан» дар аксарияти чорабинҳои ҷашини фарҳангии кишвар фаъолона ширкат варзида, ҳунарпешагони дастаи ҳунарӣ бо суруди таронаҳои дилошӯб дили ҳазорон муҳлисонро тасхир намудаанд.

Дар баробари ин, ҳунарпешагони оркестри эстрадӣ ба кишварҳои наздику дури олам сафарҳои ҳунарӣ намуда, дар фестивалу озмунҳои байналмилалӣ, рӯзҳои фарҳангии Тоҷикистон дар давлатҳои хориҷӣ фаъолона ширкат варзида, санъати тоҷикро дар арсаи ҷаҳон муаррифӣ намудаанд. Дар ин ҷода иштироки оркестри эстрадии «Гулшан» дар Фестивали умумиҷаҳонии ҷавонон ва донишҷӯён дар шаҳри Берлин (1973), Рӯзҳои фарҳангии Тоҷикистон дар кишварҳои Русия, Белорусия, Ўзбекистон, Қирғизистон, Эстония, Латвия, Литва, Озарбойҷон, сафарҳои ҳунарӣ ба давлатҳои Фаронса, Ҳиндустон, Лахистон, Тунис, Афғонистон, Хитой ва гайра басо хотирмон буд.

Мавриди зикр аст, ки овозхонҳои шинохтаи оркестри эстрадии «Гулшан», Ҳунармандони шоистаи Ҷумҳурии Тоҷикистон Баҳодур Нематов ва Кимиё Ҷӯраева соли 2002 дар фестивали «Баҳори апрел» дар Ҷумҳурии Ҳалқии Демократии Корея ҳунарнамоӣ намуда, сазовори ҷоизаҳои фестивал шуданд. Ин гуна дастовардҳои ҳунарпешагони дастаи ҳунарӣ хеле зиёд ба ҷашм мерасанд.

Дастовардҳои дигари оркестри давлатии эстрадии «Гулшан» дар тӯли фаъолияти бисёрсолааш қобили таваҷҷуҳ мебошад. Аз ҷумла, соли 1976 дастаи ҳунарӣ Мукофоти комсомоли ҶШС Тоҷикистонро сазовор гардид. Оркестри эстрадӣ соли 1981 Барандаи Ҷоизаи давлатии Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон ба номи Абуабдуллоҳ Рӯдакӣ дар

соҳаи адабиёт, санъат ва меморӣ шуд. Ин гуна дастовардҳо далели онанд, ки хунари волою заҳмати пайвастай хунарпешагони оркестри эстрадии «Гулшан» аз ҷониби роҳбаријати кишвар пайваста қадрдонӣ мешавад.

Айни замон «Гулшан» ягона оркестри давлатии эстрадӣ дар кишвар буда, дар назди Муассисаи давлатии «Иттиҳодияи давлатии гурӯҳҳои эҷодиу консерти»-и Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият дорад. Ҳайати ансамбли «Гулшан» аз ҳисоби хунарпешагони ҷавони боистеъдод пайваста пурра гардида, ҳадафашон чун дигар дастаҳои хунарии кишвар ҳамоно дар равияни мусиқии муосир ва эҷоди оҳангү сурудҳои баландмазмун тарбия намудани ҷавонон, дар замони онҳо бедор намудани ҳисси худшиносии миллӣ, ифтихор аз фарҳангу санъати кӯҳанбунёд ва эҳтиром ба арзишҳои фарҳангӣ, ҳамчунин муаррифии санъати волои тоҷик дар арсаи байнамилалӣ мебошад.

Дастаи хунарии машҳури дигаре, ки дар назди Муассисаи давлатии «Иттиҳодияи давлатии гурӯҳҳои эҷодиу консерти»-и Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият менамояд, ансамбли давлатии рақсии «Зебо» мебошад, ки он ҳам таърихи қарib нимасра дорад.

Ансамбли давлатии рақсии «Зебо» соли 1978 дар назди Кумитаи телевизион ва радиои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (пештар Телевизион ва радиои давлатии ҶШС Тоҷикистон) таъсис ёфта, аввалин барномаи консертиашро 19 майи соли 1979 дар оинаи нилгуни кишвар ба маърази тамошо гузошт ва дар фазои санъати тоҷик шӯру ҳангома барангехт.

Санъатшиноси варзидаи тоҷик Низом Нурҷонов он лаҳзаҳоро ҷунин қаламдод намудааст: “Пайдо шудани ин дастаи нави рақсӣ кашфиёти бадӣ дар ҳаёти фарҳангӣ буд. Нахустин баромади он тамошобинонро моту маҳбут кард. Баъдтар бисёриҳо шефтаи рақсҳои ҳамин даста шуданд. Дар ҳама ҷо гапи ҳамин ансамбл мерафт. Ҳамин тавр дар санъати рақси тоҷик равияни нав сар шуд. Ин равияро устоди ин даста Зебо Аминзода ҷорӣ кард”[8, с.303].

Нависандай шинохтаи тоҷик Сорбон ҳумори дидани рақси миллиро бо рӯйи саҳна омадани дастаи рақсии “Зебо” шикаста, ҷунин нигоштааст: “Мо дер боз орзу мекардем, ки рақси миллии худро пайдо кунем. Аз ҷаҳиданҳои бехуда ва тоҳтузози рӯи саҳна озод гардем... Ҳамин ҷизро рақсҳои ансамбли “Зебо” шикаст” [11].

Муҳаққиқи санъати рақси тоҷик, шодравон Н.Кличева ҳам бар он ақида аст, ки дар солҳои 70-80-уми асри гузашта ансамбли рақсии “Зебо” шаклҳои нави рақсҳои занонаи мардумӣ-саҳнавиро пайдо намудаю ба намоиш гузошт ва дар ин замона ҷунин меафзояд: “ансамби рақсии “Зебо” шаклҳои нави рақси занонаро такомул дод ва дар барномааш жанрҳои гуногун - эстрадӣ, классикӣ ва рақсҳои мардумиро муттаҳид намуд. Ансамбли “Зебо” дар санъати рақсии ҷумҳурӣ бехамто гардида, тавассути телевизион берунтар аз марзи он маъруф гардид” [4, с.43].

Муҳаққиқи мазкур дар маводи дигари тадқиқотиа, ки ба масъалаҳои рақси анъанавии тоҷикон дар шароити ҷаҳонишавӣ бахшида шудааст, ба ин мавзӯъ баргашта, бори аввал дар санъати касбӣ истифода бурдани рақси эстрадиро аз ҷониби дастаи “Зебо” таъкид намудааст [5, с.30-31].

Дар як муддати кӯтоҳ шуҳратёр гардидани ансамбли “Зебо” беш аз ҳама ба роҳбари он – Зебо Аминзода марбут буд. Зебо Аминзода, ки худ

устоди рақс буд, дар атрофи худ духтарони боистеъодро ҷалб ва ҳунари волои худро омӯхт. “Зебо Аминзода раққосаест, ки дар ҳунари худ ҳаракату рафтори мавзуну зеборо бо мазмуни баланду эҳсоси амиқ пайваста, маданияти сайқалёфтai ичрорӣ ва нозуктабъие ба даст овардааст... Зебо Аминзода дар рақси тоҷик анъанаҳои бои миллиро бо техникаи баланди санъати рақси имрӯза ва комёбиҳои жанри драма пайваста ва пластикаи ин оmezишро аз мусиқӣ чустучӯ кард” [8, с.303].

Зебо Аминзода бо ташкили ансамбли рақсии “Зебо” рақси миллии тоҷиконро на танҳо дар ватанашон эҳё кард, балки онро дар ақсои олам муаррифӣ ва машҳур намуд. Таҳти роҳбарии ў дар солҳои 1978-1993 гулдухтарони дастай ҳунарӣ на танҳо рақсҳои тоҷикӣ, балки рақсҳои ҳалқҳои Иттиҳоди Шуравӣ ва мамлакатҳои Шарқ, аз ҷумла ўзбекӣ, русӣ, озарӣ, арманиӣ, афғонӣ, эронӣ, арабӣ, ҳиндӣ, непалӣ ва гайраро бо маҳорати баланд ичро намуда, дар ин замина барномаашонро пайваста фанию пурмуҳтаво менамуданд.

Худ қазоват намоед, агар дар барномаи нахустини консерти аз ҷониби ансабли рақсии “Зебо” ҳамагӣ 13 рақс ичро шуда бошад, дар муддати фаъолияти минбаъда төъдоди рақсҳо аз ҷиҳил аداد ҳам гузашт. Тавре муҳаққиқон қайд кардаанд: “маҳсусан, рақсҳои тоҷикии «Занг», «Ҷавонӣ», «Завқи ҷавонӣ», «Насими қӯҳсор», рақсҳои классикии «Нағмаи ораз», «Чоргоҳ», «Уфари Уззол», рақсҳои русии «Рақси духтарон», «Афсонай беша», озарбойҷонии «Бахҷакурд» ва ўзбекии «Субҳи Фарғона», «Амонёр», «Роҳи баҳт» бо маҳорати баланд ва услуби хос ичро мешудаанд» [9, с.33].

Ба таври илова бояд афзуд, ки дар баробари рақсҳои номбаршуда ҳамчунин рақсҳои гулдухтарон таҳти сурудҳои “Эй, санам”, “Мижгонсийҳ” на танҳо дар миқёси ҷумҳурӣ, балки берун аз он ҳам машҳур гардида, дар барномаҳои телевизиони марказии Русия - “Шире круг”ва озмуни телевизиони байналмилалии “Радуга” намоиш дода шуданд [8, с.310].

Ансамбли давлатии рақсии “Зебо” дар тӯли фаъолияташ ба бисёр қишварҳои хориҷӣ сафарҳои ҳунарӣ намуда, дар озмуни фестивалҳои байналмилалий иштирок ва рақси миллиро сазовор муаррифӣ намудааст. Иштироки ансамбли давлатии рақсии «Зебо» дар намоишгоҳи «ЭКСПО-2000» дар шаҳри Гановери Олмон, солҳои 2000-2002 дар фестивали «Баҳори апрел» дар Ҷумҳурии Ҳалқӣ-Демократии Корея ва Туркия, сафарҳои ҳунарӣ ба қишварҳои Афғонистон, Тунис, Белгия, Ҷопон, Федератсияи Русия, Фаронса, Қазоқистон, Қирғизистон, Белорусия ва гайра шуҳрати дастай ҳунарӣ ва дар ин замина рақси миллиро боло бардошт.

Дастовардҳои гулдухтарони дастай ҳунарӣ дар ҷодаи рақс боис гардид, ки соли 1982 ансамбли давлатии рақсии «Зебо» Барандаи ҷоизаи Комсомоли ленини умумииттифоқ гардад. Қабл аз он, соли 1980 роҳбари дастай ҳунарӣ Зебо Аминзода ба үнвони Ҳунарпешаи ҳалқии ҶШС Тоҷикистон сазовор гардида, соли 1986 бошад үнвони баландтарини санъат дар собиқ Иттиҳоди Шуравӣ - Ҳунарпешаи ҳалқии ИҶШС-ро мушарраф шуд.

Комёбиҳои бештари дастай рақсӣ бештар ба роҳбари он, Ҳунарпешаи маъруф Зебо Аминзода вобастагӣ дорад. Ў, ки дар оилаи санъаткори қасбӣ ба дунё омада, дар муҳити санъат ба воя расида, маълумоти қасбии санъатро гирифтаст, тавонист дар атрофи худ ҳунармандони ҳушсалиқаро гирд оварад ва мақоми рақси миллиро баланд бардорад. Маҳз ҳамин

муҳаббати беандоза ба рақс буд, ки Зебо Аминзода байд аз танаффуси тӯлонӣ, бинобар кор дар мақомоти масъул, соли 2014 боз ҷиҳати эҳёи ансамбл ва шуҳратёр гардонидани он ба “Зебо” баргашт ва фаъолияти пурсамарашро ба ҳайси роҳбари дастай ҳунарӣ идома медиҳад.

Айни замон гулдухтарони ансамбли давлатии рақсии «Зебо» таҳти роҳбарии устоди рақси тоҷик - Зебо Аминзода фаъолияташонро ба таври густурда ба роҳ монда, мақсад доранд бо ҳунари зебои худ дили ҳазорон ҳаводори рақсро тасхир ва шуҳрати шукуҳи солҳои қаблиашонро баргардонад. Боз вакт нишон медиҳад, ки дастай рақсӣ то чӣ андоза ба комёбихои солҳои қаблӣ муваффақ мешавад, аммо он нукта рӯшан аст, ки он аллакай дар таърихи рақси тоҷик, рушду такомули он ва муаррифиаш дар арсаи байналмилалӣ нақши муассири зудро гузоштааст: «Фаъолияти пурбори дастай рақсии «Зебо» таҳти роҳбари бадей, таҳиягар-балетмайстери Зебо Аминзода сахифаи рангин дар таърихи санъати хореграфияи касбии миллии тоҷик дар садаи XX ва оғози садаи XXI мебошад» [12, с.82].

Қабл аз он ки дар бораи дастай дигари рақсии Муассисаи давлатии «Иттиҳодияи давлатии гурӯҳҳои эҷодиу консертӣ» - «Ҷаҳоноро» маълумот дихем, нуктаи муҳимро қайд карданием. Мутаассифона, дар аксари маъҳаз, маълумотнома ва дигар сарчашмаҳое, ки дастрасамон гардид, вобаста ба соли ташкилёбии дастаҳои ҳунарии мазкур ва ҳатто роҳбарони нахустини онҳо маълумоти муҳталиф пайдо кардем. Дар мавриди соли таъсиси ансамбли давлатии рақсии «Зебо» баъзе маъҳаз соли 1978 ва дигаре соли 1979-ро зикр менамояд. Роҷеъ ба ин дастай ҳунарӣ таҳқиқи амиқ нишон дод, ки соли 1978 дурусттар мебошад. Зоро моҳи майи соли 1979 аввалин барномаи консертии дастай рақсӣ тавассути телевизион намоиш ва баъд ба он номи «Зебо» гузошта шуд.

Ин нуктаро роҳбари бадеи ансамбл Зебо Аминзода дар як мусоҳибааш таъкид намудааст: «Соли 1978 маро ба Анҷумани умумииттифоқии комсомол вакил интихоб намуданд ва ман ба Душанбе омадам то аз ин ҷо ба Москва парвоз кунам. Зимнан аз пайи коре ба Кумитаи давлатии телевизион ва радио рафтам. Дар он ҷо фаҳмидам, ки ансамбли нави рақсӣ ташкил мешавад ва интихоби номзадҳо идома дорад. Роҳбари бадеи ансамбли «Гулшан» Орифшо Орифов маро даъват кард, ки омада дуҳтаронро аз назар гузаронам. Онҳоро дида, оид ба ҳунарномаишон беихтиёр андешаҳоямро баён кардам. Далелҳои маро шунида, Орифов ҳамроҳи раиси Кумитаи давлатии телевизион ва радио Ғоib Қаландаров ғайричашмдошт ба ман пешниҳод карданд, ки роҳбари ансамбли нав шавам. Ва ман тасмимаро гирифтам...

Барномаи аввали консертии ансамбл аз 13 рақси миллӣ, шарқӣ ва ҳалқҳои ИҶШС иборат буд. Баъди нахустномоиши мо дар телевизион барои номи беҳтарини ансамбли нав озмун эълон карданд. Дар охир мо ба номи «Зебо» қарор гирифтем - бисъёр тамошобинони телевизион дар мактубҳои худ интихоби худро бо он асоснок кардаанд, ки рақсҳои зебо, дуҳтарони зебо, либосҳои зебо ва ҳатто роҳбари ансамбл Зебо ном дорад» [6].

Дар иртибот ба масъалаи мазкур чунин номуайянӣ дар соли таъсиси ансамбли рақсии «Ҷаҳоноро» ва ҳатто роҳбари аввали он низ ба назар расид. Гарчанде ин гурӯҳи рақсӣ ҳам дар замони шуравӣ, вале хеле дертар

аз ансамбли давлатии рақсии «Зебо» ташкил ёфта, фаъолияташро то имрӯз идома медиҳад.

Дар Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик дар мавриди соли ташкилёбӣ ва роҳбари нахустини он чунин маълумот дарҷ гардидааст: «Ҷаҳоноро», ансамбли рақсии Вазорати фарҳангӣ ҶТ. Соли 1991 таъсис ёфтааст. Ташкилкунанда ва нахустин роҳбари бадеиаш С.Файзалиева. Аз 27 нафар раққоса иборат аст. Баъдар ба «Ҷаҳоноро» Ш.Рашидова сарварӣ кардааст. Аз соли 2002 роҳбари бадей ва балетмайстери он Д.Сатторова мебошад» [14, с. 489].

Муҳаққик Низом Нурҷонов низ соли 1991-ро соли ташкили ансамбли рақсии «Ҷаҳоноро», аммо роҳбари бадеиашро Шарофат Рашидова ҳисобидааст: «Соли 1991 ба гайр аз гурӯҳҳои маҳсуси рақсӣ «Лола» ва «Зебо» дар назди Вазорати фарҳанг боз як дастаи нав «Ҷаҳоноро» ташкил шуд, ки онро раққосаи собиқ Шарофат Рашидова сардорӣ менамояд. Дар он 24 нафар дуҳтарон хизмат мекунанд. Онҳо аз ду гурӯҳ иборатанд. Як қисмашон хурдсолон, чордаҳсолаянд, қисми дуввум аз шонздаҳ то бисту панҷсолаҳо. Инҳо бисёртар баромад мекунанд. Устод ҳар рӯз бо дастааш се-чор соат машғулият мегузаронад» [8, с.310-311].

Муҳаққик М.Ҳасанова бошад, соли ташкилёбии дастаи рақсии «Ҷаҳоноро»-ро интиҳои солҳои 80-уми асри гузашта медонад: «Минбаъд яке аз паси дигар ансамбли «Ганҷина» дар соли 1986 ва «Ҷаҳоноро» дар соли 1988 пайдо шуданд. Ҳамаи ин дастаҳо дар санъати рақси Тоҷикистон нақши муайян бозиданд» [13, с. 297]. Дар як маводи матбуотӣ оид ба раиси ҳамонвақтаи Кумитаи давлатии телевизион ва радио Ақбар Ҷӯраев санаи ташкили дастаи рақсии «Ҷаҳоноро» соли 1989 нишон дода мешавад: «Соли 1989 роҳбаријати ҷумҳурӣ бори сеюм А.Ҷӯраевро ба Кумитаи давлатии телевизион ва радио баргардонид...

Бо дастгирии мақомоти пойтаҳт ансамбли рақсии «Ҷаҳоноро» ташкил карда шуд» [1].

Ҳамин тавр, маълумотҳо оид ба соли ташкилёбӣ, нахустин роҳбари бадей ва ҳатто дар назди қадом идора ё вазорат ташкил шудани ансамбли рақсии «Ҷаҳоноро» ихтилофанд мебошанд.

Маълумотҳои муҳталифро ба якдигар қиёс намуда, метавон ба чунин натиҷа расид, ки ансамбли рақсии «Ҷаҳоноро» соли 1991 дар назди Кумитаи давлатии телевизион ва радиои ҷумҳурӣ ташкил шудааст ва аввалин роҳбари бадеиаш Ҳунарпешаи шоистаи Тоҷикистон Саида Файзалиева дар солҳои 1991-1993, баъд Ҳунарпешаи ҳалқии Тоҷикистон Шарофат Рашидова дар солҳои 1993-2001 ва аз соли 2002 инҷониб Ҳунарпешаи шоистаи Тоҷикистон Дилором Сатторова мебошанд.

Ансамбли рақсии «Ҷаҳоноро» аз соли 1998 ҳамчун дастаи ҳунарӣ ба тобеяни Вазорати фарҳангӣ ҷумҳурӣ даромада, имрӯз дар ҳайати Муасисаи давлатии «Иттиҳодияи давлатии гурӯҳҳои эҷодио консертӣ» фаъолият мебарад.

Гулдуҳтарони дастаи рақсӣ дар аксарияти ҷорабинҳои сатҳи ҷумҳурийӣ фаъолона ширкат варзида, дар фестивалу озмунҳои байналмилалӣ, Рӯзҳои фарҳангӣ Тоҷикистон дар қишварҳои ҳориҷӣ ва сафарҳои ҳунариашон ба дохилу ҳориҷи қишвар рақси миллиро муаррифӣ менамоянд. Баҳусус, иштироки ҳунармандони ансамбли рақсии «Ҷаҳоноро» дар концерти бозиҳои Олимпии Осиёи Марказӣ дар шаҳри Бишкеки Ҷумҳурии Қирғизистон, дар намоишномаи «Ишқи дуҳтари

ҳамсоя» соли 2002 дар шаҳри Москваи Федератсияи Русия, сафарҳои ҳунарӣ ва иштирокашон дар чорабиниҳои гуногун дар давлатҳои ҳориҷии дуру наздик, ба мисли Туркия, Ҷумҳурии Ҳалқии Хитой, Туркманистон, Фаронса ва гайра намунаи барҷастаи муаррифии санъати рақси тоҷик дар миқёси байнамилалӣ мебошад.

Ин тариқ, ба роҳи тайкардаи дастҳои ҳунарии болозикр назар афканда, бешак саҳми ҳар қадоми онҳоро дар рушди санъати мусикии тоҷик, чӣ дар даврони шуравӣ бошад ва чӣ дар замони соҳибистиклолии кишвар, бояд қайд намоем. Ба фаъолияти дастаҳои ҳунарӣ назар карда, мо дастовардҳои шоёнро дар эҳёву рушди санъати миллӣ ҳам дар доҳили кишвар ва ҳам сазовор муаррифӣ намудани онро дар сатҳи байнамилалӣ мушоҳида мекунем.

Ҳамзамон дар баробари дастовардҳо дар тӯли ин солҳо мушкилоте ҷой доштанд, ки ба фаъолияти пурсамири дастаҳои ҳунарӣ монеъа эҷод карда, маъруфияту маҳбубияташонро дар байни ҷомеа коста намудаанд. Ба қасе пӯшида нест, ки дастаҳои ҳунарии мазкур - ҳам «Гулшан»-у «Зебо» ва ҳам «Ҷаҳонор» дар давраи аввали фаъолияташон, яъне дар замони шуравӣ бештар маълуму машҳур гардида буданд. Бештари дастоварду ҷоизаҳои шоёни ҳам дастаҳои ҳунарӣ ва ҳам роҳбарони онҳо ба он давра рост меояд.

Мутаассифона, фаъолияту шуҳрати дастаҳои мазкур дар даҳсолаҳои охир бинобар сабабу омилҳои зиёде хеле коста гардид. Ин ҳолати ҳатто боиси нигаронии роҳбарияти олии кишвар гардид. Бо таклифи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон устоди рақси тоҷик Зебо Аминзода соли 2014 барои аз нав эҳё намудани дастаи рақсии «Зебо» баргашт. Имрӯз дар оркестри эстрадии «Гулшан» ҳанармандони варзидае чун Тоҷиддин Муҳиддинов, Муқаддас Набиева, Баҳодур Неъматов, Ҳурмо Ширинова, Кароматулло Қурбонов ва дигарон ба мушоҳида намерасанд. Барои дастаи рақсии «Ҷаҳонор» низ корҳои зиёдеро бояд анҷом дод, то ин ки шуҳрати собиқаашро қасб намояд.

Дар ин ҷо андешаҳои санъатшиносӣ варзидаи тоҷик Низом Нурҷоновро дар мавриди вазъи санъати имрӯзai тоҷик, баҳусус рақси миллӣ овардан мувофиқи мақсад аст: «Имрӯз рақси миллии тоҷик, мутаассифона, бисёр сифатҳо ва боигарииҳои милли ҳешро бой дода, дар саҳна якранг гардидааст. Бетартибона қаҷу-килеб ҳаракат кардан, пойкӯбӣ ва як ҳаракати асосиро борҳо тақрор намудан, давидан, тапар-тупури барзиёде ба вучуд овардан, дастҳоро бемаъни ин сӯ он сӯ бардоштан, суръати аргушт, ҳар як ҳаракатро басо тезондан, ҳатто ба дараҷаи ҷунун расондан мӯд шудааст...

Солҳои охир ба ҷои ҳунарманди асил ашҳоси тасодуфӣ пайдо шуданд. Фардияти раққос ва раққоса гум гардид. Ҳамаи раққосаҳо якхелаанд, онҳоро фарқ карда намешавад: табассум, нозу ишва, ҷарҳҳои онҳо якранганд, ҳаракатҳои саросема иҷро мегарданд. Рангуборҳои бадеии рақс камбағал ва якнавоҳт мебошанд. Баъзан ҳаракатҳои иҷроқунандагон ба кушодани мантиқи мазмун тобеъ нест, бинобар ин он ботинан тиҳист, самимият, начобат, шеърият намерасад» [8, с. 314-315].

Бар андешаҳои муҳаққиқ метавон афзуд, ки ин гуна рақҳои якранг, сурудҳои каммазмун ва оҳангҳои гӯшҳарош боиси коста гардидани завқи мардум ба санъат мегарданд. Санъати асili тоҷик саршор ва тараннумгари зебоиву накӯй аст. Ҳамин санъати асил аст, ки «Шашмақом» тӯли садсолаҳо маъруфияту маҳбубияти худро нигоҳ дошт ва солҳои

минбаъда низ аз насл ба насл гузашта, боз ҳам пойдору устувор ҳоҳад монд.

Имрӯз талаботи давру чомеа аст, ки роҳбарони дастаҳои хунарӣ, хунармандони алоҳида бояд бо кӯшишу заҳмати бештаре дар ҷодаи санъат на танҳо худ асолату нафосати мусиқии миллиро омӯзанду дарк намоянд, балки онро ҳамон гуна табиӣ ба мардум пешниҳод карда, ба насли оянда поку беолош ба мерос гузоранд. «Омӯзиши вазъият, эҳёи суннатҳо ва урғу одатҳои фарҳангӣ зарур аст, зеро маҳз тавассути он арзишҳои миллиро аз насл ба насл метавон интиқол дод» [2, с.15].

Санъати мусиқии тоҷик як бахши арзиши милли маҳсуб меёбад, ки онро омӯхтану арҷузорӣ намудан ва ба наслҳои оянда бо асолати табииаш ба мерос гузоштан вазифа ва масъулияти ҳар як хунарманди тоҷик ва дар маҷмуъ санъати касбии тоҷик ба ҳисоб меравад.

Адабиёт

1. Акбар Джураев: жизнь, прожитая не зря. 29.02.2016 [Манобеи электронӣ]. Речайдастрасӣ: <https://www.asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/society/20160229/akbar-dzhuraev-zhizn-prozhitaya-ne-zrya>
3. Зубайдӣ, А. Мусиқии тоҷик дар даврони истиқлол / А.Зубайдӣ. – Душанбе: Арҷанг, 2017. – 304 с.
4. Зубайдӣ, А. Равандҳои инноватсионӣ дар мусиқии тоҷик / А.Зубайдӣ. – Душанбе: Арҷанг, 2020. – 96 с.
4. Клычева, Н.А. Танцевальное искусство таджиков: история и современность: Сборник статей / Н.Клычева. – Душанбе: Арҷанг, 2019. – 560 с.
5. Клычева, Н.А. Традиционный танец таджиков в эпохи глобализации: состояние и проблемы развития / Молодёжь в науке и культуре XXI в.: материалы междунар. науч.-творч. форума. Челябинск, 1–2 ноября 2013 г. – Челябинск, 2013. – 430 с.
6. Как в церквях молились под «Шашмаком» или Зебо Амин-Заде и три ее ансамбля. 03.10.2023 [Манобеи электронӣ]. -Речай дастрасӣ: <https://asiaplustj.info/ru/news/life/culture/20231003/kak-v-tserkvyah-molilis-pod-shashmakom-ili-zebo-amin-zade-i-tri-ee-ansambyla>
7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг» // Ҷумҳурият. – 2024. – 9 январ.
8. Нурҷонов, Н. Олами беканори рақси тоҷик (очерки таъриҳӣ-назарӣ) / Н.Нурҷонов. – Душанбе, 2004. – 337 с.
9. Обидпур, Ҷ. Лугатномаи тафсирии мусиқӣ (нашри дувум бо иловаҳо) / Ҷ. Обидпур. – Душанбе: Арҷанг, 2021. – 512 с.
10. Раҳмон, Э. Суханронӣ дар мулоқот бо зиёйёни мамлакат / Э.Раҳмон. 20.03.2017 [Манобеи электронӣ]. - Речай дастрасӣ: <http://prezident.tj/node/14817>
11. Сорбон. Зебои «Зебо» / Сорбон // Маданияти Тоҷикистон. – 1981. – 6 январ.
12. Файзалиева, С. «Зебо» ва анъанаи меросбарӣ дар рақси тоҷик / С.Файзалиева // Паёми Доғишгоҳи омӯзгорӣ. – 2021. – №1(5). – С. 79-82
13. Хасanova, M. Деятельность музыкальных коллективов Таджикистана в конце 70-х и 80-е годы XX столетия / M. Хасanova // Паёми Доғишгоҳи омӯзгорӣ. – 2021. – №6(95). – С. 294-298.

14. Энсиклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик. Ҷ. 3. – Душанбе, 2004. – 524 с.

Джураев Мирзоали

РОЛЬ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ КОЛЛЕКТИВОВ В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОГО ИСКУССТВА

Таджики считаются одними из старейших и образованнейших народов Центральноазиатского региона, внесшими значительный вклад в развитие человеческой цивилизации. Богатое культурное наследие таджиков сегодня признано и широко используется в мире.

Важной частью культуры является искусство, в том числе музыкальное, в котором таджики добились замечательных достижений. Два образца таджикского профессионального и народного искусства, имеющие многовековую историю, то есть Шашмақом и Фалак, внесены в качестве нематериального культурного наследия в Репрезентативный реестр престижной всемирной организации - ЮНЕСКО.

Таджики, как наследники богатой культуры и искусства своих предков, на протяжении веков сохраняли ценные традиции и обычаи прошлого и продолжают их по сей день. Хотя в этот период изменились многие общественные строи, правили разные правители и правительства, но таджикская нация продолжала оставаться творческой и созидательной со своей самобытной культурой и искусством.

Искусство таджикской музыки, берущее свое начало в Шашмақоме и Фалаке, продолжило традиции прошлого в период независимости страны и усовершенствовало их новым содержанием в новых условиях. Каковы достижения творческих коллективов, сформировавшихся в советское время и продолживших свою деятельность в период независимости страны в развитии национального искусства и его представлении на международной арене? В нынешних условиях, с какими проблемами они сталкиваются в плане продвижения своей деятельности? В данной статье предпринята попытка в некоторой степени ответить на эти вопросы.

Ключевые слова: культура, искусство, музыка, творческие коллективы, концертные программы, «Гульшан», «Зебо», «Джахоноро», национальный танец, эстрадный оркестр, танцевальный коллектив.

Juraev Mirzoali

THE ROLE OF MUSICAL GROUPS IN THE DEVELOPMENT OF NATIONAL ART

Tajiks are considered one of the oldest and most educated peoples of the Central Asian region, who have made a significant contribution to the development of human civilization. The rich cultural heritage of Tajiks is today recognized and widely used in the world.

An important part of culture is art, including music, in which Tajiks have achieved remarkable achievements. Two examples of Tajik professional and folk art, which have a long history, that is, Shashmaqom and Falak, are inscribed Representative List of the intangible cultural heritage of UNESCO.

Tajiks, as heirs to the rich culture and art of their ancestors, have preserved the valuable traditions and customs of the past for centuries and continue them to this day. Although many social systems changed during this period, different rulers and governments ruled, the Tajik nation continued to remain creative and constructive with its original culture and art.

The art of Tajik music, originating in Shashmaqom and Falak, continued the traditions of the past during the period of independence of the country and improved them with new content in new conditions. The achievements of creative teams that were formed in Soviet times and continued their activities during the period of independence of the country in the development of national art and its presentation in the international arena? In the current environment, what challenges do they face in terms of promoting their activities? This article attempts to answer these questions to some extent.

Keywords: culture, art, music, creative groups, concert programs, “Gulshan”, “Zebo”, “Jahonoro”, national dance, pop orchestra, dance group.

ТДУ: 78.072 (575.3)

Убайдзода Баҳтиёр

ИНЬИКОСИ УНСУРҲОИ ЗАРБИИ МАҚОМОТИ ТОЧИК ДАР СИЛСИЛАБУЗУРГИ ПОЛИФОНИИ «24 ПРЕЛЮДИЯ ВА ФУГА»-И ФИРӯЗ БАҲОР

Композитор Фирӯз Баҳор жанри бузургсилсилаи полифонии «24 прелюдия ва фуга»-ро ба мусиқии композитории тоҷик ворид намудааст. Новобаста ба сирф полифонӣ будани табииати ин жанр, он саршор аз вазн, зарб ва оҳанҷои сершумори тоҷикӣ аст.

Дар ин мақола истифодаи меъёри зарбии мусиқии суннатӣ дар ин бузургсилсила баррасӣ шудааст. Дар он якчанд прелюдия ва фуга дорои вазни сезарбаии сода ва мураккаб мебошад. Маълум аст, ки вазни сезарбаӣ ҳам дар шакли сода ва ҳам мураккаб дар мусиқии суннатии тоҷик хоси жанри уфар аст. Дар баъзе маврид дар бузургсилсилаи полифонӣ ин вазни сезарбаӣ дар шакли уфар омадааст. Композитор зарби уфарро ҳам дар прелюдияи №1 (C-dur) ва ҳам дар фугаи №7 (A-dur) намудор мегардонад. Маҳорати устодонаи композитор дар он дида мешавад, ки симои уфарро ӯ зими серрангии талқини вазни сезарбаӣ овардааст. Дар баробари вазни сезарбаӣ дар ин силсилаи полифонӣ композитор вазни панҷзарбаиро низ истифода бурдааст, ки хоси анъанаи фалаки кӯлобӣ аст. Вазни панҷзарбаӣ дар Фалак дар шакли равона зоҳир мегардад. Дар шакли зарби равона он яке аз жанрҳои фалаки кӯлобиро муаррифӣ мекунад. Дар прелюдияҳои №10 (cis-moll), №12 (gis-moll) зарби равона истифода шудааст. Инчунин, композитор дар прелюдияи №6 (h-moll) ва фугаи №22 (g-moll) зарби бепарвофалакро муаррифӣ намудааст. Дар фугаи №15 (Des-dur), композитор ба баҳри арӯзии мутақориб тақлид кардааст. Ва зери зарбии фуга мутақориби мусаммани мақсурро гузоштааст. Аз ибтидо онро композитор ба ҳайси зарби сароҳангӣ фуга интихоб мекунад. Дар ин интихоб ӯ ба баҳри «Шоҳнома»-и безаволи Ҳаким Фирдавсӣ пайравӣ

намудааст. Маҳорати композитории Фирӯз Баҳор дар он аст, ки мутақорибро ба ҳайси набзи жанри мураккаби полифонии фуга корбарӣ намудааст. Ва ин ягона мисолест дар мусиқии композитории ҷаҳонӣ.

Калидвожаҳо: Фирӯз Баҳор, равона, бепарвофалак, рапо, мақомот, фалак, уфар, шаҳд, зилобам, фалаки даштӣ, мутақориби мусаммани мақсур.

Жанри бузургсилсаи полифонии «24 прелюдия ва фуга» “дар мусиқии ҷаҳонӣ ба ҳукми анъана даромадааст” [4, с. 57]. Ба мусиқии композитории тоҷик ин жанрро Фирӯз Баҳор ворид кардааст. Имрӯз он ягона намуна дар ин жанр аст. Дар бузургсилсаи «24 прелюдия ва фуга» дувоздаҳ прелюдия ва фуга дорои вазни сезарбайи сода ва мураккаб аст. Вале на дар ҳамаи онҳо хусусиятҳои мусиқии суннатӣ дида мешавад. Силсилаҳо, ки дар василаи оҳангӣ-зарбӣ дар унсурҳои мусиқии тоҷикӣ навишта шудаанд ҳафттоанд: №1, 6, 7, 10, 12, 15, 22. Бинобар ин, дар ин мақола мо танҳоин ҳафт силсиларо баррасӣ менамоем.

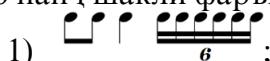
Дар прелюдияи №1 (C-dur) вазни сезарбай ба шакли се-чаҳорякӣ омадааст. Дар ибтидо «он на ба таври суннатӣ тақсим гардидааст» [3, с. 3]. Ин шакли ғайрисуннатиро композитор ба ҳайси зарби сароҳангӣ прелюдия интихоб намуда, онро ба набзи зарбии прелюдия табдил медиҳад:

Allegro ritmico $\text{♩} = 176$

Мисоли 1.

Ҳарчанд симои аввали зарби сезарбай ғайрисуннатӣ аст, дар рушди прелюдия пайдоиши унсури мушаххаси бавучудовардани фаръи уфар аз асли он мушоҳида мешавад. Шакли аввалиро асос гирифта, аз он композитор панҷ шакли фаръиро дар прелюдия ба вучуд овардааст:

- 1)
- 2)
- 3)
- 4)
- 5)

Мисоли 2.

Дар сеи он тамоюли тақсимкуни зарбаи охирини шакли аввала ҷо дорад. Дар мусиқии суннатии тоҷик «усули уфар бештар дар шакли вомехӯрад» [8, с. 7]. Агар онро ба ҳайси асли уфар интихоб намоем, мебинем, ки дар анъанаи фалаки помирӣ шакли зерин ҷо дорад: . Ин шакли фаръии уфар танҳо дар ин анъана шакл пайдо намудааст. Дар ин ҷо, ин қолабзарб бо жанри рапо вобаста аст ва онро муаррифӣ мекунад. Жанри «рапо дар мусиқии Бадаҳшон жанри рақсӣ аст» [1, с. 399]. Аз ин бармеояд, ки ҳам уфар ва ҳам рапо ҳамрешагии жанрӣ доранд: ҳарду рақсианд. Ҷолиб он аст, ки дар мусиқии Бадаҳшон танҳо шакли рапо вомехӯрад. Ва «ин хусусият танҳо дар ин ҷо маъмул аст» [1, с. 399].

399]. Агар вазифаи ҳарду қолабзарб – уфар ва рапоро дар заминаи мусикии суннатӣ муқоиса намоем, аён мегардад, ки иқтибосоварии онҳо яксон аст:

- 1) ҳарду қолабзарбанд;
- 2) иборасозиро мураттаб мегардонанд;
- 3) симои жанри мушаххасро муайян менамоянд.

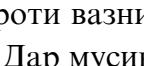
Ин ақидаи аз уфар пайдо шудани рапоро устувортар мегардонад. Аз ин бармеояд, ки уфар асл асту рапо – фаръ. Чунин мутаносибиро ба назар гирифта мебинем, ки дар прелюдия як услуби ба вучуд овардани фаръ истифода шудааст – тавассути тақсимшавии зарбаи охирин. Бояд гуфт, ки дар прелюдия шакли аслии уфар ҷо надорад, вале дар он композитор бо як принсип се навъи фаръиро ба вучуд овардааст:

- 1) ;
- 2) ;
- 3) .

Мисоли 3.

Ва ин принсипи мусикии суннатист.

Дар «прелюдияи №6 (h-moll)» вазни сезарбай дар шаш шакли гуногун омадааст» [3, с. 45]. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки композитор онро ба василаи зарбӣ истифода бурда, дар прелюдияи мазкур онро ҳамчун василаи рушд корбарӣ намудааст.

Маълум аст, ки вазни сезарбайи ҳам сода ва ҳам мураккаб (шашзарбай) хоси зарби уфар аст. Яке аз чунин асарҳо, «фугаи №7 (A-dur)» мебошад [3, с. 52]. Аз шаш зуҳуроти вазни шашзарбай дар ин фуга, яктоаш хоси жанри уфар аст: . Дар мусикии суннатӣ, аз ҷумла, силсилаҳои мақом ва «фалак ду навъи уфар ҷо дорад» [1, с. 399]. Ва вазни шашзарбай бештар ба уфари тез мансуб аст. Ин ҷо низ композитор аз суръати суст даст қашида, суръати тез Allegro-ро интихоб намудааст.

Дар «прелюдияи №10 (cis-moll)» ў сароҳангро дар иқтибоси аз суруди ҳалқӣ» сохтааст [3, с. 69]. Иқтибос қариб пурра дар истифода аст. Ва дар прелюдия низ он асарро пурра фаро гирифтааст:

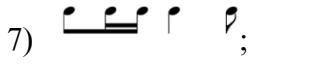
Allegro ma non troppo

Мисоли 4.

Аз ин рӯ, зарби *равона* усули прелюдия интихоб гардид ва ба набзи зарбӣ табдил ёфтааст. Зимни ин усул композитор 9 шакли фаръии усули *равонаро* дар асоси зарбии оҳанг истифода мебарад:

- 1) ;
- 2) ;
- 3) ;
- 4) ;

- 5) ;
- 6) ;
- 7) ;
- 8) ;
- 9) .

Мисоли 5.

Ба ин васила усули *равона* тамоми прелюдияро фаро гирифтааст. Агар гӯем, ки усули *равона* таҷассумгари симои ин прелюдия шудааст, хато намекунем: «аз ибтидо то охир набзи зарбиро *равона* ташкил кардааст» [1, с. 75], «асли усул ()» дар минтақаи авҷии асар зоҳир мегардад [5, с. 117]. Вале шаклҳои фаръии *равона* тавонистаанд, ки ин усулро ба набзи прелюдия табдил дихад.

Дар «прелюдия №12 (gis-moll)» низ усули *равона* ҷо дорад, вале дар ин ҷо он на ба ҳайси набзи зарбӣ ё зарби сароҳанг омадааст [3, с. 89]. Ин ҷо он бо «зарбҳои мураккаби омехтаи дигар» пайиҳам омада [2, с. 42], такроран пайдо шуда, гуногунрангии зарбиро дар ибораҳои оҳанг нишон дода, вобастагии иборасозиро аз василаи зарбӣ гӯё нишон медиҳад.

Дар прелюдия ва фугаи №15, ки ба шоир Ҳаким Фирдавсӣ ва асари безаволи ў «Шоҳнома» бахшида [5; 6], дар василаи зарбӣ баҳри мушахҳаси аруз (дар фуга) ва унсурҳои хоссаи мусикии суннатиро композитор истифода бурдааст [3, с. 104].

Дар прелюдияи №15 (Des-dur) композитор ду сароҳангро истифода бурдааст – яке симои шоир Абулқосими Фирдавсӣ, дуюмӣ – шоҳону ҷангварон [7]. Хеле ҷолиб аст, ки Ф. Баҳор вазни прелюдияро ҳамеша шашзарбай нигоҳ дорад ҳам, барои ифодаи ду образ ин вазнро ду хел – бо зарбҳои гуногун нишон додааст. Барои симои шоир дар доҳили зарб, ҳамеша зарби қвантолӣ ва баъзан чаҳоршонздаҳяйӣ дар бар гирифта мешавад. Ҳамин тавр, дар прелюдия шаш навъи шашзарбай истифода шудааст:

- 1) ;
- 2) ;
- 3) ;
- 4) ;
- 5) ;
- 6) .

Мисоли 6.

Барои шоҳону ҷангварон тақсимоти синкопӣ афзалият медиҳад. Дар ҳақиқат он тасвири қушунҳоро ба назар меоварад. Бояд қайд кард, ки шоҳону қушунҳоро композитор танҳо бо як қолабзарб ифода намудааст. Вале симои шоир ҳамеша дар ҳаракат аст. Он тавассути панҷ шакл таҷассум гардидааст.

Дар фугаи ин силсила (№15, Des-dur) композитор ба баҳри *мутақориб* тақлид кардааст. Зоро Шоҳнома дар ин баҳр аст [5, с. 103]. Ва зери асоси зарбии фуга *мутақориби мусаммани мақсурро* гузоштааст. Онро композитор ба ҳайси зарби сароҳангӣ фуга интихоб мекунад:

V - - / V - - / V - - / V - ~
ф а ъ ў л у н ф а ъ ў л у н ф а ъ ў л у н ф а ъ ў л

Мисоли 7.

Дар ин сароҳанг ибораҳоро ба ҳамин баҳр баробар мекунад. Новобаста ба муракабияти жанри полифонии фуга, композитор асоси зарбии ин сароҳангро дар ҳамин баҳр қарор мегирад.

Дар баробари усули уфар (ба вазни сезарбайи сода ва мураккаб) дар ин силсилаи полифонии худ Фирӯз Баҳор вазни панҷзарбай, ҳафтзарбаиро истифода бурдааст. Вазни панҷзарбай дар шакли зарби *равона* зоҳир мегардад.

Айнан вазни прелюдияи №6 (h-moll) дар «фугаи силсилаи №22 (g-moll)» чо дорад [3, с. 149]. Ин чо вазни сезарбай дар ҳафт навъи худ намудор мегардад. Дар байни онҳо ҳам шакли суннатӣ ва ҳам шаклҳои ғайрисуннатии ин вазн во меҳурад. Масалан, шакли «ин ба жанри бепарвофалаки помирӣ хос аст» [6, с. 399] ва ин жанрро муаррифӣ менамояд. Композитор дар фугаи худ натанҳо зарби бепарвофалак, балки суръати сусти онро низ истифодабурда, порчае аз ин фугаро (g-moll) ба жанри бепарвофалак хеле наздик намудааст:

Мисоли 8.

Дар ин бузургсилсилаи полифонӣ ҳусусияти дигари мусиқии суннатии тоҷик аз ҷумла, бидуни вазну зарби мушахҳас, ба таври озод соҳтани композитсия чо дорад. Дар мақомоти тоҷик чунин услуби шаклсозии композитсионӣ гарчанде дар шашмақом чо надошта бошад ҳам, дар фалак дар жанрҳои Фалаки Даштӣ, Шаҳд, Зелобам маълум аст. Ғаҳмост, ки оғаридани прелюдия бо вазни озод мушкилие надорад. Вале дар ин бузургсилсила Ф. Баҳор се прелюдия (№9, 20, 23) ва ду фуга (№9, 23)-ро эҷод намудааст. Дар ҳарду маврид ин фугаҳои хеле ҷолибанд. Ҳарчанд мағҳуми фугаи импровизатсионӣ ё фугаи озод зимни мусиқии академӣ мантиқе надорад. Вале асоси шаклсозии он аз мусиқии шаклсозии он мебошад.

Адабиёт

1. Азизи, Ф. Маком и Фалак как явления профессионального традиционного музыкального творчества таджиков / Ф. Азизӣ. – Душанбе: Адиб, 2009. – 398 с.

2. Азизӣ, Ф. Назарияи мусиқӣ. Китоби дарсӣ / Ф. Азизӣ. – Душанбе: «ЭР – граф», 2021. – 304 с.
3. Бахор, Ф. Нақши паранд (24 прелюдия ва фуга) барои фортепиано. – Берлин: «Peermusic classic», 2013. – 163 с.
4. Васирук И.И. Художественно-содержательные особенности больших полифонических циклов XX века / И. Васирук // Изв. Рос.гос. пед. ун-та им. А.И. Герцена, 2008. – Вып. 61. – С. 57 – 60.
5. Гейзер, Э. Композитор – профессия замечательная! / Э. Гейзер, Ф. Бахор. – Санкт-Петербург: Алетейя, 2012. – 128 с.
6. Мусоҳиба бо Ф. Бахор 24.01.2016 // Б.А. Убайдзода. Бойгонии шахсӣ.
7. Урватулло, Т. Каломи манзум / Т. Урватулло. – Душанбе: Шарқи озод, 2016. – 456 с.
8. Фалак. Китоби дарсии амалӣ. Китоби 1. Мураттиб Саъдулло Каримов. – Душанбе, 2019. – 400 с.
9. Фирдавсӣ, А. Шоҳнома. Дар 10 чилд. – Ч.1 - Душанбе: Адиб, 2007.– 320 с.
10. Одинаев, С. Таблакнавозӣ. Барномаи таълимӣ С. Одинаев – Душанбе, 2017. – 10 с.

Убайдзода Бахтиёр

ОТРАЖЕНИЕ РИТМИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ТАДЖИКСКОГО МАКОМАТА В БОЛЬШОМ ПОЛИФОНИЧЕСКОМ ЦИКЛЕ «24 ПРЕЛЮДИИ И ФУГИ» ФИРУЗА БАХОРА

Композитор Фируз Бахор ввел в таджикскую композиторскую музыку жанр большого полифонического цикла «24 прелюдии и фуги». Вне зависимости от сугубо полифонической природы жанра, цикл изобилует многочисленными метроритмическими и мелодическими элементами традиционной таджикской музыки. В этой статье внимание уделяется использованию метроритмических особенностей в этом произведении. В нем несколько прелюдий и фуг имеют трехдольные простые и сложные метры. Известно, что в традиционной таджикской музыке трехдольность и в простом, и в сложном виде характерен жанру уфара. В полифоническом цикле есть лишь некоторые проявления в виде усуля уфара. Композитор использовал усуль уфара в прелюдии №1 (C-dur) и фуге №7 (A-dur) не в качестве основного. Высокое мастерство композитора проявилось в том, что он преподносит уфар среди большого многообразия толкований трехдольного метра. Наряду с трёхдольным метром, в этом полифоническом цикле композитор использует пятидольность, что характерно фалаки кулоби. Пятидольный метр в фалаке проявляется всегда в форме равона. В форме зарби равона он олицетворяет один из жанров традиции фалаки кулоби. Зарби равона композитор использует в прелюдиях №10 (cis-moll), №10 (gis-moll), а в прелюдии №6 (h-moll) и фуге №22 (g-moll) он представляет зарб бепарвофалак. В фуге №15 (Des-dur) композитор обращается к арузному метру мутакориб. Ритмическая основа фуги базируется им на мутакориби мусаммани максур. Изначально композитор выбирает эту парадигму как ритмический рисунок темы фуги.

В этом выборе он следует метру бессмертного «Шахнаме» великого Хакима Фирдавси. Композиторское мастерство Фируза Бахора проявилось в том, что он использовал мутакориб в качестве пульса сложнейшего полифонического жанра фуги. И это, пожалуй, единственный пример в мировой композиторской музыке.

Ключевые слова: равона, бепарвофалак, рапо, макомот, фалак, уфар, шахд, зилобам, фалаки дашти, мутакариби мусаммани максур.

Ubaidzoda Bakhtiyor

TYPICAL REFLECTION OF RHYTHM ELEMENTS OF TAJIK MAQOMS IN THE GREAT POLYPHONY SERIES «24 PRELUDES AND FUGUES» OF THE FIRUZ BAHOR

Composer Firuz Bahor introduced the genre of the large polyphonic cycle «24 preludes and fugues» into Tajik composer music. Regardless of the purely polyphonic nature of the genre, the cycle is replete with numerous metrhythmic and melodic elements of traditional Tajik music. This article focuses on the use of metrhythmic features in this work. Several preludes and fugues in this work have three-beat simple and complex meters. It is known that in traditional Tajik music the three-beat system, in both simple and complex form, is characteristic of the *ufar* genre. In the polyphonic cycle there are only some manifestations in the form of *usuli ufar*. The composer used *usuli ufar* in prelude №1 (C-dur) and in fugue №7 (A-dur), but not as the main one. The composer's high skill is manifested in the fact that he presents the *ufar* among a wide variety of interpretations of the three-beat meter. Along with the three-beat meter, in this polyphonic cycle the composer uses a five-beat meter, which is characteristic of *falaki kulobi*. The five-beat meter in the *falak* always appears in the form of *ravon*. In the form of *ravon* beat, he personifies one of the genres in the tradition of *falaki kulobi*. The composer uses *ravon* but in prelude №10 (cis-moll), №10 (gis-moll), and in prelude №6 (h-moll) and fugue №22 (g-moll) he presents the beat *beparvofalak*. In the fugue №15, (Des-dur) the composer turns to the *aruz* meter *mutaqorib*. The rhythmic basis of the fugue is based on the *mutaqoribi musammani maksur*. Initially, the composer chooses this pattern as a rhythmic pattern for the theme of the fugue. In this choice, he follows the paradigm of the immortal great “Shahname” of Abulkasim Firdavsi. The compositional skill of Firuz Bahor was manifested in the fact that he used *mutaqorib* as the pulse of the most complex polyphonic genre of fugue. And this is perhaps the only example in world music composition.

Keywords: Firuz Bahor, Tajik composer music, fugue, maqoms, falak, ufar.

ТДУ:002+07точик+37точик+05+8точик+008+0022.5

Муродӣ Мурод

ХУСУСИЯТҲОИ УМУМӢ ВА ХОССАИ ПУБЛИСТИКАИ САРОМАДОНИ МАТБУОТИ ДАВРИИ ТОЧИК

Дар мақола хусусиятҳои мавзуиву жсанрии публистикаи саромадони матбуоти даврии тоҷик таҳқиқ шудааст.

Дар ин мақола, аслан, ба ду ҷиҳати масъала таваҷҷӯҳ шудааст: якум, муайян намудани шаҳсияти саромадон ва нақши онҳо дар таъсиси рӯзномаву маҷалаҳо: дуюм, ба таври муқоиса нишон додани вижагиҳои публистикаи саромадони матбуоти даврии тоҷик.

Саромадони матбуоти даврии тоҷикро аз нигоҳи шаҳсият ва мавқеъ ба се гурӯҳ метавон ҷудо намуд. Онҳое, ки дар таъсиси наширияҳои даврий саҳм гирифта, раванди кори рӯзномаву маҷаллаҳоро ба дӯши доштаанд; нафароне, ки дар пешаҳои гуногун – эҷод, тадрису тарбия шугл варзида, бо наширияҳои даврий ҳамкории фаъол намудаанд ва шахсоне, ки бевосита ба фаъолияти рӯзноманигорӣ машгул будаанд.

Публистикаи саромадони матбуоти даврии тоҷик вижагиҳои умумӣ ва хос дорад. Вижагии умумӣ афзалият доштани рӯҳи маорифпарварона дар публистикаи онҳо аст. Вижагии хосро пешгом будани намояндагони саромадон дар тавлиди ин ё он гояву мавзуъ ва инъикоси он ташкил медиҳад.

Дар публистикаи солҳои бистуми садаи XX ҳимояи манфиатҳои миллӣ аз мавзуъҳои асосӣ маҳсуб меёфтааст, ки тавассути инъикос ва баррасии масъалаҳои тақсимоти миллӣ, забон ва худогоҳии миллӣ сурат гирифтааст.

Вижагии дигари публистикаи солҳои бистум ташаккули назари интиқодӣ аст. Назари интиқодии дар ин солҳо дар ду навъ нақди адабию публистиқӣ ва танқиди камбудиҳои иҷтимоӣ шакл гирифтааст.

Вижагии дигар баррасии масъалаҳои замон дар назми иҷтимоӣ аст. Ҳарчанд ин шевави баён дар наширияҳои даврии қаблӣ ба мушоҳида мерасад, аммо ташкили гӯшаи «Адабиёт»-и рӯзномаи «Овози тоҷик» ба инкишиofi публистикаи назмӣ таъсир гузоштааст.

Вижагии дигари публистикаи саромадони матбуоти даврии тоҷикро дар шаклу қолабҳои жанрӣ метавон муайян кард.

Калидвоҷаҳо: саромадони матбуоти тоҷик, публистика, вижса, мавзуъ, масъала, матбуоти даврий, ташаккул, муносибат, ҷанба, инъикос, маорифпарварӣ, таҳлил, таҳқиқ, жанр.

Ҳарчанд дар бораи саромадони матбуоти даврии тоҷик, саҳми онҳо дар таъсиси рӯзномаву маҷаллаҳо ва вижагиҳои публистикаи эшон, аз ҷониби муҳаққиқон А. Маниёзов [7], Л. Демитчик [6], Х. Мирзозода [8;9], Р. Ҳошим [14] Х. Асозода [3], А. Набавӣ [11; 12], П. Гулмуродзода [5], М. Абдуллозода [1], А. Азимов [2], М. Муродӣ [2; 10] ва дигарон дар иртибот бо масъалаҳои адабиёт пажӯҳишҳои умумӣ ва ҷудогона ба анҷом расонида

шуда бошад, ин масъала ба тарзи яклухт, бо назардошти вазъи иҷтимоиву сиёсӣ, муҳити эҷодӣ, шахсияти иҷтимоиву фардӣ ва амсоли ин таносубан баррасӣ нагардидаст.

Дар ин мақола, аслан, ба чунин ҷанбаҳои масъала таваҷҷӯҳ зохир карда мешавад: якум, муайян намудани шахсияти саромадон ва нақши онҳо дар таъсиси рӯзномаву маҷалаҳо: дуюм, ба таври муқоиса нишон додани вижагиҳои публистикаи саромадони матбуоти даврии тоҷик.

Саромадони матбуоти даврии тоҷикро аз нигоҳи шахсияти иҷтимоиву фардӣ ва нақши онҳо дар ташаккул ва инкишофи матбуоти даврӣ ва рӯзноманигории тоҷик шартан ба се гурӯҳ метавон ҷудо намуд. Онҳое, ки бо назари баланди сиёсиву ҷаҳонбинии замонавӣ, андеша ва мавқеи маорифпарваронаи худ дар таъсиси нашрияҳои даврӣ саҳм гирифта, раванди кори рӯзномаву маҷаллаҳоро ба дӯш доштаанд; нафароне, ки дар пешаҳои гуногун – эҷод, тадрису тарбия шуғл варзида, бо нашрияҳои даврӣ ҳамкории фаъол намудаанд ва шахсоне, ки бевосита ба фаъолияти рӯзноманигорӣ машғул будаанд.

Ба гурӯҳи аввал Абдуқодир Муҳиддинов, Мирзо Ҷалол Юсуфзода, Мирзо Сироҷи Ҳаким, Маҳмудҳоҷа Беҳбудӣ, Сайдризо Ализода, Абдуқайюми Қурбӣ, Алӣ Исмоилзода, Аббос Алиев, ба гурӯҳи дуюм Садриддин Айнӣ, Абдувоҳиди Мунзим, Ҳочӣ Мӯин, Абулқосим Лоҳутӣ, Обид Исматӣ, Собит Маноғзода, Тӯракул Зеҳнӣ, ба гурӯҳи сеюм Ҳамид Бақозода, Маъруф Расули, Раҳим Ҳошим, Лутфилло Обидхӯчаев, ва дигаронро метавон шомил намуд. Тавре ишора шуд, ин тасниф шартан буда, асосан ба оғози фаъолияти публистиқон алоқамандӣ дорад [ниг. 10, с. 67-220].

Гурӯҳи аввал, баҳусус, Абдуқодир Муҳиддинов, Мирзо Ҷалол Юсуфзода, Мирзо Сироҷи Ҳаким аз дастандаркорони нахустрӯзномаи тоҷикии «Бухорои шариф» маҳсуб меёбанд. Онҳо дар ташкили ин нашрияи даврӣ ва ба ин минвол ташаккули матбуоти миллӣ хизмати боарзиш ва бемисл кардаанд.

Фаъолияти публистиқии ин зумра ҳарчанд дар нашрияҳои даврии тоториву озарӣ шуруъ гардидаст, аммо маҳз рӯзномаи «Бухорои шариф» ҳамчун минбари озоди андешаву оро барои ташаккули афкори публистиқиашон таъсири мусбат гузоштааст. Ин нашрия барои ин зумра, аз як тараф, минбари сухан, аз ҷониби дигар, ба ташаккули фаъолияти публистиқӣ ва сайқали маҳорати эҷодиашон имкон фароҳам соҳт. Баҳусус Мирзо Ҷалол Юсуфзода, ҷунончи П. Гулмуродзода дарёftааст: «Бо таҳлили нерӯманд, жарфу саҳҳ ва мисолҳои мушаҳҳаси нишонрасаш ба дили хонанда роҳ меёфт ва хонанда ногузир ба фикру мулоҳиза ғӯтавар мешуд» [5, с.120].

Ин бардоштро ба Мирзо Сироҷи Ҳаким низ метавон нисбат дод. Гуфтан мумкин аст, ки ў баъд аз Мирзо Ҷалол Юсуфзода дуюмин муаллифи фаъол дар рӯзномаи «Бухорои шариф» маҳсуб меёбад. Мехвари нигоштаҳои публистиқии Мирзо Сироҷ ва ҳамчунин, ҳамсафону пайравонашро фикри тозаи ислоҳотҳоҳона ташкил медиҳад. Ин андешаи тоза дар ў, зимни сафарҳояш ба кишварҳои Аврупо, ки шоҳиди бевоситаи муборизаҳои фикриву сиёсӣ гардида буд, тавлид ёфта, бо вазъ ва шароити зиндагии иҷтимоиву ҳаёти ҳоҷагии мардум иртибот пайдо карда, ташаккул ёфтааст. Зимнан яке аз омилҳои таъсиргузор ба андешаву орои маорифпарварон – саромадони матбуот ва публистиқи тоҷик мушоҳида

ва таассуроти сафарҳо ба кишварҳои пешрафтаи замони худ будааст. Аз чумла боздид аз мамолики Шарқ – Туркия, Ҳиндустон, Арабистон ва шаҳрҳои марказии Русия – Петербургу Москав ба Фитрат ва сафарҳо ба Мисру Туркия ва Қазону Уфға, Оренбурггу Москва ва Петербург ба Бехбудӣ таъсири эволюционӣ расонидааст. Сафар ба Олмон барои Мунзим низ бетаъсир набудааст.

Публистикаи саромадони матбуоти даврии тоҷик бо вучуди вижагиҳои хос аз нигоҳи маслак ва мавзӯъ ба ҳам наздиқ аст. Ин наздиқӣ ва ё умимумиятро, пеш аз ҳама, ба равия ва маслаки маорифпарварии онҳо метавон нисбат дод. Мавзуи мактабу маориф, ки аз аҳдофи меҳварии ҳаракати маорифпарварии ҷадидон маҳсуб меёфт, таваҷҷуҳи аксари публистиконро ба худ қашида буд. Бинобар ин, ағлаби публистион ба масъалаҳои ташкили мактабҳои замонавӣ, ҷорӣ намудани усули нави таълим, азхуд кардани илмҳои дунявӣ, забонҳои хориҷӣ, баланд бардоштани маънавиёт ва амсоли инҳо таваҷҷуҳ намуда, роҳи ҳалли ҳар гуна масъалаи иҷтимоиро ба илму дониш ва малакаву фахмиш нисбат додаанд.

Чунончи Мирзо Сироҷи Ҳаким дар асари худ «Туҳафи аҳли Бухоро» «таассуроту мушоҳидаҳояшро аз мамолики гуногуни ҷаҳон, ки дар боло ишора шуд, бо ҳаёти ҳамваташонаш муқоиса намуда, дар ҳусуси пешрафтҳои ҳайратангези илму фарҳанг, мактабу маориф, тараққиёти пуравчи ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва дастовардҳову фановариҳои замонӣ ва ақибмондагиҳои аморати Бухоро бо камоли дилсӯйӣ нақл мекунад» [ниг. 10, с. 70-71]. Бехбудӣ вижагиҳои мактабҳои нави аврупойӣ, ҷорӣ намудани ҷунин мактабҳо дар Туркистон, ба замона мувоғиқ қунонидани усули таълим, омӯзиши илмҳои замонавӣ (духтар, муҳандис, ҳуқуқшинос, ҷуғроғидон, муарриҳ), афзалиятҳои «мактаби усули савтия» ва амсоли инро тарғиб кардааст. Сайдризо Ализода, ки ҷанд муддат муаллим ҳам будааст, ҳусусан дар давраи фаъолияташ дар «Овози тоҷик» ба мавзуи мактабу маориф таваҷҷуҳи хосса намудааст. Садриддин Айнӣ дар мақолаҳояш «Танвири афкор», «Акнун навбати қалам аст», «Масъалаҳои маориф ва китоб», «Дар роҳи барҳам додани бесаводӣ», «Сайфу қалам» ва гайра ҳалли ин масъаларо дар барҳам додани бесаводӣ ва босаводу маърифатнок намудани омма донистааст.

Бо вучуди ин публистикаи саромадони матбуоти тоҷик вижагиҳои хос дорад. Намояндагони он дар тавлиди ин ё он гоя ва ё мавзӯъ пешгомӣ доштаанд. Чунончи А. Муҳиддинов аз аввалин наврасони тоҷик аст, ки дар рӯзномаи «Вақт» (1910) бо имзои «Бухорӣ» матлаб нашр мекардааст. Аз чумла, яке аз аввалин мақолаи ӯ зери унвони «Аз аҳволи Бухоро» (№ 585-и моҳи феврал) ба таъбири С. Айнӣ бо «ҷизҳои хеле таъсирнок ва муҳаққиқона навиштан диққати ҳамаи аҳолиро ба худ ҷалб карда буд». Ин мақола ҷавонони зиёдеро ба ғалаён овард ва сабаби бо ҳиммати бештар ба кор даромадани онҳо гардид.

Мирзо Сироҷи Ҳаким бори аввал перомуни ҳусусияти рӯзнома, мақоми он дар танвири афкори миллат ва вазифаҳои он, умуман, фарҳангӣ рӯзноманигорӣ ибрози андеша намуда, истилоҳи маъмули «газета»-ро шарҳ додааст, ки дар форсӣ «рӯзнома» ва ба арабӣ «ҷарида» ва «аҳбор» мегӯянд. Ба андешаи ӯ, рӯзнома ҳамчун воситаи иттилоъ ба мардум донишу маърифат медиҳад, онҳоро аз вазъи олам огоҳ ва нисбат ба ҳодисаҳои рӯзгор назари огоҳона доштанро меомӯзонад. Дар мақолаи «Суҳан гуфтан»

(Б.Ш., 1912. – 2 апрел) Мирзо Сироҷ андешаҳояшро дар хусуси фарҳанги рӯзноманигорӣ тақвият бахшида, таъкид менамояд, ки «чарида ҳар миллат забони гӯёи ҳамон миллат аст ва миллате, ки чарида надорад, гӯё забон надорад ва ҳоли оммаи безабон ҳам ба ҳама кас маълум аст».

Баъдтар М. Беҳбудӣ ба ин масъала таваҷҷуҳ намуда, дар шумораи аввали рӯзномаи «Самарқанд» бо номи «Газет чист?» мақола интишор намудааст. М. Беҳбудӣ моҳият ва анвои рӯзномаҳоро маънидод карда, мақсад ва мароми онҳоро ташрӯҳ намудааст. Бино ба шарҳи ўз газет коғази босмаест, ки аз нигоҳи чоп ҳаррӯза ва ҳафтаина мешавад. Ҳар қадом газет ба ҳуд ном ва маслак дорад. Аз рӯйи маслак ва мундариҷа газетаҳо «аз корҳои савдогарӣ ва бонк ва бирҷаву нархи мол ва зироат ва ҳунар ва корхона ва зовут ва монанди инҳо баҳс меқунад, ки бештар аз барои савдогарон лозим мешавад.

Баъзе чарида фақат аз ҳабарҳои ҳаррӯзас (олдӣ, қочдӣ) менависанд, ки ба ин фақат мардуми ҳангоматалаб майл меқунанд.

Навъи дигари чарида аз мактабу мадраса ва кори китобу таълим ва тарбияти фарзандон ва шогирдон баён меқунанд.

Боз дигар чарида аз аҳволи динӣ ва аҳлоқи мардум менависад, бештар ба панду насиҳат ва изу қалам менависанд ва ба хубии аҳлоқи мардум мекӯшанд, мувофиқи усули дин ва мазҳаби ҳуд ба мардум амри маъруф ва наҳи мункар меқунанд ва бародарони динии ҳудро ба роҳи нек сайд меқунанд. Ҳулоса, ба ривоҷи дин ва оини ҳуд сайдӣ ва бо салоҳу расм ва урф гайрат меқунанд ва корҳое, ки хилоғи шариъат ва муҳолифи дину одат шудааст, танқид карда нодурустиашро ба мардум мефаҳмонанд» (1913.-25 апрел).

Моҳият ва аҳамияти рӯзнома, ҳамчунин, дар порчаҳои назмии «Чарида чист» (28 май) ва «Табриқ ва насиҳатнома» (28 май), ки дар рӯзномаи «Самарқанд» интишор гардидаанд, низ тавсиф шудааст. Аз ҷумла, муаллифи порчаи дуюм рӯзномаро «устоди ҳодии маданий» номида, дар шеъри ҳуд ин байтро чун нақарот ба такрор овардааст:

«Алломаи замон, илмои замона аст,
Устоди ҳодии маданий, «Рӯзнома» аст».

Баъдтар рӯзнома ва манфиати он дар мақолаҳои С. Айнӣ «Қавми тоҷик ва рӯзнома», А. Қурбӣ «Чарида чист?» ва С. Ализода «Дебоча ва маром», ки дар шумораи аввали рӯзномаи «Овози тоҷик» ба табъ расидаанд, тафсил ёфтааст.

Саидризо Ализода гӯшаи «Тозиёна»-и «Шуълаи инқилоб»-ро ташкил дод, ки дар таърихи матбуоти тоҷик аввалин гӯшаи ҳаҷвӣ ба ҳисоб меравад. Ӯ дар «Тозиёна»-и 1 ба тариқу ҳаҷву мutoиба мақсади таъсис додани чунин гӯшаи ҳаҷвиро амалӣ гардонидани сиёсати замон ва тоза намудани муассисаҳои давлатӣ аз унсурҳои хиёнаткор маънидод намуда, аз ҷумла, афзудааст: «Ҳаммаслакони мо вақте доҳили фирқа ва хизматӣ набуданд, ҳар қадом як фариштаи поке буданд. Ҳамин ки доҳили фирқа шуда, ба хизмати миллат гузаштанд, хонаи миллатро чунон обод карданд, ки биёву тамошо кун!...

Инак мо барои таъқиб ва танбехи ин гуна ҳаммаслакон баъд аз ин тозиёнаи равғанӣ истеъмол ҳоҳем кард. Тозиёна чӣ тозиёнае?.. Ба маҳзи ҳӯрдан, дар як дам ҳар навъ беадабро боадаб ва ҳар навъ мастро ҳушӯр

месозад. Агар боварӣ надоред, инак «Тозиёна» бифармояд, озмоиш намоед, агар бо як задан дангатон нарм нашуд, бурдаш нест!». намуда, бо нигоштаҳои ҳаҷвии худ маводи ин гӯшаро рангин соҳт (Шуълаи инқилоб – 1919.–25 сентябр).

Зимнан, гӯшай «Тозиёна» барои ташаккули публистикии ҳаҷвии матбуотӣ ва ташаккули жанрҳои он замина гузошт. Ба шарофати ин гӯша ва баъдтар рӯзномаи «Овози тоҷик» ва баҳусус заминай он «Ширинкор» («Мушғиқӣ», «Мулло Мушғиқӣ», «Бигиз») барои публистикии ҳаҷвӣ мавқеъ пайдо кард. Меҳвари асосии ҳаҷви публистикии матбуоти даврии солҳои бистуми садаи XX-ро муборизаи кӯҳнаву нав, танқиду мазаммати амалҳои номатлуби ашхоси алоҳида ташкил медиҳад.

Устод Айнӣ ҳолати буҳронии нашрияи «Шуълаи инқилоб»-ро дарк намуда, мувофиқи руҳи замон ва ба мақсади огоҳ кардан ҳаммиллатону ҳамзабононаш ба масоили муҳимми ҳалталаби даврони худ ба хидмати матбуот камар баст ва танҳо дар ин нашрия 93 мақола, очерк ва тарҷумаҳояшро бо номҳои мустаори «С. Айнӣ», «С. Айн», «С.М.», «С.Х.», «С», «Х», «Қ.А», «С.К» чоп кунонд ва ҳаммиллатонашро «барои соҳиби ҳаққу ҳуқуқ ва дар гафлат намондан» даъват кард. Муроҷиати дилсӯзона ва ҳуввиятсозӣ ў ба бародаронаш, дар матбуоти даврии тоҷик иқдоми нахустин аст, ки имрӯз низ хонандай баору номусро ба таҳрик медарорад, ҳисси ватандӯстӣ ва ҳудшиносиашро тақвият мебахшад.

«Бародарон! Ҳар ҳафта як соат умратонро ба хондани ин рӯзнома сарф кунед, ба қадри иқтидоратон аз ҷарида, ки ба забони ҳудатон нашр мешавад, истифода намоед, дар бадали як соат умре, ки аз рӯзнома мегиред, бо бародарони бесаводатон ба ҳам бинед. То ки ҳудатон ва ҳамзабонони ҳудатонро танвири афкор ҳосил ояд, то ки ба худ як ҳатти ҳаракат пайдо карда, ба дарди ҳудатон ва ҳамватанон ва қавматон ва бани навъатон барҳӯред. Ҳеч гоҳ аз хондан зарар намебинед, балки ҳамеша фоида мебинед».

Ҳамин тарик, публистикии гурӯҳи аввал ба ташаккули афкори маорифпарварона, таъсисӣ нашрияҳои даврӣ, ташаккули афкори рӯзноманигорӣ, таҳлилу баррасии аҳамияти рӯзномаву мачалла дар ҳаётӣ одамон, боло бурдани маърифати мардум ва амсоли ин тавъам буда, бо руҳи бедорӣ ва нангӯ ори кишвардорӣ навишта шудааст.

Пас аз ташкили Чумхурияи Мухтори Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон, ки ба таъсиси нашрияҳои даврии замони нав замина гузошт, дар публистикии саромадони матбуоти тоҷик тадриҷан руҳияи сиёсӣ ва иҷтимоӣ пурӯзвват гардид. Ба таъбири Абдуқодир Манниёзов, “Публистика ҳаҷун як жанри (навъ.– М. М.) фаврӣ (оперативӣ), ки мавзуъҳои рӯзмарраи замонро дар бар гирифта, ба манфиати синфи мубориз – синфи революционӣ ҳизмат менамояд, аҳамияти ниҳоят қалон қасб намуд” [7, с. 71].

Дар публистикии даҳсолаи 1920 яке аз мавзуъҳои рӯзмарра ҳимояи манфиатҳои миллӣ маҳсуб меёбад. Ин ҳадаф тавассути инъикос ва баррасии масъалаҳои тақсимоти миллӣ, забон ва ҳудогоҳии миллӣ сурат гирифтааст. Ин мавзуъ, аниқтараш масъалаи тоҷикон, аввал дар рӯзномаҳои ўзбекии «Меҳнаткашлар товуши» ва «Зарафшон» ба мубоҳиса кашида шуд ва баъдтар бо таъсиси рӯзномаи «Овози тоҷик» дар саҳифаҳои он вусъат пайдо кард. Аз ҷумла, мақолаи Маъруф Расулий «Тоҷиклар масъаласи» («Масъалаи тоҷикон».– 1923.–23 декабр), Садриддин Айнӣ,

«Масъалаи точикон», Алӣ Исмоилзода «Муқобили ҳуҷумҳои бешармона» («Үётсиз ҳуҷумга қарши».–1924.– 3 октябр) дар нашрияи «Зарафшон» ба табъ расидаанд. Ҳамчунин А. Исмоилзода дар нашрияи «Туркистон» мақолаҳои «Тоҷиклар масъаласи теваргида» (1924.–26 август) ва «Яна тоҷиклик масъаласи теваргида (1924.– 14 сентябр) интишор намудааст, ки ҳамагӣ ба ҳимояи манофеи миллии точикон баҳшида шудаанд.

А. Исмоилзода андешаҳояшро нисбат ба ин масъала дар мақолаҳояш «Боз дар атрофи масъалаи точикон» (Овози тоҷик.– 1924.– 28 сентябр; 5 октябр), «Дар Бухоро корҳои маорифи точикон» (Овози тоҷик.– 1928.–27 май) ва «Дар атрофи муноқиши тоҷикӣ ва ўзбекӣ (Бедории тоҷик.–1928.–14 декабр) тақвият баҳшидааст [ниг. 1, с. 143-152].

Як вижагии мақолаҳои марбут ба масъалаи точикон дар он аст, ки ағлаб ҳусусияти музокиравӣ доранд. Мавзуи баҳси онҳо ҳуқуқи миллии ҳалқи тоҷик аст, ки бояд риоя ва ҳимоя шавад. Чунончи А. Исмоилзода бо Н. Бектош дар атрофи масъалаи точикон баҳс мекунад. Ў дар мақолаи «Дар атрофи масъалаи точикон» («Тоҷиклар масъаласи теваргида»), ки бо имзои Самарқандӣ нашр шудааст, се паҳлуи масъалаи точиконро махсус ба миён мегузорад. Аввал, мавқеи мансабдорони пантуркисти комисариати маорифи ҳалқро саҳт танқид мекунад. Баъдан, дар мактабҳои ғайритоҷикӣ таҳсил намудани бачаҳои тоҷикро нодуруст ва ғайримантиқӣ меҳисобад. Сеюм, аз мансабдорон даъват ба амал меорад, ки Вилояти муҳтори Тоҷикистонро дар самти ҳалли масъалаҳои сиёсӣ ва фарҳангӣ ёрмандӣ намоянд.

А. Исмоилзода дар мақолаи дигари худ «Боз дар атрофи масъалаи точикон» («Яна тоҷиклик масъаласи теваргида») андешаҳои Н. Бектошро нисбат ба тоҷикони Самарқанду Помир, ки онҳоро ҳалқҳои гуногун медонад, рад намуда, як ҳалқ будани онҳоро субит месозад.

Ин мақолаҳо ҳусусияти илмиву публисистӣ доранд. Муаллифон дар баррасии «масъалаи точикон» натанҳо ба омилҳои иҷтимоиву сиёсии замон, балки ба факту асноди таърихиву адабӣ низ такя намуда, ба ин васила дурустии назари худро субит намудаанд.

Мавзуи дигаре, ки пас аз аз ташкили Ҷумҳуриявии Муҳтори Шуравӣ Сотсиалистии Тоҷикистон мавриди таваҷҷуҳи рӯзноманигорону публисистон қарор доштааст, таълиму тарбияи қӯдакони тоҷик дар макотиби Узбекистон ба забони дигар ва таъмини макотиби тоҷикӣ бо қитобҳои таълими мебошад. Ба ин масъала рӯзномаи «Овози тоҷик» бештар аҳамияти ҷиддӣ дода, мақолаҳои зиёде нашр намудаааст, ки аз як тараф, ифодагари то чӣ андоза муҳим будани раванди таълиму тарбия ба забони модарӣ дар боғчаю мактабҳо, аз ҷониби дигар, далели муборизаи беамон ба онҳое аст, «дар мансабҳои гуногуни давлатию ҳизбӣ ифои вазифа менамуданд, бо ҳар роҳу восита монеъ мегардианд, ки тоҷикон ба забони модариашон таҳсил намоянд, коргузории идораҳо ба забони модариашон ба роҳ монда шавад, ҷаласаю ҷамъомадҳо ба забони тоҷикӣ гузаронида шаванд» [15, с. 103].

Таҳлилу баррасии ин ва амсоли ин масъалаҳо дар рӯҳияи баланди ҳудшиносии миллӣ сурат гирифта, ба таъбири муҳаққиқ М. Абдуллоев, «дар таърихи журналистикаи тоҷик алоқамандии ғояи ҳудшиносии миллӣ ва эҷоди публисистӣ нисбатан равshan намудор гардидааст» [1, с. 167].

Бо қуват гирифтани фаъолияти рӯзномаи «Овози тоҷик» ҳамкории аҳли қалам ба ин нашрияҳои даврӣ бештар гардида, ба раванди ташаккули публистикаи гурӯҳи дуюм замина гузошт.

Вижагии дигари публистикаи намояндагони солҳои бистумро дар ташаккули назари интиқодӣ метавон арзёбӣ намуд. Назари интиқодии дар ин солҳо дар ду навъ: нақди адабию публистикӣ ва танқиди камбузиҳои иҷтимоӣ шакл гирифтааст. Ҳарчанд тақризу нақди китоб дар нашрияҳои Беҳбудӣ, баҳусус, мачаллаи «Ойина» ба назар мерасад, аммо нақди касбии китоб дар матбуоти даврӣ аз тақризҳои устод Айнӣ шурӯъ мешавад, ки ба китобҳои «Ҳисоб», «Дарси табиёт», «Адабиёти сурх», «Сарфу наҳви забони тоҷикӣ» навишта шудаанд. С. Айнӣ. мақсади хешро чунин шарҳ додааст: «Бо нияти қушодани роҳи муноқиша дар танқид ман хостам, ки баъзе китобҳои тоҷикии то ба ҳол аз чоп баромадаро аз назар гузаронида бо танқиди нуқтаҳо, ки ба дарёғти ҳудам камбузӣ мепиндорам, таҷрибаи қаламӣ намоям. Шояд бо иштироку ёрмандии соири ҳамқаламон дар оянда дар ин боб роҳи муайяне ба ҳуд гирифта шавад».

Ин роҳ баъдтар бо шарофати нигоштаҳои Тӯракул Зеҳнӣ, Баҳриддин Азизӣ. Ҷалол Икромӣ, Нарзулло Бектош, Раҳим Ҳошим, Собит Маноғзода Ҳамид Бақозода, Обид Исматӣ ва дигарон самти ҳудро пайдо кард ва нақди рӯзнома ба ташаккули нақди мачалла, ки ҷанбаи таҳассусиаш баландтар аст, замина гузошт. Нақди публистикии солҳои 1920 бо назари ташреҳии камбузӣёна ва кӯшиши ислоҳкориҳо фарқ мекунад.

Вижагии дигари публистикаи саромадони матбуоти даврии тоҷик, баҳусус гурӯҳи дуюм, ки пешаашон рӯзноманигорӣ набуд, аммо бо нашрияҳои даврӣ ҳамкории фаъолона доштанд, баррасии масъалаҳои замон дар назми иҷтимоӣ аст. Ин гуна ашъор, ки интишораш дар матбуоти даврии тоҷик аз рӯзномаи «Бухорои шариф» маншаъ мегирад, дар давраи аввал бештар майли маорифпарвариву адабӣ пайдо карда, дар солҳои бистум ба тавсифи инқилоб, дастоварҳои ҳокимияти шуравӣ, озодии занон, мактабу маориф, таълимму тарбия, заҳмати меҳнаткашон, ҳисси ватандӯстӣ, инсондӯстӣ ва амсоли ин гаравидааст. Ҳусусан ташкили гӯшай «Адабиёт» дар рӯзномаи «Овози тоҷик» ба инкишофи публистикаи назмӣ таъсир гузошт. Ба ҳисоби муҳаққиқ М. Баёни танҳо дар солҳои 1924-1926 дар гӯшай «Адабиёт»-и ин рӯзнома 96 шеър ба табъ расонида шудааст [4, с.133].

Ҳарчанд маводи гӯшай «Адабиёт»-и рӯзномаи «Овози тоҷик» маҳсули эҷоди адабӣ аст, аммо дар ағлаби он масъалаҳои муҳимми сиёсию иҷтимоӣ инъикос шудааст. Ба таъбири Раҳим Ҳошим, «Мазмуни шеърҳои дар ин давра навиштаи шоирони мо аксар иборат аз даъват ба маориф, ба озодӣ, васфи меҳнат, озодии занон ва ғайра буд» [14, с. 233].

Публистикаи назмии солҳои 1920 аз ҷиҳати санъати шеърӣ ҷондон баланд нест, аммо дар он камбузиҳои ҳаёти иҷтимоӣ зикр гардида, ҳалли онҳо ба таври сода бошад ҳам, тақозо шудааст. Ағлаби чунин осор натанҳо ба рӯҳияи замон, балки ба талаботи матбуоти даврӣ, ки муносибати нисбатан эҳсосӣ ва сатҳиро тақозо менамуд, мувоғиқ аст. Ба таъбири X. Мирзозода, «шеърҳо, мақолаҳои публистико ба ёд меоварданد, ки баъдҳо бо он ҳам мубориза бурдан лозим омад» [9, с. 125].

Публистикаи гурӯҳи сеюм, ки хоси муҳбiron ва ё фаъолияти журналистии нависандагон аст, бо интихоби мавзӯъ ва тарзи муносибат ба воқеиятҳои иҷтимоӣ фарқ мекунад. «Фаъолияти журналистии нависандагон

яке аз шаклҳои асосии алоқаи адабиёт бо воқеият гардид. Кори ҳаррӯзаи сиёсию пропагандистӣ ба адібон дар сари вақт ба воқеаҳои муҳими давр ҳамовоз шудан, ба хубӣ дарк кардани хурдтарин тағйироту дигаргунии зиндагии иҷтимоӣ психологияи ҷамъиятии мардумро ёд медод» [8, с. 15].

Мавзуи инъикос ва доманаи баррасиҳои фаъолияти муҳбironро, асосан воқеа ва масъалаҳои рӯз ташкил медиҳанд. Воқеаву рӯйдодҳо аз бунёди соҳти нав, ташкили мактабу маориф, озодии занон, ҷалби занону духтарон ба мактаб, корҳои ҷамъиятий, ифшои зуровариҳои шавҳарон ба занону духтарон, танқиди бисёрзанӣ ва амсоли ин дарак медиҳанд. Ин гуна мавод миёни журналистика ва публитсистика қарор дорад, зоро дар онҳо воқеаҳои рӯз ба тарзи ҳаққонӣ ва бо андаке ташреҳ инъикос ёфтаанд.

Вижагии дигари публитсистикии саромадони матбуоти даврии тоҷикро дар шаклу қолабҳои жанрӣ метавон мӯайян кард. Саромадони матбуот бештар ба масъалаҳои муҳими рӯз таваҷҷуҳ намудаанд. Публитсистикии онҳо «ба шароити таъриҳӣ ва муҳимтарин масъалаҳои сиёсию иҷтимоӣ ва иқтисодию мадание, ки ҳаёти ҳаррӯза ба назди аҳли адаб мегузошт, саҳт вобаста мебошад» [13, с. 221]. Бинобар ин, дар нигоштаҳои онҳо таносубан фикру ақида, ҳамчун омили ифодаи муносибати муаллифон ба сиёсати замон, мавқеи меҳварӣ пайдо карда, шакли баёнашон дар руҳияи мулоҳизаву музокира сурат гирифтааст. Бо вуҷуди он ки чунин ҳусусият дар мақолаву ҳулосаҳои матбуот низ ба мушоҳида мерасад, аммо гуфтан мумкин аст, ки публитсистикии оғози матбуоти даврии тоҷик аз ин нигоҳ ағлаб дар қолаби жанри мақола шакл гирифтааст. Аз ин рӯ, ин публитсистика мондагор аст, зоро дар он мавзӯъ ва масъалаҳое ба баррасӣ қашида шудааст, ки ба тақдирӣ ҳалқу миллат алоқаманд буда, бо ҳисси баланди ҳудшиносӣ ва оғоҳии миллӣ навишта шудаанд. Аксарияти масъалаҳо дар замонаш ҳалли ҳудро пайдо карданд, аммо сабақҳои қасбиашон барои имрӯзу фардо муғид бοқӣ ҳоҳад монд.

Адабиёт

1. Абдуллаев, М. Таджикская публитсистика и национальная идентичность (посл. четверт XIX – первая половина XX века) / М. Абдуллаев.– Душанбе, 2014.– 309 с.
2. Азимов, А. Назаре ба публитсистикии устод Айнӣ / А. Азимов, М. Муродӣ.– Душанбе: Ирфон, 2018.– 112 с.
3. Асозода, Х. Таърихи адабиёти тоҷик / Х. Асозода.–Душанбе, 2014.– С.76-92.
4. Баёнов, М. Баъзе вижагиҳои гӯшаи «Адабиёт»-и рӯзномаи «Овози тоҷик» (солҳои 1924 – 1926) // Сабақҳои овози тоҷик (Мачмуаи мақолаҳои илмӣ) / мураттибон: А. Азимов М. Муродӣ; муҳаррирон: М. Баёнов ва М. Ҷураев.– Душанбе, 2022.– С. 120-134.
5. Гулмуродзода, П. Биё, биншину шунав рози тоҷик / П. Гулмуродзода.– Душанбе: Эҷод, 2007.– 128 с..
6. Демидчик, Л .Н. Таърихи адабиёти советии тоҷик / Л.Н. Демидчик.– Душанбе: Дониш, 1978.– 210 с.
7. Маниёзов, А. Публицистика ва назми устод С. Айнӣ (1918-1921) / А. Маниёзов– Сталиnobod: Нашрдавтоҷ., 1958.–152 с.
8. Мирзозода, Х. Мулоҳизаҳо дар бораи адабиёт / Х. Мирзозода. – Душанбе: НДТ, 1963.– 194 с.

9. Мирзозода, X. Афкори рангин / X. Мирзозода. – Душанбе: Ирфон, 1982.– 352 с.
10. Муродӣ М. Публистикаи тоҷик / М. Муродӣ. – Душанбе: Аржанг, 2021.– 576 с.
11. Набиев, А. Нарзуллои Бектош ва илму адаби тоҷики солҳои 20-30-и садаи XX / А. Набиев. – Душанбе: Ирфон, 2003.– 314 с.
12. Набавӣ, А. Нахустин рӯзномаи тоҷикӣ ва фарҳанги рӯзноманигорӣ («Бухорои шариф», «Самарқанд», «Ойина») [Матн] / А. Набавӣ. – Душанбе: Эҷод, 2007.– 64 с.
13. Таърихи адабиёти советии тоҷик, қ.1 (Муҳаррири масъул И.С.Брагинский). – Душанбе: Дониш, 1984. – 356 с.
14. Ҳошим, Р. Сухан аз устодон ва дӯстон / Р. Ҳошим. – Душанбе: Ирфон, 1983.– 272 с.
15. Ҷӯраев М. Масъалаҳои гузариш ба алифбои лотинӣ дар рӯзномаи «Овози тоҷик» (солҳои 1927-1928) / М. Ҷӯрев // Паёмномаи фарҳанг. – 2023.– С.94-108.

Муроди Мурод

ОБЩИЕ И ОТЛИЧИТЕЛЬНЫЕ ЧЕРТЫ ПУБЛИЦИСТИКИ ОСНОВАТЕЛЕЙ ТАДЖИКСКОЙ ПЕРИОДИЧЕСКОЙ ПЕЧАТИ

В статье исследуются тематические и жанровые особенности публицистики основателей таджикской периодической печати. В нем, по сути, основное внимание уделяется двум аспектам вопроса: во-первых, определение их роли в создании газет и журналов; во-вторых, сопоставление особенностей публицистики основателей таджикской периодической печати.

Основателей таджикской периодической печати, с точки зрения положения можно разделить на три группы: 1) те, кто участвовал в создании периодических изданий и руководил процессом работы газет и журналов; 2) люди, которые работали в различных сферах – творчестве, преподавании и воспитании, активно сотрудничали с периодическими изданиями; 3) лица, непосредственно занимающиеся журналистской деятельностью.

Публицистика основателей таджикской периодической печати имеет общие и характерные черты. Всеобщая уникальность – просветительный дух в их публицистике. Характерная особенность заключается в том, что при возникновении того или иного предмета и его отражении, представители являются предшественниками.

В публицистике двадцатых годов двадцатого века защита национальных интересов исходила из основных тем, которые осуществлялись путем отражения и рассмотрения вопросов национального разделения, языка и самосознания.

Еще одна особенность публицистики двадцатых годов – формирование критического взгляда. Критичность взгляда на эти годы сформировались в двух видах литературно-публицистической критики и критики социальных недостатков.

Другой особенностью является рассмотрение вопросов времени в социальной поэзии. Хотя этот способ выражения наблюдается в

предыдущих периодических периодических изданиях, но организация рубрики «Литература» газеты «Голос таджики» оказала влияние на развитие поэтической публицистики.

Также особенности публицистики основателей таджикской периодической прессы могут быть определены в жанровых формах и традициях.

Ключевые слова: основатели таджикской прессы, публицистика, особенность, тема, проблема, периодическая печать, формирование, отношение, аспект, отражение, просветительство, анализ, исследование, жанр.

Murodi Murod

GENERAL AND DISTINGUISHING FEATURES OF THE PUBLICISM OF THE FOUNDERS OF THE TAJIK PERIODICAL PRESS

The article examines the thematic and genre features of the publicism of the founders of the Tajik periodical press. It, in fact, focuses on two aspects of the issue: firstly, determining their role in the creation of newspapers and journals; secondly, comparing the features of journalism of the founders of the Tajik periodical press.

The founders of the Tajik periodical press, from the point of view of position, can be divided into three groups: 1) those who participated in the creation of periodicals and supervised the work of newspapers and journals; 2) people who worked in various fields - creativity, teaching and education, actively collaborated with periodicals; 3) persons directly involved in journalistic activities.

The publicism of the founders of the Tajik periodical press has common and characteristic features. The universal uniqueness is the educational spirit in their journalism. A characteristic feature is that when a particular object arises and is reflected, the representatives are predecessors.

In journalism in the twenties of the twentieth century, the defense of national interests proceeded from the main themes, which were carried out by reflecting and considering issues of national division, language and identity.

Another feature of journalism in the twenties is the formation of a critical view. A critical view of these years was formed in two types of literary and journalistic criticism and criticism of social shortcomings.

Another feature is the consideration of issues of time in social poetry. Although this method of expression is observed in previous periodicals, the organization of the “Literature” column of the “Ovozi Tojik” newspaper influenced the development of poetic journalism.

Also, the features of publicism of the founders of the Tajik periodical press can be defined in genre forms and traditions.

Keywords: founders of the Tajik press, journalism, publicism, theme, problem, periodicals, formation, attitude, aspect, reflection, enlightenment, analysis, research, genre.

ТДУ: 001(092)+05+002+81точик+621.311

Чумъаев Мехроб

МАҲОРАТИ НАВИСАНДА ҶАМОЛИДДИН ТОШМАТОВ ДАР ИСТИФОДАИ ВОСИТАҲОИ ЗАБОН (дар заманаи асарҳои марбут ба соҳтмони НБО - и «Роғун»)

Дар мақола маҳорати нигориии нависандай публийтсист Ҷамолиддин Тошматов, дар заманаи асарҳои публийтсистии марбут ба бунёди НБО - и «Роғун», таҳқиқ шудааст.

Маҳорати нависандаро ба дурусту моҳирона истифода бурдан аз гановати лексикию имконоти грамматикии забон ва муваффақияти ўро ба корбурди дурусти воситаҳои забон метавон нисбат дод.

Асарҳои марбут ба бунёди иншиоотҳои гидроэнергетикии Ҷ. Тошматов, ки дар маҷмуаи «Кашшофони Роғун» ҷамъ оварда шудаанд, аз ҷиҳати забону услуг содаву равон мебошанд. Нависанда матлабро бо вожаҳои ҳамафаҳму умумистеъмоли забон баён намуда, аз истифодай воҳидҳои лугавии душворфаҳми забонҳои бегона, тасвирҳои муглақу ташбехоти қасношунид ва истиораҳои пӯшидаву киноҳои норавишан, муболигаҳои қаснофаҳм худдорӣ кардааст. Ин имкон медиҳад, ки хонанда матлаби нависандаро ба осонӣ пай барад, аз мақсаду мароми ў ба хубӣ огоҳ гардад.

Истифода аз имконоти диалог, тасвири манзара ё пейзажнигорӣ, инъикоси симои қаҳрамон ва кору пайкори ў бо суханҳои худ, тасвири лаҳзаҳои ҷолиб аз забони қаҳрамони асар ва бо истифода аз дафтари хотирот, корбурди ҷумлаҳои унвонӣ, саволи риторикӣ, истеъмоли воҳидҳои фразеологӣ ва зарбулмасалу мақолҳо, истифодай ташбех дар ифодай матлаб нақши муҳим бозидаанд ва баёнгари маҳорати эҷодии нависанда мебошанд. Маҳз чунин воситаҳои лугавию грамматикӣ сухани нависандаро таъсирбаҳи намуда, барои ҷалби таваҷҷуҳи хонанда муҳим ба ҳисоб мераванд.

Калидвожа: нависандай публийтсист, асари публийтсистӣ, маҳорати эҷодӣ, иншиоотҳои гидроэнергетикӣ, воҳидҳои лугавӣ, диалог, воситаҳои муюшират, тасвири манзара, ҷумлаи унвонӣ, саволи риторикӣ, ҷумлаи ҳикоягӣ, таъсирнокии сухан, воҳидҳои фразеологӣ, зарбулмасал, мақол, ташбех, истилоҳ.

Вақте ки сухан дар бораи маҳорати нигориши эҷодкор меравад, пеш аз ҳама, то чӣ андоза дурусту моҳирона истифода бурдан аз гановати лексикию имконоти грамматикии забон дар назар дошта мешавад [ниг.: 17, с. 21]. Ба ибораи дигар, муваффақияти эҷодкор ба корбурди дурусти имконоти забон вобаста буда, ў «маҳз ба воситаи сухани созанд, ба воситаи забони поку беолоши ва буррову оташин ба дили хонанда роҳ меёбад» [15, с. 4; 16, с. 5]. Дар иртибот ба ин метавон гуфт, ки забони асарҳои ба бунёди иншиоотҳои гидроэнергетикӣ баҳшидаи нависандай публийтсист Ҷамолиддин Тошматов, ки дар маҷмуаи «Кашшофони Роғун» ҷамъ оварда шудаанд, аз ҷиҳати забон содаву равон мебошад. Хонанда ба осонӣ он матлаберо, ки нависанда дар пеши худ гузаштааст, пай мебарад, аз мақсаду мароми ў ба хубӣ огоҳ мешавад. Ҷамолиддин Тошматов тавонистааст, зимни эҷоди чунин асарҳо матлабро бо вожаҳои ҳамафаҳму

умумиистеъмоли забон баён намояд, аз истифодаи воҳидҳои лугавии душворфаҳми забонҳои бегона, тасвирҳои муғлақу ташбеҳоти қасношунид ва истиораҳои пӯшидаву кинояҳои норавшан, муболигаҳои қаснофаҳм худдорӣ намояд. Масалан, дар порчай зерин ҳам воҳидҳои лугавӣ аслии тоҷикӣ ва ҳам иқтибосии арабӣ ба ҳамаи соҳибони забон фаҳмо буда, ҳонанда матлаби нависандаро бо осонӣ дарк менамояд:

Дарёи Вахш барҳақ муъчизаи бемисл, беҳтарин неъматест, ки Ҳудованد барои мо ато кардааст. Аз оби ҷонбахшу нурофарини Вахш кишиварамон ба манбаи нуру зиё, ҳамчунин макони пахтаи маҳиннаҳ, ки ба иқтисодиёти мамлакат таъсири қалон мерасонад ва диёрро сарсабзу ҳуррам мегардонад, мубаддал гаштааст [11, с. 15].

Ё дар порчай зер қалимаҳои иқтибосии русио аврупой ба назар расанд ҳам, ба фаҳмидани матлаби нависанда монеъ намешаванд:

Лайс бо аъзоёнаи маслиҳат кард. Мусоамак Ҷалилови панҷоҳу панҷсола, Мирзоамак Одинаеви панҷоҳу яксола барин қариб шаши нафар ветеранҳои бригада ба ин кори душвори сангкорӣ миён бастанд. Номи бригада тағиیر ёфт. Онро бригадаи комплексии бетонрез ва сангкорон номиданд [11, с. 24].

Дар асарҳои бадеиу публитсистӣ диалог яке аз воситаҳои хеле таъсирбахшу дикқатчалбқунанда ва ниҳоят пурсамари муносибати оммавӣ ба ҳисоб меравад. Ба ақидаи муҳаққиқони соҳаи публитсистика комёбии муносибати оммавӣ дар ҷомеа аз бисёр ҷиҳат ба тарзу воситаҳои муюшират вобаста мебошад [ниг.: 14, с. 7]. Нависанда Ҷамолиддин Тошматов низ барои пуртасири зинда тавсир намудани матлаб бештар аз имконияти диалог истифода бурдааст:

Қаҳрамони асарам, сардори бригадаи сангdevorzanҳо Лайс Абдураҳмонов маро ба сайри Рогуни навбунёд таклиф намуд:

– Канӣ, ба мошини мукофотдодаашон бишинед, тамошоятон бидиҳам, – гуфт бо фахр мошини сабукрави «Волга»-и осмонирангро нишон дода.

– «Волга»-и мукофотӣ гуфтед. Аз таҳти дил табрик! – гӯён ба мошин нишиастам. Аз шаҳраки Сарипулак ба роҳи қалони Душанбе – Помир баромада, ба сӯйи Комсомолобод роҳ гирифтем.

– Бародар, ин зиндагӣ гуфтанашон як чистон барин низ будааст. Инро, ман ҷавон-ку, шумоён беҳтар мефаҳмед. Ин мошин ҳатто дар хаёлам ҳам набуд. Ҳудо «медиҳам» гӯяд, албатта, медодааст. Ҳаминаши ҳаст, ки ба одами ҳаққу ҳалол медодааст... [11, с. 20].

Дар порчай боло нависанда сухбати байни худ ва қаҳрамони асарро тасвир намудааст, ки аз он самимияти байни мусоҳибон ба хубӣ аён аст. Сухбат ғайриасмӣ буда, ҳангоми саёҳати мавзеъҳои муҳталифи соҳтмон ба амал омадааст.

Маҳз диалоги публитсистӣ яке аз ангезандоҳои муҳимме ба ҳисоб меравад, ки ҳонанда, шунаванда ё бинандаро ба маърифату тарбия, арзишпазирӣ ва дигар ҷараёниҳои ҷамъияти фаро мегирад. Диалоги публитсистӣ яке аз воситаҳои муҳимме дониста мешавад, ки дар доираи дигар жанрҳо истифода гардида, ба талаботҳои аудитория ҷавобгӯ мебошад [ниг.: 3, с. 184]. Аз ҷонин диалогҳо на танҳо самимияти мусоҳибон эҳсос мегардад, балки онҳо як васила муҳимми ташвиқу тарғиб ва ҳалли проблемаҳои пешрафти кор ба ҳисоб мераванд.

Умуман, дар асарҳои публитсистӣ суханҳои мутахассисону коршиносон дар бораи бисёр проблемаҳои сиёсиву давлатӣ, дар бораи иқтисоду молия, тиббу маориф, фарҳангу санъат ва ғайра дар сатҳу арсаҳои

мухталиф ба тариқи диалог ба кор бурда мешаванд, ки ин барои дарки матлаб ва ҷалби таваҷҷуҳи хонанда муҳим мебошад. Дар диалоги зерин гуфтугӯйи ронандаи одии маҳаллӣ, ки дар дар соҳтмони нерӯгоҳи Роғун ҳиссаи бештар гузаштан меҳоҳад, бо сардораш Анатолий Иванович оварда шудааст. Аз ин гуфтугӯ азму ирода ва матонати ронанда, ки меҳоҳад, аз рондани автомашинаи сабукрави «ГАЗ-69» даст кашида, ронандаи мошинаи «БелАЗ» шавад ва дар бунёди сарбанди Роғун ҳиссаи сазовор гузорад, ба назари хонанда хеле хуб аён мегардад:

Фикри оҳирин чаимони Акаҷонро ҷароғ барин равишан гардонид. Як рӯз, ҳангоми сӯҳбат бо сардораш, ҳамон нияти худро изҳор кард:

– *Инак, ҷаҳор сол аст, ки бо шумо дар як ҷо кор мекунам. Якдигарро нағз мефаҳмем. Дар ин муддат аз Обигарм ба Роғун кӯчида гузаштам. Маоше ҳам, ки мегирам, ... ба ҳар ҳол, ба рӯзгорам мерасад.*

– *Дар воқеъ, дар як моҳ маошат чӣ қардар аст? – пурсид сардор.*

– *Кариб 200 сӯм ҳаст, – гуфт ўхоккорона.*

– *Кам будааст-дия, – гуфт сардор ва илова кард, – аз ягон ҳисоб ба ту қумак бояд кард, вали имконият нест...*

– *Не, Анатолий Иванович, шумо академики кори худ шудаед, – ба мақсади асосӣ гузаштан хост Акаҷон. – Бо як дӯстам баҳс карда, ба рондани «БелАЗ» шавӯ пайдо карданамро гуфтам... Мехоҳам, ки ман ҳам дар кори соҳтмони даргот ҳиссагузор бошам... Аммо..., – Акаҷон оҳирин гапро ба забон оварда натавонист...*

– *Ҳм-м, – шишиаш рӯйи мизро бо ангӯштон навохта ба фикр рафт сардор ва пас аз лаҳзае гуфт:*

– *Дуруст фикр кардаӣ, додар. Ба кори пуршараф даст задани шудай... Албатта, рондани «БелАЗ» маоши дурусттар дорад... Кирои кор кардан аст.*

– *Хоҳиш мекунам, танҳо ба дил нагиред, – даст сари дил ниҳода гуфт Акаҷон.*

– *Не-е, наҳод? Лекин маро фаромӯши накун. Наздам омада хабар гир!*

– *Албатта [11, с. 87].*

Ҳамин тавр, диалог яке аз вижагиҳои хос ва муҳимми матни асарҳои бадеиу публитсистии Ҷамолиддин Тошматов ба ҳисоб меравад. Он ба табиату моҳияти чунин асарҳои нависанда хос буда, ба онҳо як навъ нерӯ мебахшад, зоро матни публитсистӣ барои дарки маълумоти муайян ва фикру андешаҳои муаллиф аз тарафи аудитория пешбинӣ гардидааст.

Дигар масъалае, ки ба маҳорати эҷодии нависанда оид аст, тасвири манзара ё пейзажнигорӣ мебошад. Он яке аз бартариҳои асосие ба ҳисоб меравад, ки ба ҷаҳонбинии нависанда вобаста аст, андешаҳои ўро дар бораи воқеяят, дар бораи инсон ва ҷомеа нишон медиҳад. Дар асари бадеиу публитсистӣ тасвири манзараҳо ҳам воқеиу мантиқӣ ва ҳам образнок сурат мегирад. Оммавият ва бадеяят ҳамчун ду усули муҳталифи тафаккур ба ҳам тавъям гардида, ба нависанда барои кушодани моҳияти масъала имкон фароҳам меоранд. Махсусан дар тасвири манзара истифодаи ҷумлаҳои унвонӣ нақши муҳим мебозад. Бо ёрии чунин ҷумлаҳо ҷалб намудани таваҷҷуҳи хонанда ба маттлаби тасвир низ аз паҳлӯҳои муҳимми маҳорати эҷодии адиб ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ баъзе асарҳои ба бунёди Роғун баҳшидаи нависанда бо ҷумлаи унвонӣ шурӯ гардидаанд:

Ана ў дар сари мизи корӣ. Владимир Илич ба анҷумани VIII Шурӯҳои умумироссиягӣ, ки дар моҳи декабри соли 1920 шуда гузашт, тайёрӣ медид [11, с. 13].

Хусусияти тасвирий дар чумлаҳои унвонӣ возеху барчаsta ба назар мерасад. Онҳо «бештар дар тасвири манзараю ҳодисаҳои табиат, замону макон ва гайра ба кор бурда мешаванд» [7, с. 36]. Нависанда ручуи таърихиро маҳз бо чумлаи унвонӣ, ки маконро ифода намудааст, шурӯй кардааст. Хусусияти чунин чумлаҳо дар он аст, ки манзаро дар пеши назари хонанда ба таври зинда тасвир менамоянду хонанда худро иштирокии ҳодиса ё воқеа ҳис мекунад.

Ё нависанда ба хотири ҷалби таваҷҷуҳи хонанда очерки «Часорати зан»-ро бо чумлаи унвонӣ чунин ҳусни оғоз бахшидааст, ки барои ҷалби таваҷҷуҳи хонанда муҳим аст:

Се гул: Зинаида, Люба, Бибисоро...

Вакте ки ин номҳоро ба забон меорам, ҳамон ҳодисаи пурҳаяҷон пеши ҷашмонам ҷилвагар мешавад [11, с. 76].

Чунин тарзи оғози матлаб ҳисси қунҷковӣ ва шавқу завқи хонандаро барои мутолиа намудани давоми асар бедор мекунад. Хонанда меҳоҳад аз «ҳамон ҳодисаи пурҳаяҷон», ки нависанда дар борааш сухан рондан меҳоҳад, ҳар чӣ зудтар огоҳ шавад ва идомаи асарро бо шавқу завқ меҳонад.

Маҳорати нависанда ба техникаву малакаҳо, роҳу усулҳо ва қоидаҳои аз тарафи умум эътирофгардидае вобаста мебошад, ки бо риояи онҳо асари бадеӣ ё бадеиву публисистӣ оғарида мешавад. Нависанда бояд барои эҷоди асари дилкашу ҷолиб ва ҳаяҷонангез бо истифода аз роҳу усулҳои ба вуҷуд овардани ҳолати проблемавӣ, риояи суръату пайдарҳамии ҳодисаҳои бавучудомада, образнокӣ, тасвиру ҳаҷм ва муҳит қобилияти баланд дошта бошад. Ҷамолиддин Тошматов низ барои дилчашпу ҷаззоб ва хондани баромадани матлаб воситаҳои гуногуни ифодаи фикрро ба кор бурдааст. Аз ҷумла дар баъзе мавриҷҳо ў манзара, симои қаҳрамон ва кору пайкори ўро бо суханҳои худ тасвир мекунад, дар баъзе мавриҷҳои дигар лаҳзаҳои ҷолибро бевосита аз забони қаҳрамони асар бо истифода аз дафтари хотирот нақл мекунад. Аз ҷумла фасли шашуми асар, ки «Роғун бо Чернобил» унвон дошта, асари «Дар қатраи об – акси офтоб»-ро дар бар мегирад, ҳодисаю воқеаҳо аз забони қаҳрамон – Абдурозик Ятимов бо зикри рӯзи мушаххас оварда шудаанд. Воқаҳо тарзе баён гардидаанд, ки хонанда гуё дафтари хотираи қаҳрамонро варақ зада, аз ҷараёни онҳо оғоҳӣ мейёбад ва худро ҳамсафу ҳамроҳи қаҳрамон ва иштирокии бевоситай ҳодисаҳое эҳсос менамояд, ки ўз сар гузарондааст. Масалан:

25 май, соли 1986. ...Доҳили тунел. Ҳамин ҳоло ҳӯроқи нисфирӯзиро ҳӯрда, ба кор шуруъ карда будем. Аз рӯйи одат, мошини сангшикофкуни пармаи худро ба ҳарсанг рост карда мегурриду мегуррид. Пармаи он ниммиллиметрӣ дарун мерафт.

Мошинҳои «МАЗ», «КрАЗ» дам ба дам ба тунел ҷиҳати баровардани ҷинҳои майдашудаи кӯҳӣ, ҷойҳои бозшударо бетонӣши кардан масолеҳ оварда, даробаро мекарданд. Барои мустаҳкам кардани бетон арматураҳои гафсиаш гуногунро гузошта, бо барқ қафшер мекарданд, ки оташ ялт-ялт ҷило дода нури ҷашмро мегирифт. Mahon ин лаҳза таҳти шуоди ҷароги барқӣ ҳаритаи тунелро аз назар мегузаронидам.

Ронанда Виктор, ки як мошин бетони маҳдули тайёр оварда буд, наздам омада, дар гӯшам гуфт:

– Ба зудӣ назди сармуҳандис Сосюра биравед!

– А? – ба ҳаячон омада ба Виктор чаим дўхтам. – Чаро? Чӣ гап будааст?

Виктор «намедонам» гуфта, китф дарҳам қашид.

– Битони мошинатро бирез, якчоя меравем, – гуфтам.

Виктор тарафи кабинаи мошинааш рафт.

Инак, ман дар қабулгоҳи сармуҳандис... [11, с. 109].

Чунон ки дида мешавад, порчаи боло низ бо чумлаи унвонӣ сар шуда, бо чунин навъи чумла анҷом ёфтааст. Дар ин порча барои ифодаи матлаб истилоҳу таъбироти соҳаҳои техникаву соҳтмон, энергетика ва кӯҳкорӣ, аз қабили «тунел», «мошини сангшикофкуни», «парма», «чинсҳои қӯҳӣ», «бетонпӯши кардан», «масолеҳ», «мустаҳкам кардан»», «арматура», «барқ», «кағишер кардан», «чароги барқӣ» «харитаи тунел», «маҳлули тайёр», «сармуҳандис», «кабинаи мошина» хеле бамаврид ба кор бурда шудаанд. Таъбиру истилоҳоти зикршуда бо қалимаю ибораҳои маъмулӯ умумистеъмоли «ҳӯроки нисфирузӣ», «ҳӯрдан», «кор», «харсанг», «рост кардан», «гуридан», «дарун рафтан», «баровардан», «даробаро кардан», «отаи», «ялт-ялт ҷило додан», «нури чаим», «аз назар гузаронидан», «ба ҳаячон омадан», «рехтан» ва ибораҳои фразеологии «чаим дўхтан», «китф дарҳам қашидан» ҳамнишин гардида, матлабро ниҳоят возеху барҷаста ифода намудаанд. Ин порчаи матн аз ҷиҳати забон ва тарзи баён хеле малек мебошад. Дар он ягон ҷизи барзиёд ба назар намерасад. Тамоми воситаҳои луғавию фразеологӣ барои хубтару возехтар ба зеҳни хонанда бурда расондани матлаб ва ҳадафи нависандай публитсист нақши муҳим бозидаанд.

Бо саволи риторикӣ ифода намудани матлаб аз паҳлӯҳои дигари ниҳоят муҳимми маҳорати эҷодии адиб ба ҳисоб меравад. Он чунин навъи саволест, ки ҷавобро тақозо намекунад, зоро ҷавоби он ба саволдиҳанда ниҳоят возех мебошад ва барои муассир баён кардани фикр, таъқиди ин ё он ҷузъи сухан ба кор бурда шуда [ниг.: 8], як воситаи муҳимми ба фикру андеша водор намудани шунаванда ё хонанда ба ҳисоб меравад. Ин усули баён бештар дар гуфтугӯ, асарҳои бадеӣ, мақолаву асарҳои публитсистӣ ва суханрониҳои оммавӣ бо мақсади ҷалби бештари таваҷҷӯҳи хонанда ё шунаванда ба кор бурда шуда, дар сурати истифодаи дурусту мақсаднок таъсирнокии суханро ниҳоят афзун мегардонад. Саволҳои риторикӣ одатан барои зиёд намудани таъсири ҳиссии сухан ба кор бурда шуда, ба воситаи онҳо фикр тобиши баланди таъқидӣ зоҳир менамояд, ифоданокиу фасоҳати он бештар мегардад [9, с. 324]. Дар порчаи зерин саволи риторикӣ маҳз ба хотири таъқиди сухан истифода шуда, таъсирнокии онро дучанд намудааст:

– ...ҳамон «БелАЗ»-ҳоро ҷавонони таҳҷоӣ биронанд, чӣ бадӣ дорад? [11, с. 83].

Вагарна матлабро бо чумлаи муқаррарии ҳикоягӣ низ баён кардан мумкин аст, вале дар он сурат таъсирнокии сухан коста мегардад. Муқоиса кунед:

...ҳамон «БелАЗ»-ҳоро ҷавонони таҳҷоӣ биронанд, ягон бадӣ надорад // ...ягон бадӣ надорад, ки ҳамон «БелАЗ»-ҳоро ҷавонони таҳҷоӣ биронанд.

Категорияи эҳсосот дар тамоми сатҳҳои забон ифода ёфта метавонад ва ҳар як воҳиди забон қобилияти ифодаи эҳсосро дорад. Дар иртибот ба ин омӯзиши нерӯи шаклҳои забонию риторикӣ дар ташаккули эҳсосоти матн ниҳоят муҳим ба ҳисоб меравад. Ба андешаи муҳаққиқон «савол нисбат ба тасдику инкор ҳамеша эҳсосоти бештарро ифода мекунад» [4, с. 216]. Агар

саволи муқаррарӣ нисбат ба тасдику инкор эҳсосоти зиёдтарро ифода кунад, пас, метавон гуфт, ки саволи риторикӣ саршори эҳсосот мебошад. Ба ибораи дигар, саволи риторикӣ воситаи муҳимми услубие мебошад, ки моҳияти он дар фаҳмидани маъни грамматикии шакли савол ба тарзи нав ифода мейёбад. Ҳамин тавр, саволи риторикӣ чунин чумлае мебошад, ки моҳияти он тасдиқ аст, vale, дар баробари ин, бо шакли савол ифода ёфта, нисбатан ботаъкиду пурэҳсос мегардад. Бунёди порчаи зерини нависандаро низ чумлаҳои саволии риторикӣ ташкил медиҳад:

Моро бисёр масъалаҳо ба ташвиши меоранд. Чаро яке аз таҳти дил кор мекунаду дигаре ҷон намекоҳонад? Барои ҷӣ виҷдони баъзеҳо барои маҳсулоти нуқсадор азоб намекашад? Кӯ масъулияти колективона? [11, с. 97].

Агар матлаби боло низ дар қолаби чумлаҳои ҳикояйгӣ ифода ёбад, таъсирбахшию ифоданокиаш аз байн меравад. Муқоиса кунед:

Моро бисёр масъалаҳо ба ташвиши меоранд. Ҳама бояд аз таҳти дил кор кунаду ҳеч кас фиреб накунад. Виҷдони ҳама бояд барои маҳсулоти нуқсадор азоб кашад. Масъулияти колективона бояд риоя шавад.

Ҳадафи бо саволи риторикӣ ифода намудани матлаб аз он иборат аст, ки оҳанги ҳиссии иттилоъ баланд бардошта шавад, то ба ҳамсуҳбат ё хонанда таассуроти вижана бахшад ва бо ин восита таваҷҷуҳӣ ўро бештар ҷалб намояд [ниг.: 1, с. 225]. Чунон ки қаблан низ гуфта гузаштем, саволи риторикӣ на ҳамчун саволи муқаррарӣ барои ба даст овардани ягон маълумот, балки барои тасдиқи ҳамон маълумот пешбинӣ гардидааст ва шакли нисбатан пурэҳсоси тасдиқ ба ҳисоб меравад [ниг.: 10, с. 147; 5, с. 86]. Барои ҷамъбасти пурэҳсоси сухан низ саволи риторикӣ нақши муҳим мебозад. Аз ҷумла порчаи зерин бо саволи риторикии инкорӣ ба охир расидааст, ки ба хонанда таассуроти хос бахшида, таваҷҷуҳӣ ўро ба матлаб бештару беҳтар ҷалб менамояд:

Ёд дорам, ҷӣ хел мо супории ГЭС-и Норакро ба ҷо оварда будем... Мо медонистем, ки маҳсулотамон масофаи дурӯдарозро тай мекунад. Бинобар ин ба сифати он диққати қалон додем, бисёр навигарихо доҳил кардем. Масалан, гидрогенератори оҳирин «Нишони давлатии сифат»-ро сазовор гардид. Ҳоло гидрогенераторҳои мо дар ГЭС-и Норак бенуқс кор мекунанд. Магар ин эътибори колективи меҳнатии моро намеафзояд? [11, с. 97].

Насиванда метавонист, фикрро бо ҷумлаи муқаррарии тасдиқӣ ба тарзи зайл ҷамъбастан намояд:

...Ҳоло гидрогенераторҳои мо дар ГЭС-и Норак бенуқс кор мекунанд ва ин эътибори колективи меҳнатии моро меафзояд. Vale он гоҳ матлаб муассир ифода намеёфтуну боиси ҷалби таваҷҷуҳӣ хонанда намегардид.

Нависанда ҳамчунин барои пуртасир гардидани сухан воҳидҳои фразеологӣ ё ибораҳои рехтаро хеле бамаврид ба кор бурдааст. Бояд гуфт, ки бунёди чунин воҳидҳоро образ, далелнокии доҳилӣ, мувоғиқати таркиби лугавии устувор ва соҳти грамматикии ташкил медиҳад. Чунин воҳидҳо ба сухан қабои рангину образнок пӯшонда, матлабро дилчашпу ҷаззоб ифода менамоянд. Аз ҷумла ибораи рехтаи «**камари ҳиммат бастан**», ки маъни «ба иҷрои коре азми қатъи намудан»-ро дар ниҳояти образнокӣ ифода менамояд [ниг.: 12, с. 518], дар мисоли зерин хеле бамаврид истифода шудааст:

*Вақте ки ҷанг бо ғалабаи ҳалқӣ шуравӣ анҷом ёфт, ҷӯяндагон... аз нав дар ин роҳ **камари ҳиммат бастанд*** [11, с. 14].

Ё дар мисоли зерин се воҳиди фразеологӣ ба кор бурда шудааст: ибораҳои рехтаи маъмули «*гапи дар дил дошта*» ба маъни «мақсад» [ниг.: 12, с. 336] ва «*ба забон овардан*» ба маъни «чизеро гуфтан, баён кардан» [ниг.: 12, с. 443] корбаст гардида, «*дуди касе ба фалак пешидан*» маъни «сахт бадҷаҳл ва оташин шудан, сахт ба газаб омадан»-ро [ниг.: 12, с. 424] хеле муассиру дилнишин ифода кардааст:

– ...ҳамон «БелАЗ»-ҳоро ҷавонони таҳҷоӣ биронанд, чӣ бадӣ дорад? *Охир, аз дасти мо низ меомадагист, – гапи дар дил дошташиро ба забон овард Акаҷон.*

– *Не, сад бор не! – бадтар дудаши ба фалак пешид Семёновичро* [11, с. 83].

Ибораи рехтаи «*назар афкандан*» дар забон ба маъноҳои «1. нигоҳ кардан; 2. ҷизеро пешиҷашм овардан; 3. мулоҳиза кардан» маъмул мебошад [12, с. 679]. Аз боиси истеъмоли зиёд он забонзада шуда, обурангаш аз байн рафта бошад ҳам, ҷузъи дуюми он – феъли **афтомон** ба маъни маҷозӣ омадааст, ки матлабро таъсирбахш мекунад. Онро нависанда дар мисоли зерин ба ҳамон маъни маъмули «нигоҳ кардан» ба кор бурдааст. Ҳамчунин дар мисоли зерин ибораи рехтаи «*як қад паридан*» ба назар мерасад, ки маъни «аз ҳодисаи ногаҳонӣ сахт тарсидан» [13, с. 500]-ро дорад. Истифода ду воҳиди фразеологӣ дар ифодаи матлаб онро образноку таъсирбахш намудааст:

Акаҷон ба сардор дилсардона назаре афканду бо шаст пас гашт ва дарро сахт пӯшида баромад. Сардор як қад парида, дергоҳ аз дар ҷашм наканда нишиаст [11, с. 84].

Истифодаи дурусту мақсадноки воҳидҳои фразеологӣ на танҳо барои пуртасири хондани гардидани асари нависанда, балки барои дарки амиқи рухия, маънавиёт, қайфияти зехни миллати соҳиби забон имкон фароҳам меорад. Аз ин рӯ дурусту бамавқеъ истифода бурдани ин воҳидҳои забон аз масъалаҳои муҳимми маҳорати эҷодии нависанда ба ҳисоб меравад. Дар мисолҳои зерин низ ибораҳои рехтаи «*риштаи хаёли касе канда шудан*» ба маъни «*фикару хаёли касе қатъ шудан*» [ниг.: 12, с. 893], «*мӯйи сари касе сих задан*» ба маъни «*ниҳоят зиёд тарсидан, аз тарси зиёд коре карда натавонистан*» «*оҳи чуқур қашидадан*» ба маъни «*аз ташвиши зиёд фориг шудан*», «*болу пар баровардан*» ба маъни «*қувваю мадори тоза пайдо намудан, ба ҷуши хурӯши омадан, бо камоли хурсандӣ ба коре азм кардан*» [ниг.: 12, с. 121] ба кор бурда шуда, матлабро муассиру пурэҳсос ифода намудаанд:

Ба истгоҳ расидани автобуси «ПАЗик» риштаи хаёли Акаҷонро канд [11, с. 87]; *Дар рӯ ба рӯ «минтақаи мамнуъ» ном навиштаотро хондам. Мӯйи сарон сих зада монд* [11, с. 113]; *Ҳамин ки ҳавопаймо монандо ба аэропорти Душанбе нишиаст, оҳи чуқур қашидадан* [11, с. 115]; *Он лаҳза дар олам гӯё каси хурсандтар аз ман набуд. Тарафи коргоҳ рафтам. Хаёлам, ки болу пар бароварда меравам* [11, с. 116].

Бо ёрии воҳидҳои фразеологӣ, ба гайр аз мағҳуму ҳодисаҳои муайян пахлуҳои муҳимми эҳсоси ботинии гӯянда низ ифода мейбад ва маҳз ҳамин ифодаи олами эҳсоси ботинӣ сухани гӯяндаро таъсирбахш мегардонад. Масалан, агар ягон шахси наздик ё дӯст дер боз камнамо бошад, баъди боздиҳи ногаҳонӣ таъбири «*шуморо ба ин тараф қадом шамол паронд*» ба маъни «*дер боз шуморо надидам*» ба кор бурда мешавад, ки дар баробари маъни «*камнамо будан*» боз як навъ эҳсоси ботинии хурсандӣ ва ҳисси

қаноатмандии гӯяндаро аз воҳӯрии ногаҳонӣ дар бар мегирад. Чунин таъбири халқиро нависанда хеле бамаврид истифода кардааст:

– ...гӯфтагӣ барин, баъди расо бист сол дидем-а! – мегуфт Абдуроziк ва пурсиd: Шуморо ба ин тарафҳо қадом шамол паронд, ака? [11, с. 119].

Ибораи рехтаи «бозӣ дорондан» ба маънои «1. касеро гӯл кардан, фиреб додан; 2. масхара кардан» корбаст шуда [ниг.: 12, с. 120], мазмуну мундариҷаи он эҳсосоти манфири дар бар мегирад. Нависанда бо истифодаи ин ибораи чунин эҳсосоти соҳиби амалро ниҳоят барҷаста ифода кардааст:

Агар андаке ҳушёر нашавӣ, ба ҳар гуна раҳи хостааш меандозад, бозӣ медоронад [11, с. 123].

Дар мисоли зерин ибораи рехтаи «ҷашми касеро қалон қушодан» ба маънои «касеро аз ҳақиқати воқеши ҳол боҳабар кардан, ба касе чизи зиёдро омӯзондан» [ниг.: 13, с. 379] омада, барои ифодаи эҳсосоти мусбат ба кор бурда шудааст:

Даврони хизмат ҷашмини Файзалиро қалон қушода монд [11, с. 125].

Истифодаи бамавриди воҳидҳои фрезеологӣ далели он аст, ки нависанда сарвати забони модариашро хуб медонад, дар ифодаи матлаби эҷодии худ онҳоро дурусту бамавқеъ кор мефармояд ва ба ин восита руҳи ҳалқӣ ва бадеяти лирикии асарҳоро таъмин мекунад.

Истифодаи зарбулмасалу мақолҳо дар асари публицистӣ дар таъмини завқу салиқаи бадеии қалом мусоидат намуда, барои оғаридани матни муассир, ки таваҷҷуҳи хонандаро ҷалб менамояд, имкон фароҳам меорад. Чунин суханони пурхикмати ҳалқ дар ифодаи мӯҷазу мушахҳас ва образноку пуроҳонги матлаби гӯянда ё нигоранд мӯҳим мебошанд [ниг.: 18, с. 108]. Чунин воҳидҳои забон ҳарчанд «дар алоҳидагӣ ҳам фикри расо ва маънои муайянро ифода мекунанд, вали аҳаммияти онҳо, моҳият ва қимати онҳо дар нутқи гӯянда ё матни нависанда бештар ва барҷастатар аён мегардад» [2, с. 79]. Маҳорати эҷодии нигоранд аз бисёр ҷиҳат ба истеъмоли дурусту бамариди зарбулмасалҳо вобаста мебошад, зоро чунин дурдонаҳои забони мардум, бар замми он ки матлабро ниҳоят кӯтоҳу образнок мекунанд, аз обуранги оҳангнокӣ низ барҳӯрдор мебошанд. Дар асарҳои ба бунёди неругоҳи Рофуна бахшидаи Раҷабалӣ Аҳмад зарбулмасалҳо ниҳоят бамавқеъ истифода шудаанд. Масалан, зарбулмасали «Кӯҳ ба кӯҳ намерасад, одам ба одам мерасад» мавридиҳои гуногуни истеъмол дорад: онро ҳам ҳангоми ҳайрухӯш ба умеди дидоре, ки шояд нисбатан дер ба вуқӯъ ояд ва ҳам ҳангоми воҳӯрии дӯстон ё шиносони дерин, ки муддати тулонӣ яқдигарро надидаанд, истифода мебаранд. Ҳатто дар ҳоли норозӣ будан аз шахсе, ки ягон ҳоҳишро иҷро намекунад, истеъмоли он ба маънои «шояд рӯзе кори ту ҳам ба ман меафтад» ҷоиз мебошад. Нависанда ин сухани ҳикматноки ҳалқро аз забони қаҳрамони асар, ки расо пас аз бист сол бо ӯ воҳӯрдааст, ниҳоят бамаврид корбаст намудааст. Қаҳрамони асар бо истифодаи он хурсандию қаноатмандии хешро аз воҳӯрии деринизор ва як андоза гайричашмдошт баён доштааст:

– Бинед-а, «Кӯҳ ба кӯҳ намерасад, одам ба одам мерасад» гӯфтагӣ барин баъди расо бист сол дидем-а! – мегуфт Абдуроziк [11, с. 119].

Ташбех ҳамчун воситай мӯҳимми услубӣ дар талқини мароми эҷодии нависанда нақши мӯҳим мебозад, матлабро возеху пуртаясир ифода мекунад. Бо ёрии он нависанда хусусияти ташбехшавандаро ба назари хонанда барҷаста мӯҷассам менамояд [ниг.: 6, с. 20]. Ташбехоти «ҷароғ

барин равшан», «мисли ҷароҳат дар бадан», «абрешим барин мулоим», «мор барин печутоб ҳӯрдан», «хирс барин калону фарбех», «(ранги касе) пахта барин кандан», «(қуввати касеро) мисли зулук макида гирифтан», «чун селаи мургон парвоз карда рафтан», ки дар асар истифода шудаанд, баёнгари маҳорати хуби эҷодии нависанда буда, матлабро рангину возех баён кардаанд, хусусиятҳои ҳиссию бадей ва эстетикии асарҳои нависандаро афзун намудаанд:

Фикри охирин чаимони Акаҷонро ҷароғ барин равшан гардонид [11, с. 87]; – Не бародар, – гуфт бо қатъият Файзалий, – рӯйихотир, ошнобозӣ, хешубаторӣ бо роҳи ҳудаши. Ин гуна корои шумо мисли ҷароҳастест дар бадан [11, с.122]; Кораш афтад, абрешим барин мулоим, мор барин печутоб меҳӯрад, ба комаши қашиданӣ мешавад [11, с. 123]; Яке аз маҳбусҳо хирс барин калону фарбех буда, дар сари синааши сурати ҳонуми луч бо туши ва сӯзан зада қашида шудааст [11, с. 126]; Файзалиро аз гояти қаҳру газаб ранг пахта барин канда, таги пояни туф карда, рӯй гардонд [11, с. 126]; Тамоми қувваташро мисли зулук макида гирифта кор мефармояд [11, с. 127]; Солҳои хизмат чун селаи мургон парвоз карда рафтанд [11, с. 127].

Дар умум, дурусту моҳирона истифода бурдан аз имконоти лексикию грамматикии забон аз масъалаҳои муҳимми маҳорати нависанда дар эҷоди асарҳои ба бунёди нурӯгоҳи Роғун баҳшидаи ў ба ҳисоб меравад. Чунин асарҳо содаву равон буда, ҳонанда аз онҳо ба ҳубӣ мақсаду мароми нависандаро пай мебарад. Нависанда зимни эҷоди чунин асарҳо матлабро бо вожаҳои ҳамафаҳму умумистеъмол баён менамояд, аз истифодаи воҳидҳои лугавии душворфаҳми забонҳои бегона, тасвири ташбеҳоти қасношунид ва истиораҳои пӯшидаву киноҳои норавшан, муболигаҳои қаснофаҳм ҳуддорӣ кардааст. Истифода аз имконоти диалог, тасвири манзара ё пейзажнигорӣ, инъикоси симои қаҳрамон ва кору пайкори ў бо суханҳои ҳуд, тасвири лаҳзаҳои ҷлиб аз забони қаҳрамони асар ва бо истифода аз дафтари хотироти ў, корбурди ҷумлаҳои унвонӣ, саволи риторикӣ, истеъмоли воҳидҳои фразеологӣ ва зарбулмасалу мақолҳо, истифодаи ташбеҳ ва истилоҳоти соҳаҳои соҳтмону техникӣ ва энергетика дар ифодаи матлаб нақши муҳим бозидаанд ва баёнгари маҳорати эҷодии нависанда мебошанд. Маҳз чунин воситаҳои лугавию грамматикӣ сухани нависандаро таъсирбахш намуда, барои ҷалби таваҷҷӯҳи ҳонанда муҳим мебошанд.

Адабиёт

1. Арнольд, И. В. Стилистика. Современный английский язык: учебник для вузов / И. В. Арнольд. – М.: Флинта; Наука, 2002. – 384 с.
2. Асрорӣ, В. Эҷодиёти даҳонакии ҳалқи тоҷик (фолклори тоҷик) / В. Асрорӣ, Р. Амонов. – Душанбе: Маориф, 1980. – 304 с.
3. Виноградский, В. С. Публицистический диалог – надежный ресурс публичности и эффективности современных СМИ / В. С. Виноградский // Вопросы теории и практики журналистики. – М.: 2015. – Т. 4., № 2. – С. 183-193.
4. Гальперин, И. Р. Очерки по стилистике английского языка / И. Р. Гальперин. – М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1958. – 462 с.
5. Гукалова, Н. В. Роль риторического вопроса в создании текстовой эмотивности (на материале романа В. Вулф «На маяк») Н. В. Гукалова //

- Казанский вестник молодых ученых. Педагогические науки. – Казань, 2018. – Т. 2 (7). – С. 86-88.
6. Фаффоров, Р. Навсианда ва забон / Р. Фаффоров. – Душанбе: Ирфон, 1977. – 208 с.
7. Камолиддинов, Б. Наҳви забони тоҷикӣ / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Собириён, 2010. – 280 с.
8. Риторический вопрос [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki> (время доступа: 12.05.2024)
9. Риторический вопрос // Словарь литературоведческих терминов / Ред.-сост.: Л. И. Тимофеев и С. В. Тураев. – М.: «Просвещение», 1974. – 509 с.
10. Скородумова, Е.А. Риторический вопрос – реакция как средство выражения эмоций (на материале англоязычных художественных текстов) / Е.А. Скородумова // Вестник Челябинского государственного ун-та. – 2009. – № 39 (117). – С. 137-139.
11. Тошматов, Ҷ. Кашифонаи Рогун / Ҷ. Тошматов. – Душанбе: Адиб, 2011. – 176 с.
12. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик (фарҳанги фразеологӣ) / Тартибдиҳанда М. Фозилов. – Душанбе: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1963. – Ҷ. 1. – 952 с.
13. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик (фарҳанги фразеологӣ) / Тартибдиҳанда М. Фозилов. – Душанбе: Ирфон, 1964. – Ҷ. 2. – 952 с.
14. Шкодин, М. В. Печатные СМИ: ресурсы публичности / М. В. Шкодин // Вестник Московского университета . Сер. 10, Журналистика. – М., 2011. – № 5. – С. 7-21.
15. Ҷумъаев, М. Забон муҳимтарин рукни матбуоти миллӣ мебошад / М. Ҷумъаев // Баҳори Аҷам. – 2015. – 07 март.
16. Ҷумъаев, М. Баъзе масъалаҳои забони матбуот / М. Ҷумъаев. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 164 с.
17. Ҷумъаев, М. О. Дар бораи маҳорати нависандагӣ Раҷабалӣ Аҳмад дар таълифи очерки «Аз Рогун то Зорун» / М. О. Ҷумъаев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – № 1. – С. 21-25.
18. Юсупова, М. И. Корбурди зарбулмасалу мақол дар романӣ «Шӯроб»-и Раҳим Ҷалил / М. И. Юсупова // Номаи Донишгоҳ. – Ҳуҷанд, 1921. – № 1 (66). – С. 107-114.

Джумаев Мехроб

**МАСТЕРСТВО ПИСАТЕЛЯ ДЖАМОЛИДДИНА ТОШМАТОВА
В ИСПОЛЬЗОВАНИИ ЯЗЫКОВЫХ СРЕДСВ
(на основе произведений, посвященных Рогунской ГЭС)**

В научном исследовании речь идёт о мастерстве писателя публициста Джамолиддина Тошматова в творении публицистических произведений, посвященных строительству Рогунской ГЭС.

Мастерство писателя можно приписывать к правильному и умелому использованию лексического богатства и грамматических возможностей языка, достижения его можно объяснить правильным использованием языковых средств.

Произведения Джамолиддина Тошматова, посвященные строительству гидроэнергетических объектов, собранные в сборнике «Кашшофони Рогун» («Первооткрыватели Рогуна»), считаются несложными и гладкими с точки зрения языка и стиля. Писатель выражает свою цель общеупотребительными и общедоступными словами, воздерживается от использования замысловатых лексических единиц чужих языков, непонятных изображений образов и неслыханных аллегорий, таинственных метафор, неясных намеков и метонимий, небывалых преувеличений и гипербол. Это позволяет читателю легко понять содержание произведения писателя, быть хорошо осведомленным о его целях и намерениях.

Использование возможностей диалога, изображение ландшафта или описание пейзажа, отражение своими словами образа героя и его деятельности, описание интересных моментов языком героя произведения, взятых из его записной книжки, употребление заглавных предложений, риторических вопросов, использование фразеологизмов, пословиц и поговорок играют важную роль в выразительности текста и являются выражением творческого мастерства писателя. Именно такие лексические и грамматические средства делают речь писателя впечатляющей и действенной и считаются важными для привлечения внимания читателя.

Ключевые слова: писатель-публицист, публицистическое произведение, творческое мастерство, гидроэнергетические сооружения, лексические единицы, заимствованные слова, диалог, средства общения, изображение пейзажа, назывное предложение, риторический вопрос, повествовательное предложение, речевое воздействие, фразеологизм, пословица, поговорка, аллегория.

Jumaev Mehrob

SKILLS OF WRITER JAMOLIDDIN TOSHMATOV IN THE USE OF LANGUAGE COMPONENTS (based on works dedicated to the Roghun Hydroelectric Power Plant)

The scientific research is about the skill of the writer and publicist Jamoliddin Toshmatov in the creation of journalistic works dedicated to the construction of the Roghun hydroelectric power plant.

The skill of a writer can be attributed to the correct and skillful use of the lexical richness and grammatical capabilities of the language; its achievement depends on the correct use of linguistic means.

Jamoliddin Toshmatov's works on the construction of hydropower facilities, collected in the collection "Kashofoni Roghun" ("Discoverers of Roghun"), are considered simple and smooth in terms of language and style. The writer expresses his goal in commonly used and publicly accessible words, refrains from using intricate lexical units of foreign languages, incomprehensible images of images and unheard of allegories, mysterious metaphors, unclear allusions and metonymies, unprecedented exaggerations and hyperboles. This allows the reader to easily understand the content of the writer's work and be well aware of his goals and intentions.

Using the possibilities of dialogue, depicting a landscape or describing a landscape, reflecting in your own words the image of the hero and his activities,

describing interesting moments in the language of the hero of the work taken from his notebook, using capitalized sentences, rhetorical questions, using phraseological units, proverbs and sayings play an important role in expressiveness text and are an expression of the writer's creative skill. It is such lexical and grammatical means that make a writer's speech impressive and effective and are considered important for attracting the reader's attention.

Keywords: Jamoliddin Toshmatov, writer-publicist, "Kashofoni Roghun" ("Discoverers of Roghun", Roghun hydroelectric power plant, publicist's work, lexical units, borrowed words, dialogue, means of communication, speech influence, phraseology, speech influence, proverb, adage, allegory.

ТДУ: 07+002.5+05+008+655.4/5+37точик+8точик+9точик

Шарифзода Қироншоҳ

«БУХОРОИ ШАРИФ» ДАР ТАҲҚИҚИ МУҲАҚҚИҚОНИ СОЛҲОИ БОЗСОЗӢ (1985 -1991)

Дар мақола осори таҳқиқии марбут ба нахустрӯзномаи тоҷикии «Бухорои шариф», ки дар матбуоти даврӣ ва асарҳои алоҳида дар солҳои бозсозӣ (1985-1991) ба табъ расидаанд, таҳқиқ шудааст.

Ошкорбаёнӣ, ҷун яке аз руқнҳои асосии Бозсозии Горбачевӣ, ки ба таҳаввулоти афкори сиёсию иҷтимоии фарогир мусоидат мекард, имкон дод, нерӯҳои наҷҷуҷӯи ҷомеа дар баробари ба масоили доди рӯз бештар таваҷҷӯҳ кардан, ба омузиии саҳифаҳои «сиёҳ»-и таърихи на ҷандон дури ҷумҳуриҳои миллии Иттиҳод, оғозгоҳҳои таъриху фарҳанги миллӣ пардоҳанд.

Рӯчӯъ намудан ба осори бадеӣ ва публицистии намояндагони барҷастаи ҷунбииши маорифпарварӣ, таҳия ва чопи асарҳои ҷудогонаи онҳо, бар асоси маъхазҳои то ин вақт тамғаи "сиррӣ" доштаи бойгониҳо шурӯъ шудани таҳқиқу пажуҳии марҳалаҳои ҳассоси афкори сиёсию иҷтимоӣ, аз ҷумла, ҳаракати ҷадидия, имконеро фароҳам овард, ки муҳаққиқон ба таърихи пайдоии ва фаъолияти нахустрӯзномаи миллии «Бухорои шариф» низ бо диди тоза муроҷаат намоянд.

Маълумот ва хуносаҳои муҳаққиқон доир ба «Бухорои шариф» муҳталиф бошад ҳам, аксарияти онҳо аз як сарҷашма – навиштаи С Айнӣ манишаъ гирифтаанд. Ҳамчунин, агар баъзе аз муҳаққиқон бо таъсирӣ руҳияни коммунистӣ «Бухорои шариф»-ро ҳамчун «матбуоти бурҷуазияи маҳаллӣ, ки дар ҳаёти заҳматашони маҳаллӣ асосан нақши иртиҷоӣ бозида», «барандаи гояҳои бурҷуазияи маҳаллӣ буд ва манфиат ва хостаҳои оммаи меҳнаткашро ифода намекарданд» арзёбӣ карда бошанд, баъзеи дигар, ин наирияро ба ҳайси сарогози журналистиқаи тоҷикии Осиёи Миёна шинохтаанд.

Калидвоҷсаҳо: «Бухорои шариф», бозсозӣ, марҳала, муҳаққиқон, матбуоти даврӣ, ҷунбииши маорифпарварӣ, ҳаракати ҷадидия, маълумот, таҳлил, таҳқиқ.

Нимаи солҳои 80-ум ҳаёти сиёсию иҷтимоии Иттиҳоди Шуравӣ дучори тағиироти ҷиддӣ гардид. Бо ташаббуси Сарвари кишвари Шуроҳо Михаил Горбачев дар мамлакат барномаи дигаргунсозиҳои демократӣ пеш

гирифта шуд, ки дар таърих бо номи Бозсозӣ (Перестройка) маъруф гардид. Ошкорбаёнӣ, чун яке аз руқнҳои асосии Бозсозӣ, ки ба таҳаввулоти афкори сиёсию иҷтимоии фарогир мусоидат мекард, имкон дод, нерӯҳои навҷӯи ҷомеа дар баробари ба масоили доги рӯз бештар таваҷҷӯҳ кардан, ба омӯзиши саҳифаҳои «сиёҳ»-и таърихи на ҷандон дури ҷумҳуриҳои миллии Иттиҳод, оғозгоҳои таъриху фарҳанги миллӣ пардозанд. Дар сафи пеши ин нерӯҳо, албатта, олимону адібон, рӯзноманигороду ходимони дин қарор доштанд ва афкори навро тавассути воситаҳои аҳбори омма ва китобу брошураҳо интишор дода, баҳри авҷ гирифтани ҳудшиносии мардум мусоидат менамуданд.

Дар қатори китобу рисолаҳо, мақолаву мусоҳибаҳои матбуотӣ перомуни саҳифаҳои норушани таъриҳ, шаҳсиятҳои сиёсию фарҳангӣ, осори номатбуи адібони классикӣ, давраҳои таназзул ва рушди афкори сиёсию иҷтимоии ҳалқ рӯй ҷоп меомаданд. Баҳусус рӯйдоду воқеоти пуршӯри оғози асри XX, ҷунбиши маорифпарварӣ ва ҳаракати ҷадидия, ки аз марҳалаҳои заминасози он давра ба ҳисоб мерафт, мавзуъҳои аслии асарҳои илмию публитсистии замони бозсозиро ташкил мекарданд. Ручӯъ намудан ба осори бадей ва публитсистии намояндагони барҷастаи ҷунбиши маорифпарварӣ, таҳия ва ҷонибӣ асарҳои ҷудогонаи онҳо, бар асоси маъҳазҳои то ин вақт тамғаи сиррӣ доштаи бойгониҳо шуруъ шудани таҳқиқу пажуҳиши марҳалаҳои ҳассоси афкори сиёсию иҷтимоӣ, аз ҷумла ҳаракати ҷадидия, имконеро фароҳам овард, ки муҳаққиқон ба таърихи пайдоиш ва фаъолияти нахустрӯзномаи миллии «Бухорои шариф» низ бо диди тоза муроҷиат намоянд.

Ҳамзамон бояд гуфт, ки баррасии мавзуи мазкур ва арзёбии муаллифони матолиби зиддаҳл бо баҳонаву сабаби гуногун ва дар сатҳи муҳталиф ҷараён гирифтааст. Ҳатто дар навиштаи як муаллиф назари муҳталиф ба мавзуъ ҷой дорад, ба гунае ки адабиётшинос Ҳолида Айнӣ дар як асараш, он ҳам баҳшида ба ҳаёт ва фаъолияти устод Айнӣ, нахустин нашрияи тоҷикӣ, таърихи ҷоп ва қатъи фаъолияти «Бухорои шариф»-ро дугуна зикр намудааст: «Зиёёни равшанзамир ва навҷӯи Бухоро солҳост, ки аз пайи таъсиси рӯзномаи худ афтоданд. Ба ёрии онҳо Мирзо Сироҷи Ҳаким ва Мирзо Муҳиддин расиданд. Аз 4 марта соли 1912 «Бухорои шариф» ба забони тоҷикӣ ба нашр шудан сар кард ва 22 январи соли 1913 нашри он қатъ гардид» [1, с. 43]. Муаллиф пас аз ҷонибӣ саҳифаи китоб вобаста ба фаъолияти нашрия сухан ронда, менависад, ки «Бухорои шариф» рӯзномаи ҳаррӯзai тоҷикии Бухоро буда, аз 11 марта соли 1912 то оғози январи соли 1913 зери таҳрири Мирзо Ҷалол Юсуфзода аз ҷоп мебаромад» [1, с. 97]. Тавре мебинем, шарҳи муаллиф бар замми дугуна будан, дар ҳар ду ҳолат ғалат низ ҳаст.

Адабиётшиносӣ маъруф, профессор Ҳолиқ Мирзозода дар мавриди муносибати маорифпарварон ба адабиёти ибтидои асри XX мулоҳиза ронда, муроҷиатан ба шеъри Мирзо Сироҷи Ҳаким «Ҷавоби мутоиба» (Бухорои шариф.– 1912.– 28 апрел.– №44) навиштааст: «Мирзосироҷи Ҳаким шоиронро ба ғояву услуби нави шоири даъват кард, ки ин аз хизмат кардан ба Ватан ва тарғиби маорифу маданияти нав иборат аст. Байти «Услуби дигар кунем бунёд, Созем равони Рӯдакӣ шод» бар зидди он тақлидкорони Бедил равона шудааст, ки ҳунару истеъдодашонро, асосан ба пайравии

шакли шеъри ў ба харч дода, назмро ба ҳамин восита аз мудохила ба мазмуни ҳаётӣ боздоштаанд” [6, с. 136-137].

Яке аз матолиби таҳассусии хонданӣ дар мавзуи пайдоиш ва фаъолияти “Бухорои шариф” дар марҳалаи мавриди баррасии мо, мақолаи «Тафсири як ишораи Айнӣ»-и академики АИ Озарбойҷон Азиз Мираҳмадов ва муҳаққики робитаҳои адабии тоҷику озар Валӣ Самад [5] аст, ки муаллифон дар зимни шарҳи ишораи устод Айнӣ «маънавиёти газета ба Мирзо Ҷалол ва моддиёташ ба Левин оид буда...» оид ба сабабу омилҳои ба муҳарририи «Бухорои шариф» даъват шудани Мирзо Ҷалол Юсуфзодаи озар маълумоти пурарзиш медиҳанд. Ба навиштаи муаллифон, Мирзо Ҷалол соли 1862 дар ноҳияи Шуша ба дунё омада, таҳсили аввалро дар оила аз падараш донишманди барҷастаи забону адабиёти форсу тоҷик Мирзо Алиакбар гирифта, баъди 7 соли таҳсил дар Эрону Ироқ ба Қарябӯг баргашта, асосан ба кори муаллимӣ ва матбуوت пардохтааст.

Муаллифони мақола собиқаи ошноии Мирзо Ҷалол бо адабиёти форсу тоҷик, фаъолияти адабиётшиносӣ ва нависандагӣ, ҳунари ниғорандагӣ ва рӯзноманигории ўро бо зикри санаву номгӯи асарҳои эҷодкарда ва нашрияҳои фаъолиятдоштааш тасвир намуда, навиштаанд: «Мирзо Ҷалол Юсуфзода то замони ба Бухоро омадан ва муҳаррири газетаи «Бухорои шариф» таъин шудан, ... дар соҳаи адабиёту маданияти Шарқ ва, пеш аз ҳама, адабиёти тоҷику форс шахси шинохта будааст» [5, с.108-112].

Мақолаи мазкур бар замми маълумотҳои дақиқу пурқимат аз ҳаёт ва эҷодиёти то замони ба Бухоро омадани Мирзо Ҷалол Юсуфзода ва назаре ба чаҳор шеъри маорифпарваронаи дар «Бухорои шариф» табъшудаи ў, инчунин ба чопи такрории 23 шумораи рӯзномаи «Қонун» (1890, Лондон) дар Техрон тули солҳои 1909-1911 ва шахсияти Мирзо Малкумхон – собиқ сафири Эрон дар Англия, ки рӯзномаи форсии «Қонун»-ро таъсис додаю сармуҳаррирӣ кардааст, рушанӣ меандозад.

Муаррихи маъруф Мансур Бобоҳонов дар рисолаи «Из истории периодической печати Туркестана» (1987) ба туфайли «чунбишҳои нави инқилобии» солҳои 1910-1914 ва таъсири матбуоти большевикон, фаъолгардии ҳизбҳои буржуазии маҳаллӣ, дар кишвари Туркистон пайдошавии рӯзномаҳои зиёдро қайд намуда, бо иқтиbos аз И. С. Брагинский, навиштааст: «газетаҳое ба мисли «Бухорои шариф» (аз 11 марта с.1912 то 2 января с.1913, 153 шумора) ва «Тӯрон» (аз 14 июля с.1912 то 2 января с.1913, 45 шумора) бо забонҳои тоҷикӣ ва ўзбекӣ чоп мешуданд» [2, с.102].

Дар ҳамин ҳол, М. Бобоҳонов дар бораи ҳусусияти матбуоти мавриди назар ақидаи ихтилофнокро пеш мегузорад, яъне аз як тараф, «рӯзномаю маҷаллаҳои ин давра масъалаҳои таъсиси мактабҳои навусулро ба миён гузошта, гояи «сараватманҷавии» мусулмононро пуштибонӣ мекарданд, бинобар ин ҳабару мақолаҳои оид ба масъалаҳои савдо дар онҳо мавқei асосӣ дошт» нависад, аз тарафи дигар, ҳулоса мебарорад, ки «матбуоти буржуазияи маҳаллӣ дар ҳаёти заҳматкашони маҳаллӣ, асосан нақши иртиҷоӣ бозид» [2, с.103-104].

Аз муҳаққиконе, ки дар ин давра ба «Бухорои шариф» аз мавқei айёми нав, бо диdi публистикашиносӣ назар карда, онро «ягона нашрияи соғ тоҷикии Осиёи Миёна то инқилоб» шинохтааст, профессор Иброҳим Усмонов мебошад: «Рӯзномаи «Бухорои шариф» нафақат аввалин намунаи

матбуоти тоҷикии Бухорои амири, балки ягона нашрияи соф тоҷикии Осиёи Миёна то инқилоб буд. Пас аз баста шудани вай ҷавонбухориён дигар имконияти нашри рӯзнома ва маҷалларо пайдо карда натавонистанд. Зоро амир, ки ба зарари беҳудуди сухани чопӣ барои пойдории тоҷу таҳташ ба кулӣ боварӣ ҳосил карда буд, барои пешрафти матбуот дигар маҷол намедод» [12].

Ин муҳаққиқ дар баробари зикри нақши муҳими «Бухорои шариф» дар оғоҳ намудани мардуми Бухоро аз аҳволи дунё, шиносонидан бо маданияти пешқадами аср, аз ҷумла тамаддуни рус, ки «бешак мубориза барои ислоҳи мактабу мадраса ҳам бо таъсири он шурӯъ шудааст», нақши нашрияро дар хислати журналистӣ қасб намудани публицистикаи китобии адибону донишмандони гузаштаамон ба мисли Носири Ҳусрав, Убайди Зоконӣ, Саъдӣ, Восифӣ, Аҳмади Дониш таъқид намуда, ҷойгоҳи аввалин нашрияи тоҷикиро «сароғози журналистикаи тоҷикии Осиёи Миёна» арзёбӣ кардааст: «Таъсиси «Бухорои шариф» ба эҷодкорони аввали асри XX тоҷик имкон дод, ки василаи оммавитари таблиғи нуқтаи назари худро ба даст дошта бошанд. Барои ҳалқи мо «Бухорои шариф» тақрибан он хизматеро адо кардааст, ки нашрияҳои И. А. Крылов, Н. Новиков барои Россияи асрҳои XVII-XVIII доштанд. Ба ибораи дигар, «Бухорои шариф» сароғози журналистикаи тоҷикии Осиёи Миёна буд» [12].

Гуфтанист, ки профессор И. Усмонов то ба ҷунин ҳулоса расидан, солҳое пештар аз ин, ду дафъа дар навиштаҳояш «Бухорои шариф»-ро ба ҳайси нахустин нашрияи тоҷикий зикр намудааст. Муҳаққиқ ҳанӯз соли 1977 дар тақризаш ба китоби муҳаққиқони ўзбек Т. Эрназаров ва А. Акбаров «История печати Туркестана (1870-1925)» (Ташкент, 1976), ки дар №9, маҷаллаи «Помир» ба табъ расидааст, зимни танқиди назари муаллифони китоб – зери мағҳуми Туркистон фаҳмидани танҳо ҷумҳурии имрӯзаи Ўзбекистон, менависад: «Маҳдудсози мавзӯъ ба он оварда расонидааст, ки муаллифони китоб ба нахустин рӯзномаи ўзбекии «Туркистон вилоятининг газети» таваҷҷуҳи зиёд зоҳир намуда, аз нахустин нашрияҳои тоҷикий ва туркманий «Бухорои шариф», «Рӯзномаи моварои баҳри Ҳазар» ҳатто ёдовар нашудаанд» [13, с.138].

Дар мақолаи «Печать Советского Таджикистана»-и Иброҳим Усмонов (маҷаллаи «Распространение печати», 1980, №6) рӯзномаҳои аввалини тоҷикии «Бухорои шариф», «Самарқанд», маҷаллаи «Ойина»-ро «барандагони ғояҳои буржуазияи маҳаллӣ буда, манфиат ва хостаҳои оммаи меҳнаткашро ифода намекарданд» [13, с.120], баҳо додан, назари ихтилоғонок ва ҳанӯз аз таъсири идеологияи коммунистӣ нараҳидани муҳаққиқро далолат медиҳад.

Дар ҳабари васеи «Бозёфти «Бухорои шариф»-и М.Қосимов дар рӯзномаи «Ҳақиқати Ўзбекистон» (ҳоло «Овози тоҷик»), аз ҷониби дотсенти Донишкадаи технологияи саноати сабук ва ҳуроквории Бухоро Зевар Қосимова ва муаллими қалони ҳамин донишкада Баҳодур Эргашев пайдо кардани «қарib нисфи шумораҳои газетаи «Бухорои шариф» дар Музей - мамнӯъгоҳи меъморию таърихии вилояти Бухоро мӯжда дода, аз таърихи чоп ва мундариҷаи нашрия маълумоти муҳтасар ироа мегардад [4]. Ин аввалин навиштае пас аз солҳои ҳомӯшӣ оид ба «Бухорои шариф» дар нашрияҳои тоҷикии кишвари ҳамсоя буд. Арзиши матлаби мазкур дар он зоҳир мегардад, ки он баробари ҳушҳабар, барои ҷалби таваҷҷуҳи

мутахассисону ихлосмандони таърихи фарҳангу матбуоти миллӣ хизмат кард, чун то ин вақт муҳаққиқони соҳа гумон доштанд дӯхтаи нопурраи шумораҳои «Бухорои шариф» танҳо дар Китобхонаи давлатии Ўзбекистон маҳфуз асту бас.

Дере нагузашта дар рӯзномаи «Ҷавонони Тоҷикистон» мақолаи донишҷӯи факултети таърихи Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон Ўзбекбой Раҳмонов «Бухорои шариф» чӣ гуна рӯзнома буд?» ба табъ расид, ки муаллиф дар зимни муаррифии нахустрӯзномаи тоҷикӣ, руҳия ва хислати афкори ҷадидӣ ва зидди ақидаҳои пантуркистӣ доштани «Бухорои шариф»-ро ба баррасӣ мекашид [7].

Дар мақолаи “Бухорои шариф” – равзанаи нур” муҳаққиқи журналистикаи тоҷик Пайванд Гулмуродзода дар такя ба маълумоти дар осори устод Айнӣ зикршуда, аз таърихи таъсис, мундариҷоти умумӣ ва аҳамияти нахустин рӯзномаи тоҷикии “Бухорои шариф” сӯхан пеш оварда, зарурати дастрас намудани нусхаҳои нашрия ва мавриди таҳқиқ қарор додани онҳоро таъкид менамояд [3].

Адабиётшиноси маъруф Вали Самад, ки меҳвари пажуҳишашро таҳқиқи робитаҳои адабии тоҷику озар ташкил медиҳад, дар ҷанд асарава ба баррасии мавқеи рӯзномаи «Бухорои шариф» дар тарҷумаву чопи намунаҳои баргузидаи адабиёти ҳалқҳои дигар пардохтааст. Ўхануз соли 1988 дар мақолаи «Бухорои шариф» ин нахустин нашрияи тоҷикро муаррифӣ намуда, навиштааст: «... Дар саҳифаҳои газета намунаҳои хуби адабиёти рус ва Ғарб тарҷума ва ҷоп шудаанд. Дар газетаи «Б.Ш.» бо тақозои замон мақолаҳои руҳияи динӣ ва ҳарактери тиҷоратӣ дошта низ ҷоп мешуд. Мақоми «Б.Ш.» дар таърихи афкори иҷтимоӣ ва сиёсии ҳалқи тоҷик бузург аст» [8, с.309].

Бояд гуфт, ки муҳаққиқи нуктасанҷ Вали Самад дар боби чаҳорум бо унвони «Адиби озарӣ бобони «ниҳоли тамаддуни тоҷик»-и китоби пурарзишаш «Аз қаъри Ҳазар то авчи Зухал» [9, с. 224] зимни баррасии рӯзгор ва осори Мирзо Ҷалол Юсуфзода, муҳаррири аз Боку даъватшудаи «Бухорои шариф», оид ба заминаҳои пайдоиш, мундариҷаи умумӣ, мавқеи Мирзо Ҷалол Юсуфзода дар пешбуруди фаъолияти «Бухорои шариф» маълумоти пурқимат додааст. Аз ҷумла ў рӯзномаи «Қонун»-и Мирзо Малкумхони эрониро, ки солҳои 1890-1892 дар Лондон нашр шуда, солҳои 1909-1911 23 шумораи он дар Техрон тақроран ҷоп шуда, тавассути корвони бозаргонон то Бухоро мерасидааст, аз заминаҳои маънавии пайдоиши «Бухорои шариф» ҳисобида, менависад: «Газетаи мазкур дар Ашқобод муҳбири маҳсус ва дар Бухоро Муҳаммад Исмоили Мозандаронӣ ном вакile дошт. Аз ин ҷо ба ҳулоса омадан мумкин аст, ки равшанзамирони пурдардуалами бухорӣ аз маводи пурсӯзу гудози ватанҳоҳонаи «Қонун» бехабар ва бебаҳра намондаанд» [9, с.140]. Муҳаққиқ дар тақвияти фикр менависад: «Мавзӯъ, гузориши масъалаҳои замон, руҳи пурсӯзи публистистӣ дар навиштаҳои Мирзо Малкумхон ва Мирзо Сироҷ ҷунон ба ҳам наздик аст, ки қасро дар таачҷуб мегузорад» [9, с.143].

Дарвоқеъ, Вали Самад ҳануз соли 1991 ақидаеро пеш гузошта буд, ки «фикри дар Бухоро таъсис намудани рӯзнома ва ба ин васила дар бедории мардуми Бухоро ҳисса гузоштан аз Аҳмади Дониш сар задааст. Баъд баъзе ҳамфирон аз пайравони Аҳмади Дониш барои амалий шудани ин орзу ӯ қӯшидаанд» [9, с.142]. Муаллифи ин даъво барои исботи фикри мазкур ба факти таъриҳӣ, яъне сӯхбати сарироҳии нависандай машҳури тотор Зоҳир

Бегиев дар вокзали шаҳри Ростови соҳили Дон бо амири Бухоро Абдулаҳад ҳангоми сафараш ба Петербург (25 декабря соли 1892), такя менамояд. Ба навиштаи Валӣ Самад, нависандай тотор чанд китоби худро бо соядаст ба Абдулаҳад тухфа карда, бо ҳоҳиши Мир Шариф Маҳдуми маорифпарвар, ки дар рикоби амир ҳамсафар будааст, аз амир ба тарзи хаттӣ «масъалаи дар Бухоро таъсис намудани як рӯзномаи форсӣ»-ро ҳоҳиш карда будааст. «Амир аризаро аз назар гузаронида, сукут варзид ва дере нагузашта ба худ омада, ба З. Бегиев ваъдаи аз Петербург ҷавоб гардониданро дода, худи мактубро ба дasti ёрдамчиаш Остонақул супорид.

Нависандай тотор баъди интизориҳо зиёд аз ҷавоби мактуб умешашро канда, роҳи Бухороро пеш мегирад ва ниҳоят 11 июля соли 1893 (баъди 6 моҳу 16 рӯзи мулокоти аввал) дар ҳузури амир ва Остонақул шуда, масъалаи чопи рӯзномаро ба ёди онҳо мерасонад ва ба миён мегузорад. Амир ҳомӯш мемонад ва Остонақул аз номи ҷаноби олӣ изҳор мекунад, ки «ҳанӯз барои дар Бухоро таъсис намудани рӯзнома заминае муҳайё нест» [9, с.142].

Андешаҳои адабиётшинос Валӣ Самад бо вучуди дар баъзе навиштаҳо ба баҳс қашида шудан, аз ҷонибе на рад шуду на тақвият пайдо кард, вале он дар ҳолати таҳмин будан низ, қобили мулоҳиза аст, зеро мантиқи вусъати афкори адабӣ ва иҷтимоии аллома Аҳмади Доњиш, пайванди андешаҳои пайравони ӯ, заминai воқеӣ доштани ин таҳмини муҳаққиқро ҷаззоб месозад.

Валӣ Самад дар баробари маълумоти зиёд аз «Бухорои шариф», дар бораи ба муҳарририи нашрия даъват шудани Мирзо Ҷалол Юсуфзода ҷунин менависад: «Мирзо Ҷалол соли 1911 ва январи 1912 дар Боку якҷоя бо Ҳайдаров аввало рӯзномаи «Осори ҳақиқат», ки танҳо ду шумора (31 декабря соли 1911, №1 ва 31 декабря соли 1912, №2) ба табъ расидааст ва баъди ин «Ҳақиқати афкор»-ро, ки ҷамъ 19 шумора чоп шудааст (аз 1 ноября соли 1911 то 25 февраля 1912) таъсис намуда буд. Ба назари мо, таърихи аз Боку ба Бухоро омадани Мирзо Ҷалол байни 25 феврал ва 11 марта 1912 бояд бошад, зеро охирин шумораи «Ҳақиқати афкор» дар Боку 25 февраля соли 1912 ва аввалин шумораи «Бухорои шариф» 11 марта соли 1912 ба чоп расидааст» [9, с.148].

Адабиётшинос Соҳиб Табаров, ки бо ҷустуҷӯву дарёftи саҳифаҳои норавшани таърихи адабиёту фарҳанги миллӣ маъруф аст, дар мақолаи «Маълумоти тоза дар бораи Мирзо Сироҷ» дар такя ба матолиби мачаллаи «Ойина»-и Маҳмудҳоҷа Беҳбудӣ аз ҷумла навиштааст: «Маҳмудҳоҷа Беҳбудӣ пас аз фавти доктор Собир дар баробари таъзияномаи «Зиёни алим» баъд аз қатъи чопи рӯзномааш, ки «Самарқанд» ном дошт, аз архиви он мачалла мақолаи «Ақл»-и Мирзо Сироҷи Ҳакимро дарёб карда, онро бо охирсухани зайл дар яке аз шумораҳои мачаллаи «Ойина» чоп менамояд: Ин мақоларо ҷаноби Мирзо Сироҷи Ҳакими марҳум дар ҳангоми ҷаридай «Самарқанд» фиристода буданд, ки бинобар таътил ба «Самарқанд» чоп нашуда буд. Дишаб аз байни когазҳо мақолаи боло зоҳир гардид, ки бинобар тазкори номи он ҳакими марҳум нигошта шуд ва як мақолаи дигар ҳам доранд, ки ба вақти дигар дарҷ мегардад.

Матни «Зиёни алим», шеъри «Ёд бод» ва мақолаи «Ақл» дар поён пешкаши хонандагон мегарданд» [10].

Муҳаққиқи нуктасанҷ Соҳиб Табаров дар асари “Мунзим” аз фаъолияти Мунзим дар солҳои 1912-1916 маълумот дода, аз ҷумла навиштааст: “Махсусан хизмати Мунзим дар қатори якчанд ҳаммаслаконаш дар кори чоп ва нашри рӯзномаҳои “Бухорои шариф” (оғози нашр 4 рабиуссонии соли 1330 ҳичрӣ – 23 марта соли 1912), ки муҳаррираш Ҷалол Юсуфзодаи Қафқозӣ буд ва “Тӯрон” (26 июля 1912) хеле қалон мебошад. Ӯ ҳам ба кормандони он рӯзномаҳо мадади техникӣ, моддӣ ва маънавӣ мерасонд ва ҳам дар саҳифаҳои “Бухорои шариф” бо мақолаҳо баромад мекард” [11, с. 39]. Зимнан, Соҳиб Табаров асари хеш “Мунзим”-ро такмил дода, чопи севуми онро бо унвони “Мирзо Абдуллоҳиди Мунзим. Очерки муҳтасари ҳаёт ва эҷодиёт” соли 2011 дар Нашриёти “Дониш”-и Душанбе бознашр намуд. Дар ин асар муаллиф ба хотири фахмотар шудани ширкати Мунзим дар фаъолияти нашрияи “Бухорои шариф”, дар бораи таърихи таъсиси нашрия маълумоти бештар додааст, ки аз ин бора дар мавриди дигар ҳоҳем гуфт.

Аз мутолиа ва баррасии осори муҳаққиқон дар бораи таърихи пайдоиш ва вижагиҳои фаъолияти нахустин нашрияи тоҷикии “Бухорои шариф”, ки дар тӯли солҳои марҳалаи Бозсозии низоми шуравӣ ба табъ расидаанд, метавон ба хуносаҳои зайл расид:

- ҳамаи муаллифон ҳангоми арзёбии масъалаи пайдоиш ва шебу фарози фаъолияти нашрияи “Бухорои шариф” маҳз ба маълумотҳои пурарзиши устод Айнӣ такя кардаанд;

- дар осори баъзе муҳаққиқон, баҳусус онҳое, ки бо устод Айнӣ ҳамзамон будаанд ва ё ҳатто пайванди хунӣ доштаанд (Холида Айнӣ), вобаста ба оғозу анҷоми фаъолияти нашрияи «Бухорои шариф» маълумотҳои ихтилофонк ба назар мерасад;

- новобаста аз боз шудани дари бойгониҳо ва фароҳам гардидани имкони дастрасӣ ба сарҷашмаҳои таъриҳӣ ва бастаҳои матбуоти даврии тошуравӣ, дар баррасии баъзе муҳаққиқон “Бухорои шариф” ҳамчун «матбуоти буржуазияи маҳаллӣ», ки дар ҳаёти заҳматкашони маҳаллӣ асосан нақши иртиҷоӣ бозида», рӯзномаҳои авалини тоҷикии “Бухорои шариф”, “Самарқанд”, маҷаллаи “Ойина” “барандагони ғояҳои буржуазияи маҳаллӣ буда, манфиат ва хостаҳои оммаи меҳнаткашро ифода намекарданд” арзёбӣ шудааст;

- ҳамзамон, бо қаноатмандӣ бояд зикр кард, ки дар идомаи як марҳалаи начандон тӯлонӣ, баъзе муҳаққиқон ақидаву назари хешро дар шинохти “Бухорои шариф” ба ҳайси “сароғози журналистикаи тоҷикии Осиёи Миёна» некбинона тағйир додаанд;

- дар таҳқиқи таъриҳу осори нашрияи “Бухорои шариф” дар ин марҳала пажуҳиши муштараки муҳаққиқони ҷумҳуриҳои шуравӣ (мақолаи батафсили «Тафсири як ишораи Айнӣ»-и академики АИ Озарбойҷон Азиз Мираҳмадов ва муҳаққиқи тоҷик Вали Самад) чун нишонаи ҳамкориҳои судманд оғоз гардidaаст;

- дар пажуҳиҳои марҳалаи мазкур муроҷиати муҳаққиқон ба маъхазҳо ва бевосита ба саҳифаҳои нашрияҳои ҳамзамони “Бухорои шариф” ба мушоҳида мерасад. Амали адабиётшиноси маъруф Соҳиб Табаров, ки аз маҷаллаи “Ойина”-и Маҳмудҳоҷа Беҳбудӣ мақолаи “Ақл”-и

Мирзо Сирочи Ҳакимро бо сарсухан дар нашрияи “Омӯзгор” бознашр намудааст, аз чумлаи чунин бозёфтҳо мебошад;

– дар марҳалаи мавриди назари мо дар нашрияҳои даврӣ ба табъ расонидани натиҷаҳои пажуҳиши мавзӯъ (мақолаву гузоришиҳои муҳаққиқон Усмонов И.К. (Газетаи муаллимон), Маҳмуд Қосимов («Ҳақиқати Ӯзбекистон» (холо «Овози тоҷик»), Ӯзбекбой Раҳмонов (“Ҷавонони Тоҷикистон”), Соҳиб Табаров (“Омӯзгор”), Пайванд Гулмуродзода (“Суҳан”), Азиз Мираҳмадов ва Валий Самад (“Садои Шарқ”) чун идомаи анъана рӯйдоди назаррас будааст.

Адабиёт

1. Айнӣ, Х. Жизнь Садриддина Айни. (Отв. редактор Ю.С. Малъев) / Х. Айни. –Душанбе: Дониш, 1982. – 120 с.
2. Бабаханов, М. Из истории периодической печати Туркестана / М.Бабаханов. –Душанбе: Дониш, 1987. –180 с.
3. Гулмуродзода, П. “Бухорои шариф” – равзанаи нур / П. Гулмуродзода // Суҳан. –1990.–декабр.
4. Қосимов, М. Бозёфти «Бухорои шариф» / М. Қосимов // Ҳақиқати Ӯзбекистон. – 1989. –7октябр.
5. Мираҳмадов, А., Самад, В. Тағсири як ишораи Айнӣ / А. Мираҳмадов // Садои Шарқ.–1986.–№ 10.– С.108-12.
6. Мирзозода, Х. Таърихи адабиёти советии тоҷик. Инкишофи жанрҳо (Ч.1) // Назму насри солҳои 20 / Х. Мирзозода, А. Сайфуллоев, А. Абдуманнинов. – Душанбе: Дониш, 1984.–353 с.
7. Раҳмонов, Ӯ. «Бухорои шариф» чӣ гуна рӯznoma буд?» / Ӯ. Раҳмонов // Ҷавонони Тоҷикистон.–1990.–15 август.
8. Самад, В. «Бухорои шариф» // Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик. Ҷилди 1. – Душанбе: Сарредакцияи илмии Энциклопедияи советии тоҷик.–1988. – С. 309.
9. Самад, В. Аз қаъри Ҳазар то авчи Зуҳал / В. Самад. – Душанбе: Маориф.–1991.– 224 с.
10. Табаров, С. Маълумоти тоза дар бораи Мирзо Сироҷ / С. Табаров // Омӯзгор.–1990.–14 август.
11. Табаров, С.Мунзим / С. Табаров.–Душанбе: Ирфон.–1991.– 152 с.
12. Усмонов, И.К. Тарҷимаи ҳоли дил / И. Усмонов // Газетаи муаллимон.– 1987.– 19 май.
13. Усмонов, И.К. Журналистика (Часть 2) / И. Усмонов. – Душанбе.– 2005.– 200 с.

Шарифзода Кироншоҳ

ГАЗЕТА «БУХОРОИ ШАРИФ» («СВЯЩЕННАЯ БУХАРА») В НАУЧНЫХ ТРУДАХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ В ГОДЫ ПЕРЕСТРОЙКИ (1985 -1991)

В статье исследуются научные работы, относящиеся к первой таджикской газете «Бухорои шариф», опубликованные в периодических изданиях и отдельные научные работы в годы Горбачевской Перестройки (1985-1991 г.г.).

Гласность, как одна из главных столпов Горбачевской Перестройки, которая способствовала формированию инклюзивного политического и социального мнения, позволила новым силам общества, наряду с повышенным вниманием к актуальным вопросам, изучать «белые» страницы не очень далекой истории национальных республик Советского Союза, истоки национальной истории и культуры.

Обращение к художественным и публицистическим произведениям выдающихся представителей просветительского движения, изучения и публикация их отдельных работ на основе источников, до этого времени помеченных архивами как «секретные», позволили начать исследование чувствительных этапов политической и социальной мысли, в том числе движения «джадидизм». В эпоху Перестройки к истории возникновения и деятельности национальной газеты "Бухори шариф" («Священная Бухара») исследователи также относились со свежим взглядом.

Хотя данные и выводы исследователей по поводу «Бухори шариф» различны, большинство из них исходит из одного и того же источника – письменных сведений С. Айни. Также, если некоторые исследователи под влиянием коммунистического духа оценивали «Бухори шариф» как «местную буржуазную прессу, играющую в жизни трудящихся в основном реакционную роль», «носителя идей местной буржуазии, не выражавшего интересы и чаяния трудящихся масс», то другие считали это издание началом таджикской журналистики в Средней Азии.

Ключевые слова: «Бухори шариф», перестройка, этап, исследователи, периодические издания, просветительское движение, джадидское движение, данные, анализ, исследование.

Sharifzoda Kironshoh

NEWSPAPER “BUKHOROI SHARIF” (“HONORABLE BUKHARA”) IN THE RESEARCHERS WORKS OF THE YEARS OF THE USSR PERESTROYKA (1985-1991)

The article reviews scientific works related to the first Tajik newspaper “Bukhoroi Sharif”, published in periodicals and individual scientific works during the years of Gorbachev's *perestroyka* (1985-1991). Publicity, as one of the main columns of Gorbachev's *perestroyka*, which contributed to the formation of inclusive political and social opinion, permitted new forces of society, along with improved attention to current issues, to study “white” pages of not very distant history of the national republics of the Soviet Union, the genesis of national history and culture.

Appeal to the artistic and journalistic works of outstanding representatives of the enlightenment movement, the study and publication of their individual works based on sources that until that time had been marked by archives as “secret”, made it possible to begin the research, susceptible stage of political and social thought, including the “Jadidism” movement. In the period of *perestroyka*, researchers also approached the history of the appearance and activities of the national newspaper “Bukhoroi Sharif” (“Honorable Bukhara”) with a fresh look.

Although the statistics and conclusions of researchers regarding “Bukhoroi Sharif” are dissimilar, most of them come from the same source - the written information of S.Aini. Also, if some researchers, under the influence of the

communist spirit, evaluate “Bukhoroi Sharif” as “a local bourgeois press that plays a mainly reactionary role in the lives of the working people,” “a carrier of the ideas of the local bourgeoisie, which does not express the interests and aspirations of the working masses,” then others considered this publication the beginning of Tajik journalism in Central Asia.

Keywords: newspaper “Bukhoroi Sharif”, perestroyka period, researchers, periodicals, enlightenment movement, Jadid movement, statistics, analysis, research.

ТДУ: 9точик+002.5+07+05+502+663.6+546.212+551.5

Эшонқулов Эшонқул

ИНЬИКОСИ МАСЪАЛАИ ОБ ДАР РЎЗНОМАИ “ЧУМҲУРИЯТ” (солҳои 2019-2023)

Дар мақола масъалаи инъикоси масоили об дар рӯзномаи “Чумҳурият”, ки наширии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аст, мавриди барасӣ қарор дода шудааст.

Нақши васоити ахбори омма дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ дорои аҳаммияти хос аст. Матолиби матбуоти даврӣ метавонад ба рафтари эҳтимолан мусбат, аз қабили сарфакорона истифода кардани об ё рафтари эҳтимолан манғӣ, ба монанди муҳолифати ҷомеа ба таҳаввулот, аз қабили соҳтмони корезҳо ё сарбанди нерӯгоҳҳои барқу обӣ, ки дар шароити тағйирёбии иқлим заруранд, таъсир расонад. Аз ин рӯ, ташихис додани он ки ВАО мавзуъҳои марбут ба обро чӣ гуна ва дар қадом сатҳ инъикос мекунад, муҳим мебошад.

Пажуҳии нишон дод, ки наширии “Чумҳурият” тайи панҷ соли охир сиёсати обии ҳукумати ҷумҳуриро ҳаматарафа инъикос карда, дар тавзехӯ тарғиби ташаббусҳои ҷаҳонии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва татбиқи амалии поиҳаҳои давлатии обёриву обрасонӣ саҳм гузоштааст. Дар баробари ин, дар рӯзнома доир ба тағйироти иқлим, обшиавии пиряҳҳо, ошкор кардани проблемаҳои мавҷудаи таъмини аҳолӣ бо оби ошомиданиӣ, оби обёриӣ, истифодаи самаранок ва исрофи об, муносибати ахлоқӣ бо об ва монанди инҳо матолиби зиёд ба нашр расидааст.

Муаллифон, аз ҷумла, рӯзноманигорон, мутахассисон, аиҳоси масъул дар инъикоси масъалаҳои об аз қолаби жсанрӯи ҳабар, репортаж, мусоҳиба, мақола ва лавҳа истифода намуда, ба ин васила, матоли худро пургунҷоишу домандор намудаанд.

Калидвоҷсаҳо: масъалаи об, “Чумҳурият”, афкори ҷамъиятӣ, ВАО, ташаббусҳо, пиряҳҳо, таҳлил, инъикос, барасӣ, мавқеъ, иқлим. Об барои рушди устувор.

Таъсири воситаҳои ахбори омма ба мубоҳисаҳои ҷамъиятӣ, афкори ҷамъиятӣ ва татбиқи амалии сиёсати давлат ҳақиқате бадеҳист. Муҳокимаҳои умумӣ ва афкори ҷамъиятӣ дар мавриди поиҳаҳои ҳифз ва мудирияти об муҳим аст, зоро онҳо метавонанд ба натиҷаҳои иқдомоту амалкард таъсир расонанд. Масалан, афкори ҷамъиятӣ метавонад ба

рафтори эҳтимолан мусбат, аз қабили сарфакорона истифода кардани об ё рафтори эҳтимолан манфӣ, ба монанди мухолифати ҷомеа ба таҳаввулот, аз қабили соҳтмони корезҳо ё сарбанди нерӯгоҳҳои барқи обӣ, ки дар шароити тағйирёбии иқлими заруранд, анҷомад. Аз ин рӯ, ташхис додани он ки ВАО мавзузъҳои марбут ба обро чӣ гуна ва дар қадом сатҳ инъикос мекунад, мухим аст. Бахусус таҳлили матолиби рӯзномаи «Ҷумҳурият», ки нашрияи ҳукумати иҷроияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аст ва барои ҳукumatҳои маҳаллӣ ва соҳтори амудии ҳукумат мақоми болоӣ ба ҳисоб меравад, аз аҳаммияти бештар барҳӯрдор аст.

Масъалаи об баъд аз фурӯпошии Иттиҳоди Шуравӣ ва аз байн рафтани низоми собиқи тақсиму таъмини об дар минтақа, низоми мудирияти шабакаҳои обрасонӣ, таъмини молӣ ва тармими иншооти обёрий, истифодаи гидротехникии об ва дарёҳои фаромарзӣ аз солҳои аввали истиқлолияти давлатӣ ба яке аз масъалаҳои марказӣ табдил ёфт.

Баъдан, дар натиҷаи тағйироти иқлими сайёра, бо суръат об шудани пирияҳҳо, коҳиши сатҳи оби дарёҳо ва умуман захираҳои обӣ, халалдор шудани низоми боришот дар сатҳи ҷаҳонӣ низ масъалаи обро дар қатори мухимтарин масоили иҷтимоиву иқтисодӣ ва амниятӣ қарор дод. Ин заминаҳои воқеӣ сабаб шуданд, ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон масъаларо дар сатҳи ҷаҳонӣ матраҳ карда, бо ташаббусҳое, ки барои тамоми сайёра аҳаммияти ҳаётӣ доранд, ҷомеаи ҷаҳониро ба таҳаррук во дорад. Чунон ки муҳаққиқ Н. Охунзода қайд мекунад, «дар воқеъ ташаббусҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳалли масъали тағйирёбии иқлими, мушкилоти экологӣ, ҳифзи пирияҳҳо, таъмини оби аҳли сайёра бо оби ошомидани бузург буда, дар ҳалли онҳо дар пешгирии паёмадҳои оғатҳои табиӣ ва ҳифзи саломатии аҳли сайёра такони ҷиддӣ мебахшад» [7].

Ҳанӯз дар даврае, ки сиёсати доҳиливу ҳориҷии давлати тоазаистиколи Тоҷикистон шакл мегирифт ва мудириятии захираҳои сарзаминии ҳудро ба даст гирифта буд, ҳукумати кишвар ба масъалаи таъминот ва истифодаи об таваҷҷӯҳи ҳосса зоҳир намуд. Моҳи октябриси соли 1999 Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни суханронии ҳуд дар Иҷлосияи 54-уми Маҷмааи Умумии Созмони Милали Муттаҳид таваҷҷӯҳи ҷомеаи ҷаҳониро ба ташаннучи рӯзафзуни масъалаи оби тоза ҷалб карда, пешниҳод намуд, ки соли 2003 Соли байналмилалии оби тоза эълон карда шавад. Пешниҳод аз ҷониби 148 давлати ҷаҳон дастгирии пурра ёфт ва дар ин ҳусус Ассамблеяи Генералии Созмони Милали Муттаҳид қарор қабул кард ва рӯзҳои 29 август – 1 сентябриси соли 2003 дар шаҳри Душанбе Ҳамоиши байналмилалӣ оид ба ин масъала баргузор гардид.

Баъдтар, 23 декабря соли 2003 бо пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи СММ солҳои 2005-2015 ҳамчун “Даҳсолаи байналмилалии амал “Об барои ҳаёт” эълон гардид ва соли 2013 ҳамчун Соли байналмилалии ҳамкорӣ дар соҳаи об аз тарафи Маҷмааи умумии Созмони Милали Муттаҳид пазируфта шуд.

21 декабря соли 2016 Маҷмааи Умумии СММ дар асоси Пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 2018-2028-ро ҳамчун Даҳсолаи байналмилалии амал “Об барои рушди устувор” қабул намуд.

Ва нихоят, 14-уми декабри соли 2022 Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид ташабbusи 5-уми байналмилали Тоҷикистонро дар соҳаи обу иқлим пазирафт. Тибқи ин қатънома соли 2025 Соли байналмилали ҳифзи пиряҳҳо эълон карда шуд ва аз оғози соли 2025 минбаъд ҳар сол рӯзи 21 март ҳамчун Рӯзи ҷаҳонии пиряҳҳо таҷлil карда мешавад. Инчунин, мутобики ин қатънома Созмони Милали Муттаҳид, таҳти ҳамоҳангии Дабири кулли ин созмон Фонди сарпарстии ҳадафманд, яъне Ҳазинаи байналмилали ҳадафманди эътимодро ҷиҳати ҳифзи пиряҳҳо таъсис медиҳад. Соли 2025 дар шаҳри Душанбе Конфронси байналмилали сатҳи баланд оид ба масъалаҳои ҳифзи пиряҳҳо баргузор ҳоҳад шуд.

Ташабbusҳои ҷаҳонии марбут ба об ба далели ин ки асос бар воқеияте мудҳиш ва хатаре иҷтиюнбонопазир доранд, ҳам аз тарафи аҳолии кишвар ва ҳам аз ҷониби чомеаи ҷаҳонӣ истиқболе самимӣ ёфтанд, ки дар ин суханони дабири Кулли Созмони Милали Муттаҳид А. Гутериш хитоб ба Президенти Тоҷикистон муҳтарам Э Раҳмон ифода ёфтаанд: «... эътимоди кишварҳои узви Созмони милали Муттаҳид ба кишвари Шумо ҳамчун пешбарандаи мавзуи ҳифзи пиряҳҳо дар саросари ҷаҳон ва ҳомии нишон додани равобит миёни оби тоза, кӯҳҳо ва тарғиyrёбии иқлим дар роҳи татбиқи ҳадафҳои баҳампайвастаи рӯзномаи рушди устувор 2030 мебошад» [4].

Тӯли ин бисту панҷ сол мавзуи об дар воситаҳои аҳбори оммаи чи ҷаҳонӣ ва чи ҷумҳурияйӣ ба яке аз мавзӯҳои муҳим ва ҳамешагӣ табдил шуд. Рӯзномаи «Ҷумҳурият» низ ҳамчун нашрияи Ҳукумати Ҷумҳурӣ ин масъаларо дар саҳифаҳои худ аз ҷанбаҳои гуногун инъикос намудааст, ки сатҳу сифати он то соли 2018 аз тарафи муҳаққиқон М. Муродӣ [5] ва М. Баҳромзода [2] ва дигарон мавриди пажӯҳиши қарор гирифтааст. Чунончи муҳаққиқ M. Муродӣ навишиштааст: “дар матбуоти даврӣ, ҳосса нашрияҳои “Ҷумҳурият”, “Садои мардум”, “Народная газета”, “Вечерний Душанбе” “Наврӯзи ватан” ба ин масъала диққати маҳсус медиҳанд ва таваҷҷуҳашон беш” [5, с.220] гардидааст.

Дар ин замина фаъолияти нашрияҳои «Ҷумҳурият», «Садои мардум», «Омӯзгор» ва «Имрӯz-News» дар нашри мавод оид ба мушкилоти оби тоза ва ташабbusҳои байналмилали Тоҷикистон ҳамчун омили таҳаввулбахши баҳси миллӣ ва фаромилӣ қобили мулоҳиза буда, дар бисёр маврид савияи касбии нашрияҳои ёдшударо низ мушаххас месозад.

Чунон ки зикр шуд, аз соли 2018 даҳсолаи байналмилали амал «Об барои рушди устувор» шуруъ шуд. Соли 2021 бо ташабbusи Тоҷикистон аз тарафи СММ 24 март рӯзи ҷаҳонии пиряҳҳо ва соли 2025 соли ҷаҳонии пиряҳҳо эълон гардид. Нақши ВАО-и ҷумҳурӣ, чи давлатӣ ва чи хусусӣ, дар ҳалли масъалаҳои марбут ба об тарикӣ ба вучуд овардани афкори умум ва ошкор кардани мушкилоти мавҷуда муҳим мебошад. Аз ин рӯ, фаъолияти рӯзномаи «Ҷумҳурият» тайи солҳои 2019-2023 низ мавриди омӯзиши мо қарор дода шуд.

Рӯзномаи «Ҷумҳурият» дар инъикоси сиёсати ҳукумати ҷумҳурӣ оид ба ҳифозати захираҳои обии Тоҷикистон, таъмини об дар шароити раванди афзоиши аҳолӣ, тағйирёбии иқлим ва монанди инҳо пайваста матолиби гуногун ба нашр мерасонад.

Ин матолибро аз назари мавзуъ ва масоили тарҳшуда метавон ба чанд даста гурӯҳбандӣ кард. Ба гурӯҳи аввал матолиберо метавон шомил кард, ки бевосита ба инъикоси чорабиниҳои сиёсӣ ва илмию амалӣ оид ба ташаббусҳои ҷаҳонии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳшида шудаанд, зеро матолиби мазкур миқдоран ва ҳаҷман аз ҳама бештаранд. Ин матолиб иборатанд аз инъикоси ҳамоишҳои сиёсии сатҳи баланд, конфронсҳо, ҳамоишҳо ва дигар чорабиниҳои байналмилаливу дохилӣ. Дар матолиби ин гуна ҳамоишҳову конфронсҳо суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, ки дар онҳо моҳият ва ҳадафи иашаббусҳои байналмилалӣ ифода ёфтаанд, ҷойгоҳи муҳим доранд. Ҷунон ки муҳаққик М. Баҳромзода қайд мекунад, «рӯзномаи «Ҷумҳурият» бо нашри суханрониҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба масъалаи об таваҷҷӯҳи ҷомеаро ба муносибати ҳайрҳоҳона ва бегаразонаи Тоҷикистон нисбат ба қишварҳои ниёзманди об ҷалб намуда, ин тарзи муносибатро ҳамчун як ҷузъи муҳими сиёсати ҳориҷии қишвар арзёбӣ намудааст» [3, с.104].

Ҳамин тариқ аз ҷараёни Конфронси дуюми байналмилалии сатҳи баланд оид ба Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор, 2018 – 2028», ки 7-8 июни соли 2022 дар Душанбе (8. 06. 2022), аз Конфронси 5-уми Осиёи Марказӣ оид ба тағйирёбии иқлим, ки бо дастгирии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби Кумитаи ҳифзи муҳити зисти назди Ҳукумати Тоҷикистон, Маркази минтақавии экологиии Осиёи Марказӣ ва Бонки ҷаҳонӣ дар ш. Душанбе созмон дода шуда буд (22. 05. 2023), матолиби зиёд, аз ҷумла Суханрониҳои Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмонро нашр карда, масъалаҳои рӯзнома ва натиҷаҳои ин конфронсҳоро муфассал инъикос намудааст.

22-24-уми марта соли 2023 дар шаҳри Нью-Йорк таҳти раёсати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Шоҳигарии Нидерланд Конфронси оби СММ баргузор гардид. Муҳтавои ин конфронс чанд рӯз фазои иттилоотии ҷаҳон, аз ҷумла рӯзномаву маҷаллаҳои бонуфузро фаро гирифта буд. Рӯзномаи «Ҷумҳурият» низ як шумораи худро (25.03.2023) таҳти унвони умумии «Тоҷикистон мизбони ҳамоиши бузурги таъриҳӣ» пурра ба ин конфронс баҳшидааст. Ин шумора бо нашри 18 маводи расмӣ фазои ҷараёни Конфронсро ба пуррагӣ инъикос ва мондагор кардааст.

Рӯзнома аз ҷараёни баргузории конфронсҳои илмиву амалии байналмилалӣ ва ҷумҳурияйӣ, ки дар доираи ташабbусҳои Тоҷикистон ҳам дар дохил ва ҳам дар ҳориҷи қишвар баргузор гардидаанд, пайваста мавод ба нашр расонда, бо ин восита сиёсати обии ҳукумати ҷумҳурӣ ва масоили мубрами марбут ба обро бо хонандагони худ дар миён гузоштааст.

Яке аз масъалаҳое, ки дар саҳифаҳои рӯзнома ҳузури ҳамешағӣ дорад, масъалаи таъминоти об барои қишоварзӣ ва оби нӯшокӣ барои аҳолӣ мебошад. Ин масъаларо рӯзномаи «Ҷумҳурият» аз ҷанбаҳои гуногун инъикос намудааст. Масалан, дар мақолаи «Кӯҳистон ба обанбор ниёз дорад» (9. 01. 2019), ки зери рубрикаи «Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018 – 2028» нашр гардидааст, муаллиф проблема обёрии заминҳои қиши дар ноҳияи Восеъ ва умуман минтақаи Кӯлобро ба миён гузошта, зикр мекунад, ки дар фасли тобистон дар ин минтақа норасои об барои қишоварзӣ шиддат мегирад. Ба ин манзур муаллиф хонандагони худро ба ибтикор даъват карда, дар маҷрои дарёҳои

хурд бо қувваи мардум ва ҳукуматҳои маҳаллӣ соҳтани обанборҳоро пеш мегузорад: «Мардум низ ба хотири раҳой аз норасони оби полизӣ омодаанд, ки тарики ҳашар пешбанҷҳои обанборҳоро бо истифода аз сангӯ шағал ва сementи хушсифати ватанӣ бунёд намоянд. Дар ин маврид, фақат ибтикор ва дастгирии мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳо роҳи ҳалли масъала буда метавонад. Ҳамчунин, барои ба роҳ мондани чунин обёрии табиӣ ташкили семинар - машваратҳо аз ҷониби масъулони соҳа зарур мебошад, то қишоварzon аз таҷрибаи замон баҳравар шаванду ин масъалаи мубрам ҳалли худро ёбад» [11].

Дар мақолаи «Зафаробод. Беобӣ аз мушкилоти №1 бοқӣ мемонад» масъалаи фарсада шудани пойгоҳҳои обкашӣ ва лӯлаҳои обрасонии ноҳияи Зафаробод ба баррасӣ қашида шудааст. Воеан, об дар ҳамаи соҳаҳои ҳоҷагии ҳалқи ноҳияи Зафаробод аз тариқи насосҳо таъмин карда мешавад ва таъмиру тармими пойгоҳҳои обкашӣ ва шабакаҳои обрасонии ин ноҳия назорати ҳамешагиро талаб мекунад. Бояд таъқид кард, ки рӯзномаи «Ҷумҳурият», анъанаи журналистикаи шуравӣ - «Аз пайи мактуб»-ро, ки як навъ иртиботи дутарафаи хонанда – рӯзнома – хонанда маҳсуб мешуд, идома дода, посухи Дириектори Агентии беҳдошти замин ва обёрии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро (23. 06. 2023) низ нашр кардааст, ки он дар бораи лоиҳаҳои таҷдиди пойгоҳҳо ва дастгоҳҳои обкашӣ, лӯлаҳои обрасонӣ, ва ислоҳи вазъ дар ояндаи наздик ҳабар медиҳад. Дар мақолаи «Лоҳур: об, об, об» (11.05.2021) ҳам, ки аз пайи мактуби як гурӯҳ сокинони Ҷамоати Лоҳури ноҳияи Рӯдакӣ иншо шудааст, масъалаҳои корношоям шудани шабакаҳои обкашиву обрасонӣ ва дар натиҷа сабаби камҳосилӣ ва аз гардиши қишварзӣ берун мондани заминҳо ва аз оби ошомидани маҳрум шудани сокинони 9 деха дар Лоҳур матраҳ гардидааст. Муаллиф проблемаи тӯл қашиданӣ татбиқи лоиҳаеро, ки соли 2015 аз тарафи ҳукумат тасдиқ шудааст, ба миён гузошта, ба мақомоти зидаҳл ва масъул муроҷиат мекунад: «То кай беобӣ дар ин минтақа идома мейёбад, ки мушкиле аз ин тоқатфарсotар нест» [9].

Дар мақолаи «Суѓ. Напардохтани маблағи об зиёни дучониба дорад» (17.08.2020) масъалаи қарзи ҳоҷагиҳои дехқонии вилояти Суѓ аз истифодаи оби полезӣ, ки то 1 январи соли 2020 50 миллион сомониро ташкил додааст, зикр гардида, муаллиф афзудааст, ки «Агар дар вилояти Суѓ, дар маҷмуъ обёрии 70 дарсади майдонҳои қишоварзӣ танҳо тавассути пойгоҳҳои обкашӣ роҳандозӣ шавад, пас дар ноҳияҳои Зафаробод, Маҷҷӯҳ, Ашт ва қисман Бобоҷон Ғафуров ҳамасола самари заҳмати марди дехқон сад дарсад ба фаъолияти мӯътадили пойгоҳҳои обкашӣ вобаста мебошад. Ҳоло ҳам қисмати муайянни сарварони ҳоҷагиҳои дехқонӣ умед мебанданд, ки маблағи истифодаи обро Ҳукумат пардоxt мекунад. Ин боварии онҳо бар он асос мейёбад, ки ҷанд сол қабл Ҳукумати ҷумҳурий қарзҳои қаблии ҳоҷагиҳои дехқониро нахуст тамдид ва баъдан ҷиҳати дастгирии дехқонон дар шароити мушкили иқтисодиву иҷтимоӣ бахшида буд. Ҳамин андешаи нодуруст ҳоло ҳам дар мағкураи як қисми роҳбарони ҳоҷагиҳои дехқонӣ нақш бастааст. Сари вақт пардоxt кардани маблағи истифодаи об омили асосии кори дастгоҳҳои обкашист ва «истифодабарандагони об бояд ба хубӣ дарк кунанд, ки кафолати рӯёндани ҳосили фаровони ҳама намуди зироату богоғ аз кори босамари пойгоҳҳои обкашӣ вобаста мебошад» [1].

Таъминоти оби нӯшокӣ дар шаҳру дехот низ аз мавзуъҳоест, ки рӯзнома пайваста матраҳ кардааст. Дар мақолаҳои «Таъминоти об дар шаҳрҳо» (12.07.2019), «Обу ободӣ. Сокинони Рашт шодоб мешаванд» (8.02.2022), «Таъминот бо оби тозаи нӯшокӣ дар меҳвари таваҷҷӯҳ боқӣ мемонад» (24.07.2022), проблемаҳои мушаххаси таъминоти об дар маҳалҳо ба миён гузашта шудааст.

Ба назар мерасад, ки рӯзномаи «Ҷумҳурият» барои даст ёфтани ба аҳдофи худ дар инъикоси масъалаҳои мубрами об бо масъулони ниҳодҳои соҳавӣ ва мутахассисони соҳа ҳамчун шарик дар инъикоси масоили захираҳои обӣ ҳамкорӣ мекунад. Масалан, аз мусоҳибаи хабарнигори рӯзнома бо У. Давлатзода, директори генералии КВД «Хочагии манзилию коммуналӣ» «Об. Таъминоти аҳолӣ рӯ ба беҳбудӣ дорад» (13.02.2019) ба хонанда маълум мегардад, ки Ҳукумати ҷумҳурӣ дар ҳамоҳангӣ бо Агентии Ҷопон оид ба ҳамкориҳои байнамилалӣ (JICA) «Лоиҳаи барқарорсозии системаи обтаъминкуни ноҳияи Панҷи вилояти Ҳатлон»-ро ба амал татбиқ мекунад ва он дар арафаи анҷомёбист. Ҳамчунин, дар доираи «Лоиҳаи барқарорсозии системаи обтаъминкуни шаҳрҳои Тоҷикистон» бо маблағгузории Бонки аврупоии таҷдид ва рушд корҳои барқарорсозии системаи обтаъминкуни шаҳру ноҳияҳои Гулистон, Конибодом, Исфара, Турсунзода, Ҳисор, Ҳоруғ, Шаҳристон, Ҷалолиддини Балҳӣ, Ёвон ва Шаҳринав ҷараён дорад.

Мусоҳиба бо директори Маркази омӯзиши пиряҳҳои АМИТ А. Қаюмов «Гармшавии глобалий ба пиряҳҳо таъсири манғӣ мерасонад» (30.11.2022) низ аз ҷумлаи дар ҳамин гуна ҳамкориҳои рӯзнома аст бо шарикони масъул. Дар ин мусоҳиба дар бораи таъриҳҳои вазъи омӯзиши пиряҳҳои Тоҷикистон, ҳатари обшавии босуръати пиряҳо ва паёмадҳои он, дурнамои таҳқиқ ва назорати ин захираҳои обӣ сӯҳбат шудааст, ки аҳаммияти маърифатӣ дорад. Бояд гуфт, ки масъалаи обшавии пиряҳҳо баъд аз ироаи ташаббуси панҷуми Тоҷикистон аз ҷониби Пешвои миллат дар саҳифаҳои «Ҷумҳурият» бештар матраҳ шудаанд.

Гурӯҳи дигари матолиби марбут ба оби рӯзномаи «Ҷумҳурият»-ро маводи маърифатӣ-аҳлоқӣ ташкил медиҳанд. Масалан, масоили покиза нигоҳ доштан ва истифодаи самараноки он, паёмадҳои исроғу ифлос кардани ин неъмати бебаҳо дар мақолаҳои «Эҳтироми об нишоне аз сиришти бузурги миллат» (4.12.2019), «Тоҷикистон кишвари обҳои мусафро» (13.03.2020), «Оби покро бо партов наомезем» (4.08.2020) ва монанди инҳо матраҳ шудаанд. Бо чопи ин гуна матолиб рӯзнома ҳадаф гузаштааст, ки бо боло бурдани сатҳи оғоҳӣ, мардуми шаҳру дехотеро, ки камбуди об доранд, ба муносибати сарфакорона бо об, дар киштоғҳо ба тақсимоти самараноки об водор кунад.

Аз назари жанрӣ, матолиби мавриди назар асосан дар жанрҳои хабар, гузориш, мусоҳиба, мақола ва лавҳа иншо шудаанд. Ҳамчунин матни суханрониҳоро, ки ҳамчун маводи расмӣ дар рӯзнома ба нашр расидаанд, ба андешаи мо, низ метавон ҳамчун матни публистистӣ ба ҳисоб овард, зеро дар онҳо проблемагузорӣ, ҷараёни инкишофи фикр, роҳи ҳал, мухотаб, эҳсос ва ҳадаф мавҷуд аст. Суханрониҳо танҳо аз факту рақами оморӣ ва иттилоъ иборат нестанд. Хонанда ҳангоми мутолиа бо муаллиф (суханрон) ё ҳамфирӯз мешавад, ё фикрҳои ўро рад мекунад ё инкишофт медиҳад, яъне

дар баробари гирифтани иттилоот муносибаташро низ баён карда метавонад.

Бино ба маълумоти М. Муродов «нашрияи “Чумхурият” “барои ҷалб намудани таваҷҷуҳи хонандагону ҳавасмангардонии муаллифон ва ба ин васила ба вучуд овардани афкори илмиву таҳқиқӣ, назару андеша баҳри шинохти масъалаи сарфакорӣ дар истифодаи об таҳти рубрикаи “Оби тоза” озмун эълон намуд, ки зери он мақолаҳои гуногун ба табъ расиданд» [5, с. 220-221]. Рӯзнома минбаъд ҳам, ин анъанаро идома дода, рубрикаҳои «Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018 – 2028» ва «Ба озмуни Тоҷикистон – сарзамини пиряҳҳо»-ро таъсис додааст. Ҳарчанд зери ин рубрикаҳои маводи зиёд ба табъ расида бошанд ҳам, берун аз ин рубрикаҳо низ марбут ба об матолиб интишор гардидааст. Ҳамчунин, меъёри тааллуқи матолиб ба ин рубрикаҳо низ чандон муайян нест. Масалан, аз ду маводи дорои параметрҳои якхела яке зери рубрика нашр шудааст, дигаре бидуни он.

Аз тарзи пешниҳоди матолиби марбут ба об дар рӯзномаи «Чумхурият» бармеояд, ки аксари матолиб аз нигоҳи мавзуъ муҳиманд. Ин матолиб асосан дар саҳифаҳои 1, 2 ва баъзан 3 нашр шудаанд. Тарзи сарлавҳагузориҳо низ барои хонанда ҷолиб воқеъ мешаванд. Сарлавҳаҳо бештар таркибӣ буда, аз ду ҷузъ ё ду ибора фароҳам шудаанд, ки ҷузъи аввал бо ҳарфи қалон омада, бо ҷузъи дуюм алоқаи морфологӣ надорад, масалан, «СУФД Напардоҳтани маблаги об зиёни дучониба дорад» (17.08.2020), «ОБУ ОБОДӢ Сокинони Рашид шодоб мешаванд» (8.02.2022). Ба назр мерасад, ки ҷузъи аввал миёни рубрикаву сарлавҳа қарор дорад ва ба моҳияти ҷузъи дуввум, ки бештар ҳабарист, таъқид мекунад. Чунон ки муҳаққиқон М. Муродӣ ва Ф. Раҳмонзода менигоранд, «Агар ба услуби сарлавҳагузории рӯзномаи «Чумхурият» дар солҳои ахир назар қунем, бештар сарлавҳаҳои ишорадор ва нақлкунанда истифода мешавад, ки ба сарлавҳаи зерсарлавҳадор монанд мешавад. Дар ин тарзи сарлавҳаҳо, гар ҷузъи аввал, ки бо ҳуруфи қалон навишта мешавад, ба муҳтавои асосии матлаб ишора қунад, ҷузъи дуюм, ки ба тарзи саволгузорӣ ва нақлӣ оварда мешавад, проблемаи масъларо баррасӣ карда, майлу ҳоҳиши хонандаро ба мутолиаи идомаи матн меафзояд» [7, с. 93].

Муаллифони матолиб мутааллиқ ба доираҳои гуногунанд ва аз назари сатҳу сифат таъйинкунанда ба ҳисоб мераванд. Матолибе, ки дар жанрҳои ҳабар, репортаж, мусоҳиба ва мақолаҳои проблемавӣ навишта шудаанд, маҳсули қалами рӯзноманигородонанд. Дар мақолаву мусоҳибаҳои мутахассисон низ мавзуву масъала муғассал ва амиқ баён шудааст. Бештари мақолаҳои ҳамовозӣ, воқунишӣ ва тавсифӣ аз тарафи муаллифони ғайриҳирфай навишта шудаанд, ки нисбатан сатҳӣ ва умумиянд. Ин гуна матолиб дар соли 2019 зиёд буда, асосан аз тарафи муаллимони мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ навишта шудаанд. Дар солҳои баъдӣ (2022-2023) ин вазъ хеле ислоҳ шуда, ҷойи чунин нигоштаҳоро матолиби проблемавӣ гирифтааст.

Ҳамин тавр, аз баррасии матолиби марбут ба оби нашрияи «Чумхурият» бар меояд, ки рӯзнома тайи солҳои 2019-2023 дар доираи «Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор» сиёсати обии ҳукумати ҷумҳурӣ, татбиқи ташаббусҳои ҷаҳонии Тоҷикистон ва проблемаҳои таъминоти оби ошомидани аҳолӣ, оби обёрӣ, таъмиру

тармими шабакаҳои обкашӣ ва обрасонӣ, обшавии пиряҳо ва монанди инҳоро инъикос ва тарғиб намуда, дар густариши огоҳӣ ва маърифати омма, ташаккули мавқеъ ва масъулияти шаҳрвандию ҷамъияти нисбат ба об ва захираҳои обӣ саҳми назаррас гузоштааст.

Адабиёт

1. Аштӣ, Ҷ. Суғд. Напардохтани маблаги об зиёни дучониба дорад / Ҷ. Аштӣ // Ҷумҳурият. – 2020. – 17 январ.
2. Баҳромзода, М. Баррасии об ҳамчун масъалаи глобалий дар матбуоти даврии тоҷик / М. Баҳромзода. – Душанбе: Истеъдод, 2022. – 224 с.
3. Баҳромзода М. Баррасии масоили глобалии обу иқлими дар суханрониҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон / М. Баҳромзода, Ҳ. Сафарзода // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2023. – № 4 (64). – С. 101-110.
4. Гуттериш, А. Барқияи табрикӣ / А. Гуттериш // Ҷумҳурият. – 2022. – 22 декабр.
5. Муродов, М. Шинохти об дар матбуот (дар мисоли нашрияи «Ҷумҳурият») / М. Муродов // Материалы научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состав и студентов посвященная международному году пресной воды «Человек и вода: история развития, настоящее и будущее. – Душанбе, 2003. – С. 220-222.
6. Муродӣ, М. истиқлолият ва рушди матбуоти даврӣ / М. Муродӣ. – Душанбе: Арҷанг, 2017. – 224 с.
7. Муродӣ, М. Вижагиҳои шакливу оройиши рӯзномаи “Ҷумҳурият” / М. Муродӣ, Ф. Раҳмонзода // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2022. – № 1 (57). – С. 86-98.
8. Охунзода, Н. Ташаббусҳои байналмилалии Тоҷикистон: зарурат ва аҳамият / Н. Охунзода // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2023. – № 2 (62). – С. 95-107.
9. Саидвалӣ, М. Лоҳур: об, об, об / М. Саидвалӣ // Ҷумҳурият. – 2021. – 11 май.
10. Файзалиӣ, Ф. Гармшавии глобалий ба пиряҳо таъсири манғӣ мерасонад / Ф. Файзалиӣ // Ҷумҳурият. – 2022. – 30 ноябр.
11. Шералиев, Р. Кӯҳистон ба обанбор ниёз дорад / Р. Шералиев // Ҷумҳурият. – 2019. – 9 январ.

Эшонқулов Эшонқул

ОТРАЖЕНИЕ ВОДНЫХ ПРОБЛЕМ В ГАЗЕТЕ «ДЖУМХУРИЯТ» (2019-2023 годы)

В статье рассматривается вопрос освещения водных проблем в газете «Джумхурият», которая является изданием Исполнительной власти Республики Таджикистан.

Роль средств массовой информации в формировании общественного мнения имеет особое значение. Периодические издания могут влиять на потенциально позитивное поведение, такое как сохранение воды, или потенциально негативное поведение, например, на противодействие сообщества таким событиям, как строительство канализации или плотин для гидроэлектростанций, которые

необходимы в условиях изменения климата. Поэтому важно диагностировать, как и на каком уровне СМИ освещают водную тематику.

Исследование показало, что издание «Джумхурият» за последние пять лет всесторонне освещало водную политику правительства республики, способствовало разъяснению и пропаганде глобальных инициатив Президента Республики Таджикистан и практической реализации государственных проектов по ирригации и водоснабжению. Наряду с этим, в журнале было опубликовано много статей об изменении климата, таянии ледников, выявлении существующих проблем обеспечения населения питьевой водой, оросительной водой, эффективном использовании и растрате воды, этическом отношении к воде и тому подобное.

Авторы, в том числе журналисты, специалисты, лица, ответственные за освещение водных проблем, использовали жанры заметки, репортажей, интервью, проблемные статьи и зарисовки. И тем же, с одной стороны, усилили эффективность, а с другой стороны, обеспечили содержательность и привлекательность своих публикаций.

Ключевые слова: водные проблемы, «Джумхурият», общественное мнение, СМИ, инициативы, ледники, анализ, отражение, рассмотрение, позиция, климат, Международный год чистой воды.

Eshonkulov Eshonkul

REFLECTION OF WATER PROBLEMS IN THE NEWSPAPER “JUMHURIYAT” (during the 2019-2023)

The article discusses the issue of covering water problems in the newspaper “Jumhuriyat”, which is a publication of the executive branch of the Republic of Tajikistan.

The study showed that the newspaper “Jumhuriyat” over the past five years has comprehensively covered the water policy of the government of the republic, contributed to the clarification and promotion of the global initiatives of the President of the Republic of Tajikistan and the practical implementation of state projects on irrigation and water supply. Along with this, the newspaper published many articles on climate change, melting glaciers, identifying existing problems in providing the population with drinking water, irrigation water, efficient use and waste of water, ethical treatment of water, and the like.

The role of the mass media in the formation of public opinion is of particular importance. Periodicals can influence potentially positive behavior, such as water conservation, or potentially negative behavior, such as community opposition to developments such as building sewers or dams for hydroelectric power plants that are needed in the face of climate change. Therefore, it is important to diagnose how and at what level the media covers water-related topics.

Many authors, including journalists, specialists, and people responsible for covering water issues, used the genres of notes, reports, interviews, issue articles and sketches. And at the same time, on the one hand, they increased the effectiveness, on the other hand, they ensured the content and attractiveness of their publications.

Keywords: water problems, newspaper “Jumhuriyat”, public opinion, media, initiatives, glaciers, analysis, reflection, consideration, position, climate, International Year of Clean Water.

МУАЛЛИФОН

Мирзоев Саъдӣ – ходими калони илмии шуъбаи фарҳанг ва санъатшиносии ПИТФИ

Муродӣ Мурод – доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи матбуоти Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, ходими пешбари илмии шуъбаи воситаҳои аҳбори омма ва табъу нашри ПИТФИ.

Муҳидинов Сайдалиӣ – доктори илмҳои таърих, профессор кафедраи таърихи умумӣ ва ватании Донишгоҳи (славянни) Россия ва Тоҷикистон.

Наимов Саломудин – мудири шуъбаи фаъолияти китобдории ПИТФИ.

Равшан Раҳмонӣ – доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи назария ва адабиёти навини форсии тоҷикӣ факултети филологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

Раҳимзода Кароматулло – номзади илмҳои санъатшиносӣ, дотсенти кафедраи санъатшиносӣ ва назарияи мусиқии ДДФСТ ба номи М. Турсунзода.

Сафаров Мунаввар – ходими пешбари илмии шуъбаи фарҳанг ва санъатшиносии ПИТФИ

Табаров Нурулло – номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, мудири кафедраи педагогика ва мероси ниёғони Донишкадаи исломии Тоҷикистон ба номи Имоми Аъзам-Абуҳанифа.

Убайдзода Баҳтиёр – докторант (PhD), Консерваторияи миллии Тоҷикистон ба номи Талабхӯча Сатторов,

Шарифзода Қироншоҳ – муаллими калони кафедраи матбуоти факултети журналистикаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

Ҷумъаев Мехроб – доктори илмҳои филологӣ, ходими пешбари илмии шуъбаи аҳбори омма ва табъу нашри ПИТФИ.

Ҷӯраев Мирзоалиӣ – номзади илмҳои филологӣ, муовини директори ПИТФИ оид ба илм.

Эшонқулов Эшонқул – ходими пешбари илмии шуъбаи аҳбори омма ва табъу нашри ПИТФИ.

АВТОРЫ

Джумаев Мехроб – доктор филологических наук, ведущий научный сотрудник отдела СМИ и издательского дела НИИКИ.

Джураев Мирзоали – кандидат филологических наук, заместитель директора НИИКИ по науке.

Мирзоев Саади – старший научный сотрудник отдела культуры и искусствоведения НИИКИ.

Муроди Мурод – доктор филологических наук, профессор кафедры печати Таджикского национального университета, ведущий научный сотрудник НИИКИ.

Мухидинов Сайдали – доктор исторических наук, профессор кафедры всеобщей и отечественной истории Российско-Таджикского (Славянского) университета.

Наимов Саломудин – заведующий отделом библиотечной деятельности НИИКИ.

Рахимзода Кароматулло – кандидат искусствоведения, доцент кафедры искусствоведения и теории музыки ГИКИ им. М. Турсунзаде.

Рахмони Равшан – профессор кафедры теории и новейшей персидско-таджикской литературы Таджикского национального университета.

Сафаров Мунаввар – ведущий научный сотрудник отдела культуры и искусствоведения НИИКИ.

Табаров Нурулло – кандидат педагогических наук, доцент, заведующий отделом педагогики и наследия предков Исламского института Таджикистана имени Имама Азама-Абуханифи.

Убайдзода Бахтиёр – докторант (PhD), Таджикская национальная консерватория имени Талабхуджи Сатторова.

Шарифзода Кироншох – старший преподаватель кафедры печати факультета журналистики Таджикского национального университета.

Эшонкулов Эшонкул – ведущий научный сотрудник отдела СМИ и издательского дела НИИКИ.

AUTHORS

Eshonkulov Eshonkul – Leading scientific worker of the Department of Mass Media and Publishing issues of the RICI.

Jumaev Mehrob – Doctor of philological sciences, Leading scientific worker of the Department of Mass Media and Publishing issues of the RICI.

Juraev Mirzoali – Candidate of philological sciences, Deputy Director of the RICI

Mirzoev Saadi. Senior researcher of the Department of Art and Cultural studies of the RICI.

Murodi Murod – Doctor of philological sciences, Professor of Department of Publishing issues of the Tajik National University, Leading scientific worker of Department of Mass Media and Publishing issues of the RICI.

Mukhidinov Saydali – Doctor of historical sciences, Professor of the Department of General and National History of the Russian-Tajik Slavonic University.

Naimov Salomudin – Head of the Department of Library activities of the RICI.

Rahmoni Ravshan – Doctor of philological sciences, Professor of the department of the theory of the newest Tajik-Persian literature of the Tajik National University.

Rahimzoda Karomatullo – candidate of art sciences, Associate Professor of the Department of art studies and music theory of Tajik State Institute of Culture and Arts named after M. Tursunzoda.

Safarov Munavvar. Leading scientific worker of the Department of Art and Cultural studies of the RICI.

Tabarov Nurullo – Candidate of pedagogical sciences, Associate Professor, Head of the Department of Pedagogy and Ancestral Heritage of the Islamic Institute of Tajikistan named after Imam Azam-Abuhanifa.

Ubaidzoda Bakhtiyor – PhD student of the Tajik National Conservatory named after T. Sattorov.

Sharifzoda Kironshoh – Senior lecturer at the Press Department of the Faculty of Journalism of the National University of Tajikistan.

МУНДАРИЧА

Мероси фарҳангӣ

Рахмонӣ Р. Фарҳанги суннатии тоҷикон ва Муҳаммад Осими.....	5
Рахимов К. Дар бораи анъанаи эпикӣ гӯргулисароӣ.....	16
Сафаров М., Мирзоев С. Ачинатеппа ва ҳақиқати таърихии он.....	22

Фаъолияти иҷтимоиву фарҳангӣ

Муҳидинов С. Фаъолияти муассисаҳои таълимии бадеии Тоҷикистон дар омодасозии мутахассисони соҳаи санъати тасвирӣ.....	33
Табаров Н. Раванди тарбияи маънавӣ-аҳлоқии ҷавонон дар заминаи фарҳанги миллӣ.....	45
Наимов С. Фаъолияти нашриёти «Ирфон» дар нимаи дуюми асри XX....	53

Санъатшиносӣ

Ҷӯраев М. Нақши дастаҳои ҳунарӣ дар рушди санъати миллӣ.....	61
Убайдзода Б. Инъикоси унсурҳои зарбии мақомоти тоҷик дар силсилаузурги полифонии «24 прелюдия ва фуга»-и Фирӯз Баҳор.....	72

ВАО ва табъу нашр

Муродӣ М. Ҳусусиятҳои умумӣ ва хоссаи публистикаи саромадони матбуоти даврии тоҷик.....	79
Ҷумъаев М. Маҳорати нависандагӣ Ҷамолиддин Тошматов дар истифодаи воситаҳои забон.....	89
Шарифзода Қ. «Бухорои шариф» дар таҳқиқи муҳаққиқони солҳои бозсозӣ (1985 -1991).....	100
Эшонқулов Э. Инъикоси масъалаи об дар рӯзномаи «Ҷумҳурият» (солҳои 2019-2023).....	109
Муаллифон	118

СОДЕРЖАНИЕ

Культурное наследие

Рахмони Р. Таджикская традиционная культура и Мухаммад Асими.....5
Рахимзода К. Об эпической традиции гургулисарои (гӯрғулисарой).....16
Сафаров М., Мирзоев С. Аджинатеппа и его историческая правда.....22

Социально-культурная деятельность

Мухидинов С. Деятельность художественных учебных заведений Таджикистана по подготовке кадров для сферы изобразительного искусства.....33
Табаров Н. Процесс духовно-нравственного воспитания молодежи в контексте культуры.....45
Наимов С. Деятельность издательства «Ирфон» во второй половине XX века.....53

Искусствоведение

Джураев М. Роль художественных коллективов в развитии национального искусства.....61
Убайдзода Б. Отражение ритмических особенностей таджикского макомата в большом полифоническом цикле «24 прелюдии и фуги» Фируза Бахора.....72

СМИ и издательское дело

Муроди М. Общие и отличительные черты публицистики основателей таджикской периодической печати.....79
Джумаев М. Мастерство писателя Джамолиддина Тошматова в использовании языковых средсв.....89
Шарифзода К. Газета «Бухорои шариф» («Священная Бухара») в научных трудах исследователей в годы перестройки (1985-1991 г.г.).....100
Эшонкулов Э. Отражение водных проблем в газете «Джумхурият» (2019-2023 годы).....109
Авторы

118

CONTENTS

Cultural heritage

Rahmoni R. Tajik traditional culture and Muhammad Asimi.....	5
Rahimzoda K. On the problem of the formation of the Tajik epic tradition «Gurghuli».....	16
Safarov M., Mirzoev S. Ajinateppa and his historical truth.....	22

Social and cultural activities

Mukhidinov S. Activities of art educational institutions in training personnel for the field of fine arts in Tajikistan.....	33
Tabarov N. The process of spiritual and moral education of youth in the context of culture.....	45
Naimov S. "Irfon" publisher's activities in second half of the 20 century.....	53

Art studies

Juraev M. The role of art collectives in the development of national art.....	61
Ubaidzoda B. Typical reflection of rhythm elements of Tajik maqoms in the great polyphony series «24 preludes and fugues» of the Firuz Bahor.....	72

Mass Media and publishing issues

Murodi M. Common and distinctive features of the journalism of the founders of the Tajik periodical press.....	79
Jumaev M. Skills of writer jamaliddin toshmatov in the use of language means.....	89
Sharifzoda K. Newspaper “Bukhoroi sharif” (“Honorable Bukhara”) in the researchers works of the years of the USSR perestroyka (1985-1991)	100
Eshonkulov E. Reflection of water problems in the newspaper “Jumhuriyat” (during the 2019-2023).....	109

Authors	118
----------------------	-----

ТАРТИБИ ТАҚРИЗДИХЙ БА МАҚОЛАҲОИ ИЛМИЕ, КИ БА МАҶАЛЛАИ ИЛМИИ «ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ» БАРОИ ЧОП ПЕШНИҲОД МЕГАРДАНД

Мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷалла пешниҳод мегарданд, аз ташхиси пешакӣ гузаронида мешаванд (ташхис аз ҷониби аъзои ҳайати таҳририя – мутахассисони соҳа анҷом дода мешавад) ва сипас дар доираи тартиботи ҷорӣ барои чоп қабул мегарданд. Талабот барои тартиб додани шакли ниҳоии матни мақола дар ҳар як шумораи маҷалла чоп карда мешавад.

Ҳангоми қабули шакли дастнависи мақола, корбарони маҷалла доир ба мундариҷа ва риояи талаботи асосӣ ба муаллиф ҳабар медиҳанд. Норасоиҳое, ки дар мақола ҷой доранд, то оғози ташхис аз ҷониби муаллиф бояд бартараф карда шаванд. Сипас мақолаи илмӣ, дар доираи талаботи ҷорӣ, барои ташхис ба аъзоёни ҳайати таҳририя ва ё мутахассисони соҳа (номзадҳо ва докторони илм) равон карда мешавад.

Дар тақриз бояд ҳусусиятҳои муҳимми мақола асоснок карда шаванд. Аз ҷумла, навоварии илмӣ, муҳиммияти омӯзиши масъала, арзиши таъриҳӣ ва фактологии мақола, дурустии иқтибосҳои нишондодашуда, услуби матн, истифодаи адабиёти солҳои охир ва камбудию норасоиҳои мақола. Дар охири тақриз ба мақола баҳои умумӣ дода мешавад ва ба ҳайати таҳририя дар мазмунҳои зерин хулосаи муқарриз пешниҳод мегардад: ба чоп тавсия карда шавад; баъди ислоҳи камбудиҳо ба чоп тавсия карда шавад; барои тақриз иловатан ба мутахассиси дигари масъалаи даҳлдор фиристода шавад; барои чоп тавсия карда намешавад. Ҳаҷми тақриз бояд аз як саҳифа кам набошад.

Мақолаҳои илмии барои чоп қабулгардида, аммо ба тағиирот ниёздишта, бо нишон додани тавсияҳои муқарриз ва муҳаррир ба муаллифон фиристода мешаванд. Муаллифон бояд камбудию норасоиҳои ҷойдоштаро ислоҳ намуда, шакли ниҳоии матни чопӣ ва электронии мақоларо бо дастхати пештарааш ба маҷалла пешниҳод намоянд. Баъди ислоҳи камбудиҳо мақолаи илмӣ тақроран барои тақриз супорида мешавад ва сипас аз ҷониби ҳайати таҳририя барои чопи он иҷозат дода мешавад.

Мақолае, ки ба он тақризи мусбат дода шуда, чопи он аз тарафи ҳайати таҳририя ҷонибдорӣ гардидааст, барои нашр қабулгардида ба ҳисоб меравад.

Раванди тақриздидҳӣ ба мақолаҳои дастнавис ошкоро сурат намегирад. Паҳн намудани ҳабар дар бораи раванди тақриздидҳии мақолаи дастнавис боиси поймол гардидани ҳуқуқи муаллиф мегардад. Муқарризон барои нусхабардорӣ намудани матни мақола ва истифодаи он барои эҳтиёҷоти худ ҳуқуқ надоранд.

Муқарризон, инчунин аъзоёни ҳайати таҳририя то нашри мақола иттилооти дар матни мақолаи дастнавис ҷойдоштаро ба манфиати худ истифода карда наметавонанд. Тақризҳо дар идораи маҷалла ба муддати то 5 сол нигоҳдорӣ мешаванд.

Идораи нашрия ҳангоми дарҳости даҳлдор нусхаҳои тақризҳоро ба Комиссияи олии атtestatcionии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол менамояд.

ПОРЯДОК РЕЦЕНЗИРОВАНИЯ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ, ПРЕДСТАВЛЯЕМЫХ В НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ»

Статьи, поступающие в редакцию, проходят предварительную экспертизу (проводятся членами редколлегии – специалистами по соответствующей отрасли науки) и принимаются в установленном порядке. Требования к оформлению оригинала статей приводятся в каждом номере журнала.

Если рукопись принята, то редакция сообщает автору замечания по содержанию и оформлению статьи, которые необходимо устранить до передачи текста на рецензирование.

Затем статьи рецензируются в обязательном порядке членами редколлегии журнала или экспертами соответствующей специальности (кандидатами и докторами наук).

Рецензия должна содержать обоснованное перечисление качеств статьи, в том числе научную новизну проблемы, её актуальность, фактологическую и историческую ценность, точность цитирования, стиль изложения, использование современных источников, а также мотивированное перечисление её недостатков. В заключении дается общая оценка статьи и рекомендации для редколлегии – опубликовать статью, опубликовать её после доработки, направить на дополнительную рецензию специалисту по определенной тематике или отклонить. Объем рецензии - не менее одной страницы текста.

Статья, принятая к публикации, но нуждающаяся в доработке, направляется авторам с замечаниями рецензента и редактора. Авторы должны внести все необходимые исправления в окончательный вариант рукописи и вернуть в редакцию исправленный текст, а также его идентичный электронный вариант вместе с первоначальным вариантом рукописи. После доработки статья повторно рецензируется, и редколлегия принимает решение о ее публикации.

Статья считается принятой к публикации при наличии положительной рецензии и если её поддержали члены редколлегии. Порядок и очередность публикации статьи определяется в зависимости от даты поступления ее окончательного варианта.

Рецензирование рукописи осуществляется конфиденциально. Разглашение конфиденциальных деталей рецензирования рукописи нарушает права автора.

Рецензентам не разрешается снимать копии статей для своих нужд. Рецензенты, а также члены редколлегии не имеют права использовать в собственных интересах информацию, содержащуюся в рукописи, до её опубликования.

Рецензии хранятся в редакции журнала в течение 5 лет.

Редакция журнала направляет копии рецензий в ВАК Республики Таджикистан при поступлении в редакцию издания соответствующего запроса.

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН

**Талабот нисбат ба мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба мачаллаи илмии
«Паёмномаи фарҳанг» пешниҳод мегарданд**

Дар мачаллаи «Паёмномаи фарҳанг», асосан, мақолаҳои фарогирандай таҳқиқотҳои илмӣ оид ба соҳаҳои фарҳанг, санъат, китобдорӣ, ахбори омма ва табъу нашр, хунарҳои мардумӣ ва гайра, ки дар худ навгонӣ доранд, чоп карда мешаванд.

Ҳамаи мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба мачалла пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд: а) мувофиқати соҳти мақолаи илмӣ ба талаботи мукаррарнамудаи мачалла; б) натиҷаи таҳқиқоти илмӣ будани мақола; в) мувофиқат намудани мавзӯи мақола ба яке аз самтҳои илмии мачалла.

Мақолаҳое, ки дар матни онҳо маводи муаллифони дигар бе ишораи иқтибос истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ба чоп роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матни мақола бояд дар формати Microsoft Word, бо хуруфи Times New Roman барои матнҳои русио англisiй ва бо хуруфи Times New Roman Тj барои матни тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошанд.

Ҳаҷми умумии мақола бо формати А4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 12 саҳифаро бояд дар бар гирад.

Соҳтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

- индекси ТДУ (индекси мазкурро аз дилҳоҳ китобхонаи илмӣ дастрас намудан мумкин аст);
- насад ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Зубайдӣ А.М.);
- номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола кору фаъолият менамояд;
- номи мақола;
- матни асосии мақола;
- рӯйхати адабиёти истифодашуда (на камтар аз 10 номгӯй ва на бештар аз 25 номгӯйи адабиёти илмӣ). Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад.

– номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо бояд бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англisiй) таҳия гарданд. Аннотатсия дар ҳаҷми на камтар аз 25 сатр ва калидвожаҳо аз 8 то 10 аداد бояд таҳия карда шавад;

– дар охири мақола бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англisiй) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифон бо тартиби зерин нишон дода шавад: насад, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф кору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишонии чойи кори муаллиф.

Ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушахҳаси он бояд дар қавси чаҳоркунча [] нишон дода шавад. Намуна: [4, с.25]. Яъне, манбаи иқтибос адабиёти №4 ва саҳифаи 25 мебошад.

Накшашо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд ракамгузорӣ карда шаванд. Инчунин онҳо бояд номи шарҳдиҳанда дошта бошанд.

*Сурогаи мо: ш. Душанбе, хиёбони Н. Карабоев, 17 (ошёнаи 2),
ПИТФИ, шуъбаи воситаҳои ахбори омма ва табъу нашр. Тел.: (+992 37) 233-84-58, murodi@mail.ru*

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Требования к научным статьям, поступающим в научный журнал «Вестник культуры»

В научном журнале «Вестник культуры» печатаются статьи, содержащие результаты научных исследований по гуманитарным наукам: культуре, искусству, библиотековедению, СМИ и печатным изданиям, народные ремесла и другим, имеющим новизну.

Все поступающие в редакцию журнала научные статьи должны соответствовать следующим требованиям: а) статья должна быть написана с соблюдением установленных требований журнала; б) статья должна быть результатом научных исследований; в) статья должна соответствовать одному из направлений (разделов) журнала.

Все поступающие в редакцию материалы проверяются на наличие заимствований из открытых источников (плагиат), проверка выполняется с помощью системы Antiplagiat. Статьи, содержащие элементы плагиата, автоматически снимаются с рассмотрения, а авторы лишаются возможности опубликовать свою работу в журнале.

Требования к оформлению научных статей:

Статья должна быть подготовлена в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал полуторный.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 10 до 12 стр. формата А4.

Статья должна иметь следующую структуру:

- индекс УДК (индекс можно получить в любой научной библиотеке);
- название статьи;
- фамилия и инициалы автора (например: Шарипов Д.М.);
- название организации, в которой работает автор статьи;
- основной текст статьи;
- список использованной литературы (не менее 10 и не более 25 наименований научной литературы). Список литературы оформляется согласно требованиям ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008;

– название статьи, аннотация и ключевые слова оформляются на трех языках (на таджикском, русском и английском языках). Аннотация оформляется в объеме не менее 25 строк, ключевые слова от 8 до 10 слов или словосочетаний;

– информация об авторе на трех языках (таджикском, русском и английском). Здесь указываются ФИО автора полностью, ученая степень, ученое звание (если имеются), название организации, в которой работает автор (авторы), занимаемая должность автора (авторов) в данной организации, телефон, e-mail, а также почтовый адрес места работы автора.

При цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках []. Образец: [4, с.25]. То есть, литература №4 и страница 25.

Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки нужно сгруппировать и пронумеровать. Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны иметь название.

Наши адрес: г. Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж), НИИКИ, отдел средств массовой информации и издательского дела. Тел.: (+992 37)233-84-58; mirodi@mail.ru

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наширии илмию таҳдилий
2024, № 2 (66)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно – аналитическое издание
2024, № 2 (66)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2024, № 2 (66)

Сармуҳаррир
номзади илмҳои филологӣ
Аминзода Абдулфаттоҳ

Муҳаррири масъул
доктори илмҳои филологӣ, профессор
Муродӣ Мурод

Муҳаррири техникӣ
Қузиев Ҷумъабой

Ба чоп 03.07.2024 имзо шуд. Андозаи 60X84 1/8.
Коғази оғсетӣ. Ҳуруфи Times New Roman Tj.
Чопи оғсет. Ҷузъи чопии шартӣ 16.
Адади нашр 200 нусха. Супориши №19 /24

Мачалла дар чопхонаи ҶДММ «Аржанг»
ба табъ расидааст.
ш. Душанбе, кӯчаи С. Шерозӣ – 21

